

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

KADIN ÖYKÜ YAZARLARINDA AİLE (1970-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA NUR İLDOKUZ

İSTANBUL 2010

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

KADIN ÖYKÜ YAZARLARINDA AİLE (1970-1980)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA NUR İLDOKUZ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ŞEHNAZ ALİŞ

İSTANBUL 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Fatma Nur İldokuz'un "Kadın Öykü Yazarlarında Aile (1970 - 1980)" konulu tez çalışması jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Şehnaz Aliş
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Emel Kefeli
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun8..../....11..../ 2010 tarih ve 2010/22-4 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
GİRİŞ	1
Aile Kurumu ve Tanımı	1
Aile Kurumuna Eleştirel Yaklaşımlar.....	4
Modern Aile Kurgusunda Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet	7
Türkiye’de Değişen Aile Yapısı.....	13
‘Kadın Okur’dan ‘Kadın Yazar’a Giden Süreç.....	18
1. 1970-1980 ARASI KADIN ÖYKÜ YAZARLARINDA AİLE.....	22
1.1. Ailede Geçim Sıkıntısı.....	26
1.2. Ailede Rol Dağılımı	31
1.3. Ahlakî Meseleler	36
2. AİLE BİREYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER.....	39
2.1. Anne-Kız İlişkileri.....	40
2.1.1 Kuşak Çatışması.....	50
2.2. Baba-Kız İlişkileri	52
2.3. Baba-Oğul İlişkileri	56
2.4. Kayınvalide-Gelin İlişkileri	60
2.5. Karı-Koca İlişkileri.....	64
2.6. Aile İçi Şiddet	81
2.7. Parçalanmış ve Dışlanmış Aileler	86
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	93
Öykü Kitapları	96

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, çocukluğumdan beri mesele edindiğim, aile, aile dışılık, babasızlık, kadınlık vs durumları, kadın öykücülerin eserlerinden yola çıkılarak incelenmiştir. Yedi yaşında babamı kaybetmenin sonrasında, otuzlarının başındaki beş kız çocuğuyla dul kalan annemin, Orta Anadolu'nun büyük şehrinde, şehir merkezinde, karşılaştığı zorluklar, küçüklükten bu yana ailenin toplumla, ailenin bireyle ilişkisini sorgulamama neden oldu. Çocuk aklımla yaptığım gözlemlerde, yaşıtlım kuzenlerimle aynı haklara sahip olmadığımı gördüm. Annemin, kıyafetinden davranışına, her hareketinde, toplum baskısının etkisine şahit oldum. Ailenin çok katmanlı yapısının bazı durumlarda çok esnek olabiliyorken, bazı durumlarda çok katı olduğunun farkına vardım.

Çocukluğum boyunca öykü kitapları, sürekli elimin altında durur, mizacıma hiç uymayacak şekilde, beni oturduğum yere saatlerce sabitlerdi. Öykülerde anlatılan olaylarla zaman zaman yaşadıklarımın örtüşmesi, haksızlığa uğradığım düşüncesinden ve kendimi yalnız hissetmekten alıkoyuyordu. Öykülerle eskiye dayanan muhabbetim beni böyle bir çalışma yapmaya kadar getirdi. Tezi yazarken yeniden fark ettim ki kısa öyküler, temel sorunlara çok çarpıcı noktadan yaklaşım meselenin özünü açıkça ortaya koyuyor.

Tez çalışmam süresince farklı yazarların farklı dünyalarına girdim. Sıradan kadınların yaşadığı sıra dışı olayların yanı sıra çok bilindik mevzuların farklı derinlikte, farklı bakış açılarıyla nasıl ele alındığına yakından tanık oldum. Bu benim kadın duyarlılığımı daha da geliştirdi.

Bu çalışmanın her adımında yanımda olan hocam Doç. Dr. Şehnaz Aliş'e, yoğun çalışması arasında bana vakit ayırıp tezin şekillenmesinde emeği geçen hocam Prof. Dr. Emel Kefeli'ye, öykü incelemelerini paylaşan Ömer Lekesiz'e, tezin her türlü teknik incelemelerini yapan arkadaşım Esmâ Anitaş'a, içerikte ve düzeltide emeği geçen arkadaşlarım Jale Karabekir, Berna Ekal, Ayşen Baylak, Hanife Güvenlioğlu, Tuğba Gül Bağatır, Mesut Ayar ve Mehmet Sümer'e gönül dolusu teşekkür ederim.

İstanbul, 2010

Fatma Nur İLDOKUZ

ÖZET

Bu çalışmada, kadın öykücülerin, aileye bakışı, 1970-1980 döneminde yayınlanan, kadın yazarların öykülerden yola çıkılarak, kadın bakış açısıyla incelenmektedir. Kadın yazarların aile meselesini, erkek yazarlardan daha farklı bir yerden ve daha kadın merkezli ele aldıklarını savunan teze göre, ailenin kadın üzerindeki baskısı erkeğe göre daha etkindir. Kadın, ailenin ve dolayısıyla geleneğin devamı olarak, toplumsal kurallarla çevrilmiştir. Bu yönüyle aile kaderdir, fakat burada kader, determinist bir mantıkla, ‘mutlak’ ve ‘kaçınılmaz’ bir son anlamında değildir.

Bu çalışmanın iddia ettiği diğer bir tez, modernleşme projesinin, ailenin yapısında kısmi değişiklikler oluşturduğu, fakat ailenin özünde geleneksel yapıyı büyük ölçüde koruduğudur. Ailede cinsiyete dayalı rol dağılımında, erkeğin evin reisi olarak konumlanmasında, geleneksel/ataerkil yapı aynen devam etmiştir. İncelemeye konu olan öykülerin tamamına yakınında, ev içi iş bölümünde cinsiyetçi rol dağılımı görülmektedir. Aile bireyleri arasındaki ilişkilerde ataerkil hiyerarşik yapı geçerliliğini korumaktadır.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer tez de ‘aile dışı’ kalmanın ya da toplumca ‘tam’ sayılmayan bir aileye mensup olmanın ötekileştirici ve dışlayıcı bir unsur olduğudur. Öykülerde dulluk, yetimlik, gayri meşruluk gibi durumlar, toplumsal yapı tarafından kabul görmeyen, dışlanan haller olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmayla, ailenin her zaman güvenli bir sığınak olmadığına da altı çizilmiştir. Kişiye zarar her zaman dışarıdan gelmez, hatta çoğu zaman en yakından, aileden gelir. Öykülerde sıkça konu edilen şiddetin, fiziksel ve psikolojik olarak çok başvurulan bir sindirme yöntemi olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, kadın, öykü.

ABSTRACT

This study analyzes the view of female story writers on family from a woman perspective, by looking at the short stories written between 1970 and 1980. According to the thesis that defends the fact that woman writers handle the family issue from a different perspective compared to male writers in a way of focusing more on women, the pressure of the family over women is more effective than over men. Woman, as the successor of the family and in turn of the tradition, is surrounded by the social rules. In this manner, the family is a destiny however; here the destiny does not mean an 'absolute' and 'inevitable' end in a determinist understanding.

Another thesis acclaimed by this study is that the project of modernization has led to partial changes in the structure of family while protecting the traditional structure essentially to a greater extend. In the gendered role distribution within the family, in the positioning of the man as the head of family, the traditional/patriarchal structure has remained unchanged. In almost all of the stories studied over, the sexist role distribution is observed within the domestic division of labor. The patriarchal hierarchical structure is preserved in the relationships among the family members.

Another argument offered by this study is that staying 'outside the family' or belonging to a socially 'incomplete' family is a factor of alienating and exclusion. In the stories, widowhood, orphanhood, illegitimate childhood etc. appears as the socially outlawed, unaccepted situations.

With this study, it has been underlined that family is not necessarily a secure shelter. The individual do not come to harm from outside but from within the family most of the time. The violence, often mentioned in the stories, is seen as a commonly invoked way of physical and psychological oppression.

Key words: Family, woman, story.

GİRİŞ

Aile Kurumu ve Tanımı

Aile, genel olarak sosyal/beşeri bilimlerde hem de gündelik toplumsal yaşantımızda, toplumun en temel ve en eski kurumlarından biri olarak tanımlanır. Sosyal düzen aile merkezli kurulunca, bir ailenin parçası olmanın veya aile dışılığın birey üzerinde oldukça büyük etkisi olmaktadır. Freud anatomi kaderdir demiştir.¹ Ona göre cinsiyet, beden ve genler bireyin geleceğini, psikolojisini ve davranışlarını belirlemektedir. Öte yandan Tanpınar da coğrafya kaderdir² diyerek, mekânın insan davranışı, duyuşu ve yapısı üzerindeki aşılması güç etkiye/baskıya dikkati çekmiştir. Bu çalışma ise, ailenin de kader olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Ailenin yapısı, kuruluşu ve işleyişi, bireyin geleceğini, toplumsal rolünü ve büyük ölçüde statüsünü şekillendirir. Bu çalışmada aile için kullanılan “kader”, Freud ve Tanpınar’ın kullandığı determinist anlamından arındırılmıştır. Burada kader, Freud’un yaklaşımından farklı olarak aşılamaz ve değiştirilemez bir mutlak olarak kullanılmamaktadır. Bilakis kader, aşılması, mücadele edilmesi ve değiştirilmesi gereken ama bireyi kuşatan, bireyin kendisini doğuştan ve doğrudan içinde bulduğu bir şartlar/gelenekler/ritüeller/normlar bütünüdür ifade etmektedir.

Ailenin farklı disiplinlerce çok çeşitli tanımları yapılmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında aile, toplumun en eski ve en köklü kurumu olarak, toplumun en temel birimini oluşturur. Tarihin her döneminde aile kurumuna ilişkin farklı bakış açıları yer almıştır. Bunlardan biri olan sosyolojik bakış açısı, aileyi sosyo-ekonomik konum, kültür ve tarih ekseninde ele almaktadır³. Sosyolojik literatürde aile, toplumsal bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Sosyologların aile konusunda değişik yaklaşımları olmakla birlikte, birçoğunun ısrarla üzerinde durduğu nokta, ailenin toplum için çok önemli bir unsur olduğudur.⁴

Ailenin çok çeşitli tanımlarından bazıları şunlardır: Maclever ve Page’e göre aile: “Cinsel ilişkiye dayalı, çocuk sahibi olma ve bu çocukları yetiştirme özellikleri gösteren bir

¹ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Meltem Ağduk Gevrek, Feyziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 192.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1996, s. 78.

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul, YKY, 1998, s. 105-106.

⁴ Birsen Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile.Yazıları 1 Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*, Der. Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990, s. 206-207.

gruptur". Winch'e göre ise, "Aile kuşak ilişkilerine göre ana, baba ve çocuktan oluşan bir gruptur." Summer ve Keller'e göre de, "Aile en az iki neslin bir arada bulunduğu kan bağıyla karakterize edilen küçük ve sosyal bir örgüttür."⁵

Klasik aile sosyolojisi geleneğinde yapısal işlevselci kuramlar, aileye işlevselliği temel alan bir yaklaşım getirmişlerdir. Yapısal işlevselci yaklaşıma göre aile, toplum için belirli işlevleri yerine getiren, toplumsal sistemin çok sayıda bileşenlerinden biridir. Burada önemli olan bütünsel sistemdir. Aile, bu bütünsel sistemden gelen emirleri yerine getiren bir alt sistem vazifesi görür. Bu yaklaşım, aileyi, toplumsal sistemi ayakta tutmak için gerekli roller ve statüler ağına uygun olarak hareket eden bireylerden meydana gelmiş bir birim olarak görmektedir.⁶ Bu yaklaşımı benimseyenlerin üzerinde ısrarla durdukları nokta, ailenin evrensel bir kurum olduğu ve toplumun devamı için gerekli işlevleri yerine getirmesi gerektiğidir. Ancak bu önerme, pek çok yönden eleştiriye açıktır. Bu eleştirilere aşağıda yer verilecektir.

Amerikan sosyolojisinde toplumsal cinsiyet konusundaki muhafazakar sosyolojik yaklaşımların temelini, 1950'ler ve 1960'larda yapısal-işlevselci kuramın önde gelen temsilcilerinden Amerikalı sosyolog Talcott Parsons atar. Parsons'ın aileyle ilgili analizi, özellikle de "dışavurumsal" ve "araçsal" roller arasındaki ayrımı esas alınır. Aile ve cinsiyet rolünün bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte sürdürülen bu türden araştırmaların çoğunun odak noktası, "eş" ve "anne" olarak kadınlardır. Bu geleneğe göre anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile gereklidir ve aileyi koruma altına almak esastır.

Ailenin kutsallığının kabulü ve koruma altına alınması için belli normlara ihtiyaç duyulur. Bu normların en belirginini, aile içi rol dağılımında erkeğin birincil konumlanmasıdır. Bu görüşün savunucularından Parsons, ailede mesleki açıdan en önemli statünün babaya ait olduğunu iddia eder. Bunu dayandırdığı nokta da, ailenin gelirinin asıl kısmını babanın gelirinin oluşturduğudur. Erkek ve kadın arasında belirgin rol dağılımı da yapan Parsons'a göre erkeğin başlıca rolü, ailenin geçimini sağlamak; kadının rolü de çocuğun ve evin bakımını üstlenmektir. Hatta bu konuda biraz daha ileri giderek, çalışan evli kadınların büyük çoğunluğunun erkeklerle statülerinin eşit olmadığını da söyler. Ona göre, yetişkin bir erkeğin uygun bir mesleki rol içerisinde geçimini sağlayamaması, toplum içinde saygınlığını kaybetmesine neden olur; kadın için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Kadının başlıca

⁵ A. g. e., s. 206.

⁶ Önal Sayın, "Aile İçi İlişkilerin Toplum Ve Birey Boyutunda Çözümlemesi" *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*, Der. Beylül Dikeçilgil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 533.

statüsü, kocasının karısı ve çocuğunun annesi olmaktır. Bu görüş, kadını aile içinde karar mekanizmasından uzaklaştırarak ikincil konuma düşürmekte, aynı zamanda, belirlenmiş görevleri yerine getiren bir araca dönüştürmektedir. Aynı zamanda bu bakış açısının, kadını öznenen nesneye dönüştürdüğü aşikârdır.

Ailenin görevi bireylerinin birbirlerine karşı sorumluluklarıyla sınırlı değildir; toplumun üremesi ve devamı da ailenin başlıca görevidir. Parsons, ailenin insan türünün devamını sağlayarak çocukların toplumsallaşmasında etkili olduğunu ve üyelerinin psikolojik yönden doyuma ulaşmalarını sağladığını söyler. Öte yandan, “geleneksel aile” olarak da adlandırılan ve çok sayıda çekirdek ailenin aynı çatı altında oturmasıyla oluşan geniş aileye göre çekirdek ailenin, uzmanlaşmış bir aile olduğunu savunur.

Parsons ve onunla aynı görüşü savunan düşünürler, ailenin sadece olumlu yanları üzerinde durup, olumsuz yanlarını görmezden gelmişlerdir. Onlar için aile, eski kuşağın değerlerini yeni kuşağa aktardığı için önemlidir. Bu, toplumun devamlılığı açısından gereklidir. Parsons, çekirdek ailenin, modern sanayi toplumunun tipik aile biçimi olduğunu iddia eder. Parsons’ın bu görüşü, birçok yönden eleştiriye açıktır. Deniz Kandiyoti’nin de ifade ettiği gibi, çekirdek ailenin Sanayi Devrimi’nden önce egemen aile tipi olarak ortaya çıkması, ekonomik yapı ile aile yapısı arasındaki birebir ilişki varsayımını çürütür. Yapılan araştırmalar, çekirdek ailenin, sanayileşmenin bir sonucu olmadığını göstermiştir. En ilkel toplum türü olan avcı ve toplayıcı toplumlarda da, çekirdek aile tipi egemendir. Klasik aile sosyolojisinin en önemli sorunu, kadını, aile kurumu kapsamında, aileye bağlı ve bağımlı olarak ele almasıdır. Mark Poster’a göre, Parsons, erkek egemenliğinin tarihi kaynaklarını görmezden gelir ve babanın anneye göre öncülüğünü kabul eder. Bunu yaparken de erkek egemen sistemi hiç sorgulamaz.⁷ Başka bir deyişle, Parsons’ın analizi, 50’ler-60’lar Amerika’sında sistemin devamı için nasıl bir toplumsal yapı “arzulandığının” bir göstergesi olarak okunabilir. Oysa Parsons’ın çalışmalarından çok daha önce, aileye dair eleştirel analizler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu çalışmalarda, özellikle ailedeki güç ilişkilerine dikkat çekilmiştir. Parsons’ın çıkarımlarında bu eleştirel analizlerin dikkate alınmadığı söylenebilir.

⁷ Aslı, Ekici, “1980-1990 Arası Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 8-10.

Aile Kurumuna Eleştirel Yaklaşımlar

Aile kurumunu mutlaklaştırıp toplumun en önemli birimi olarak gören klasik yaklaşımın yanı sıra, aileye eleştirel yaklaşımlar getiren araştırmalar da vardır. L. H. Morgan'ın 1877'de yayımlanan *Eski Toplum* adlı eserinde ailenin evriminden bahsedilmiştir. Morgan kitabında, tek eşli ailenin özel mülkiyet temeline dayanarak oluşup geliştiğini ve çocukların soyunun belirlenebilmesini, verasetin yasallık kazanmasını tek eşli ailenin sağladığını söyler. Engels, Morgan'ın çalışmalarından hareketle 1883 yılında *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'ni yazar. Engels'in bu eseri, aile kurumuna o zamana kadar hiç bakılmayan bir noktadan bakarak, köklü bir eleştiri getirir. Engels, tarihteki ilk sınıf çatışmasının karı-koca arasında baş gösterdiğini, ilk sınıf baskısının da erkek cinsin dışı cinse uyguladığı baskı olduğunu belirtmektedir:

“Modern karı-koca ailesi, açık ya da gizli, kadının evcil köleliği üzerine kurulmuştur ve modern toplum, sırf karı-koca ailelerinden -moleküller gibi- meydana gelen bir kütledir. Günümüzde, erkek, çoğunlukla, hiç değilse varlıklı sınıflarda, ailenin desteği olmak ve onu beslemek zorundadır; bu durum ona hiçbir hukuki imtiyazla desteklenmeye muhtaç olmayan, egemen bir otorite kazandırır. Aile içinde, erkek, burjuvadır; kadın, proletarya rolünü oynar.”⁸

Engels, aileyi ekonomik bir birim olarak görüp, kadın/erkek, ezen/ezilen merkezinden bakarak aile içi güç dengelerini yeniden tanımlarken, bu dengesizliğin giderilmesi için karı-koca ailesi olarak adlandırdığı tek eşli ailenin ortadan kalkması gerektiğini savunur. Çünkü kadın ve erkek arasında hukuki anlamda eşitliğin sağlanması için kadın cinsinin kamu işlerine dönmesi gerekmektedir ve bunun önündeki engel toplumun ekonomik birimi olan tek eşli ailedir.⁹ Engels'in emek ve güç dengesi üzerinden kadına ve aileye getirdiği eleştiriler, bu konuların ilk kez dile getirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Sorunun çözümüne ilişkin öne sürdüğü tezler, (kadının evinden çıkıp fabrikalarda çalışması gibi) her ne kadar yeni sorunları beraberinde getirirse de kadın hareketleri üzerinde etkili olmuştur.

Aileye en sistemli ve köklü eleştirileri feminist kuramcılar getirmişlerdir. Feminist teori, klasik sosyolojinin dikkate almadığı, aile içi güç dengeleri, cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet meseleleri çerçevesinde aile kurumunu yeniden tanımlar ve tartışır.¹⁰ Feminist

⁸ Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol, 1967, s. 107.

⁹ A. g. e., s. 107.

¹⁰ Bunu ilk tartışan metin, Declaration of Sentiments (Duygular Bildirisi)'dir. Bağımsızlık Bildirisi'nin kadınlara uyarlanarak yeniden yazılmasıyla oluşan bu bildiri, 100 kadın ve erkek tarafından imzalanmış ve 1848 tarihinde New York'ta yayınlanmıştır. Duygular Bildirisi'nde insanlık tarihi, erkeklerin kadınlara sürekli zarar vermelerinin ve onların haklarını gasp etmelerinin tarihi olarak ele alınırken, kadınlar da üstlerinde mutlak tiranlık kurulan nesneler olarak

teoriye göre, kadınların tarih boyunca ezilmesinin, sömürülmesinin, bedeni üzerindeki kontrolün erkeğe verilmesinin toplumsal meşrulaştırma aracı, evlilik ve ailedir. Josephine Donovan'ın, *Feminist Teori* kitabında ayrıntılarıyla ele aldığı gibi, ailede kadın erkek ilişkisine dair çok radikal eleştiriler Charlot Perkins Gilman'dan gelir. Ona göre “Evlilik bir tarz fahişeliktir: ‘Her iki durumda da kadın ekmeğini erkekten, onunla cinsel ilişkisi aracılığıyla’ alır.” Gilman, evliliğin sadece erkeklerin rahatını temin ve tesis ettiğini ise şu sözlerle dile getirir: “Kamusal toplum demokratik şekilde örgütlenirken, erkeğin evde yarattığı ortam ‘despotizm’ olarak kalır. Erkek ‘ailenin reisi’ sayılır; ev ona aittir, onu korur ve geri kalan dünya, eskiden olduğu gibi diğer erkeklerle rekabet edeceği geniş av ve savaş alanıdır.”¹¹

Donnovan'ın aktarmasıyla Gilman, ataerkilliğin ve özel mülkiyetin devamının aile ve kadın aracılığıyla sağlandığını da savunur. Ona göre ataerkilliğin ‘özel mülkiyete dayalı ailesi’nde kadınlar, hane içinde erkeklerin malıdır; kadınların ‘ilk ve tek amaçları erkeğe haz vermek’tir. ‘Aile ilişkilerine’ ilişkin ‘her kanun ve gelenek’ eril bakış açısından düzenlenir. Kadını bir mal gibi sahiplenen ve vahşice kıskanan egemen erkek, onu bin türlü kuralla kuşatır. Bu arada erkeğin toplumsal ilişkileri, hizmetleri ve gerçek bir hayatı varken, kadın o kadar sakınılmıştır ki, bu onun insanca gelişmesini engellemiştir.¹² Gilman'ın ailede kadının yerine ilişkin getirdiği eleştiriler haklı olmakla birlikte birçok yönden sorunludur. Evliliği fahişelikle bir tutması, kadının cinsel ilişkide edilgenleşmesini baştan kabul etmektir. Ayrıca kadının aile içinde saygın bir konumu olmadığını savunmak da çok aşırı bir yorumdur. Kadının ev içinde bir iktidarı vardır ve bu alanda çoğu zaman erkeğin hiç söz hakkı yoktur.

Feminist teorinin önemle üzerinde durduğu bir diğer konu, ataerkil yapının kadın bedeninin değiş tokuş edilmesi üzerine kurulduğudur. Bu yaklaşıma göre, ataerkil sistem, kadın bedenini alınıp satılabilen bir meta olarak görülmesine dayanmaktadır. Bu akrabalık sistemi, ataerkil ideolojiyi belirlemekte ve bu ideoloji de bilinçsizce her nesilde yeniden üretilmektedir. Donovan'ın aktarmasıyla Juliet Mitchell'e göre; “Kadınların denetimli bir biçimde mübadele edilmesi, insan kültürünü tanımlarken, ayrıca her toplum biçiminin ataerkil ideolojisinin yeniden üretilmesini sağlar. Ataerkil yasa, her insanla ve onun aracılığıyla bilinçaltında tekrarlanır; ideolojinin yeniden üretimi, bu yasanın her birey tarafından edinilmesiyle pekişir.” Bu kurama göre, en önemli değiş tokuş biçimi, kadınların

tanımlanır. Bkz. Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Meltem Ağduk Gevrek, Feyziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 25.

¹¹ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, Çev. Meltem Ağduk Gevrek, Feyziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 94-97.

¹² A. g. e., s. 97.

evlilik yoluyla verilmesidir. Neden erkeklerin değil de kadınların değiş tokuş nesnesi oldukları ise bu kuramda açıklanmaz.¹³

Feminist kuramcılar sadece aileyi eleştirmekle kalmamış, kadın erkek ilişkilerindeki dinamikleri, aşkı da mercek altına almışlardır. Yine Donovan'ın aktarmasıyla, Ti-Grace Atkinson, öncü bir çalışma olarak nitelenecek *Amazon Odyssey* adlı makaleler toplamında, romantik aşkın patolojik bağımlılıktan öte bir anlam ifade etmediğini söyler. Ona göre aşk, “kadınlara eziyet etmenin psikolojik eksenidir”. Aşk aracılığıyla kadın, kendi öz yetersizliğini gidermek, insan mertebesine çıkmak ister. Bu yolla kadın, düşmanı ile işbirliği yaparak erkek/kadın rollerindeki ikiliği yok etmeyi umar. Özgür kadının aşka ihtiyacı olmadığını da savunan Atkinson için toplum, sıkı kurumsal yapı tarafından garanti edilmiş bağımlılığa dayalıdır. Bireyler bağımsız olsalar ve kendini-onaylasalar aile ve aşk ortadan kalkar.¹⁴ Atkinson'ın bu katı ve toptancı yaklaşımı, meseleyi bir yönüyle ele alması, aşka dair öne sürdüğü tezi zayıflatmaktadır. Burada bütün kadınları tek bir kadın ya da bütün erkekleri tek bir erkek olarak ele almanın insanın *öznelliğini* yok saymak olduğunu söylemekte fayda var. Herkes için tek bir aşk sebebi ya da varlığından söz edilemezken, bütün kadınları da aynı kadın olarak düşünmek yanlış olur. Kadınların *genel* bir kadın olarak ele alınması, 19.yy edebiyatçılarının ortak tavrı ve yanlıştır, onların bu tavırlarının, kadının nesneleşmesinde ve yeni bir kadın imgesi oluşmasında çok büyük etkileri/zararları olmuştur.

Öte yandan 1950'li yıllardaki 'kutsal aile' öğretisi ile taban tabana zıt bu görüşler, birçok yönden gerçeğe işaret etmekle birlikte çok sert ve ödünsüz bir aile eleştirisidir. Radikal feministlerin 19. yüzyılda ataerkil çekirdek aileyi kaldırarak onun yerine 'özgür cinsellik'i getirme düşüncesi, günümüz için bile ütopya özelliğini korumaktadır. Bu bağlamda feministlerin çalışmaları, ataerkil çekirdek aile ve annelik görevlerinin tarihsel ve kültürel yönden gelenek olarak inşa edildiğini göstermesi açısından çok önemlidir. Feministler, ailenin güvenilir ve sağlam olduğu mitini çürüterek, kadın için birçok yönden ezilme ve yok sayılma biçimini beraberinde getirdiğini ortaya koymuşlardır. Kadın ve aile üzerine yapılan yeni çalışmalar, aile içindeki ilişkilerin her zaman 'dengeli' ilişkiler olmadığını, hatta eşit paylaşılmayan aile kaynaklarının güç dengesini, kadın aleyhine bozduğunu açıkça göstermiştir. Yine bu çalışmalar, ailenin çoğu zaman, kocaların karıları üzerinde otorite kurduğu bir alan olduğunu ortaya koymuştur. Aile, dengeli ilişkilerin olduğu 'kutsal' yuva olarak görülmemekte, tam tersine gerilim ve çatışmaların kaynağı olarak ele

¹³ A. g. e., s. 204-205.

¹⁴ A. g. e., s. 287-289.

alınmaktadır. Aile, özellikle kadınlar için ideal bir yaşam ortamı olmaktan çıkmış, tehlikenin sadece aile dışından değil, aile içinden de gelebileceğinin ayırdına varılmıştır. Bunun ayırt edilmesiyle birlikte, ev dışındaki hayatın kapıları kadına da açılmıştır. Aile değerlerinin, kadın ve erkeğin aile içi rollerinin, evlilikle oluşan sosyal bağ ve ilişkilerin anlamı, her kültürde, sosyal grupta ve sınıfta toplumsal cinsiyete bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda aile ve evliliğin sağladığı fırsatlar kadar yarattığı sorunları sorgulayan yaklaşımlar, ailenin her üyesi için aynı konforu sağlamadığını ortaya çıkarması açısından oldukça önemlidir.¹⁵

Modern Aile Kurgusunda Milliyetçilik ve Toplumsal Cinsiyet

Aile kurumunu, yukarıda kısaca açıklandığı üzere, sınıf yapısı ve aile içindeki güç dengeleri açısından inceleyen analizler, ailenin milliyetçilik ile olan ilişkisini göz önünde bulundurmadığı takdirde yetersiz kalacaktır. On dokuzuncu yüzyılın kuşkusuz en önemli fikirlerinden olan milliyetçiliğin ve bunun sonucu olarak doğan ulus devletin, toplumsal yapıyı yeniden kurarken, dayandığı en temel kurum ailedir. “Kişi, daha küçük aile anayurdu aracılığıyla daha büyük anayurda bağlanır. İyi babalar, iyi kocalar ve iyi oğullar, iyi vatandaşları meydana getirir.”¹⁶ düşüncesiyle özetlenebilen bu görüş, başlangıçta babalar/oğullar/kocalar olarak sadece erkekleri vatandaş olarak ele almakla birlikte, daha sonra kadınları da işin içine katmıştır. Milli toplumun kurulması için belli görevlerle kuşatılmış yeni erkek ve kadın modelleri kurgulanmış ve bu yeni erkeklerden ve kadınlardan oluşan milli aile modeli yaratılmıştır. Bu düşünceler, her toplumun kendi dinamikleri, değerleri çerçevesinde şekillenerek yeni milliyetçi toplumları oluşturmuştur.¹⁷

Milletler, kadını ve erkeğini başka milletlerinkinden farklı olarak tanımlar ve kurarken, hem kendi milli değerlerini hem de kendi toplumsal cinsiyet ilişkilerini yaratmaktadır. Nükhet Sirman, *Kadınların Milliyeti* makalesinde ailenin ve kadının milliyetçilik kurgusuyla nasıl yeniden yapılandırıldığını anlatır. Onun aktarmasıyla, Gellner, milliyetçiliğin kültürel bir proje olduğuna dikkat çekerken; milliyetçilik, siyasi birlikle kültür birliğini çakıştırma projesi çerçevesinde, farklı halk kültürlerinden, tekil bir üst kültür yaratma çabasıdır, demiştir. Bu kültür yaratılırken uygulanan projelerde ele alınan toplumsal

¹⁵ Aslı Ekici, “1980-1990 Arası Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 16-18.

¹⁶ Nicole Arnaud-Duc, “Hukukun Çelişkileri”, *Kadınların Tarihi IV*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 95.

¹⁷ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 95.

gruplardan biri de kadınlardır. Kadınların bedenlerinin kontrolüyle, ulusun biyolojik üremesi kontrol altına alınırken, aynı zamanda yeni toplumu oluşturacak bireylerin de kontrolü sağlanmaktadır. Kadınların biyolojik sınırlarının korunması kadar, kültürel sınırlarının tanımlanması ve denetlenmesi de yeni projenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. ‘Milletin anaları’ ve ‘milli ruhun temsilcisi’ tanımlamalarıyla kültürel kimlik taşıyıcısı rolü verilen kadınlık, bir yandan milletin ruhunu oluştururken, öte yandan da başka milletlerden farklı olmayı belirleyen bir simge olmuştur.¹⁸ İslam dünyasında milliyetçilik, diğerlerinden farklı bir seyir izleyerek, eğitilmiş, milliyetçi, seçkin erkek reformcular aracılığıyla kadınların durumunu evrimleştirmeyi hedef alan bir çalışmaya dönüşmüştür. Kandiyoti’nin ortaya attığı bu teze göre, Batı’dan farklı olarak İslam toplumlarında kadınlar, milli aidiyet sorununu çözmede bir araç olarak kullanılmışlardır. Bunun sonucunda, üçüncü dünya, İslami ya da sömürge sonrası adı verilen toplumlarda, modernleşme ve milli kimlik gibi konular, kadınların bedenleri, kimlikleri ve toplumsal konumları aracılığıyla düzenlenmektedir.¹⁹

Türkiye’de modern, milli aile kurgulanırken ailenin yapısı, işlevleri tartışılmış ve tartışma, modern toplumda kadının yeri ve yeni kadın tipi sorunu üzerine odaklanmıştır. Bu tartışma günümüzde de aynı hararetle gündemi belirlemeye devam etmektedir. Bu tartışmalar birçok alanda yapılmakla birlikte, en belirgin ve açık şekilde Tanzimat dönemindeki ve sonrasındaki romanlarda ele alınmıştır. Bu sebeple romanların temel konularından biri yeni ‘milli kadın’ tipidir. Tanzimat romanları, kadınlardan daha çok, alafranga bir yaşam tarzını benimsemiş, yozlaşmış, yetim ve zayıf karakterli erkekleri konu eder. Kandiyoti’ye göre, Tanzimat evi, budalalıkları ve entrikalarıyla etrafa zarar veren dar kafalı annelerden, görünürde kaderini denetleyemeyen etkisiz, yoz ve beceriksiz gençlerden oluşan, trajik sonların mekânıdır. Erkek kahramanların karşısına çıkan kadınlar ise genelde kendi kaderini denetleyemeyen kölelerdir. Namık Kemal’in *İntibah* romanında Dilaşub, genç Osmanlı erkeklerinin hayallerini süsleyen, munis, cazip bir köledir. Mahpeyker ise denetlenemez arzuları nedeniyle kaos yaratan özgür kadın/fahişeyi temsil eder.²⁰ Kandiyoti’ye göre bir yandan Avrupalılaşma çabası içinde olan bir yandan da kendi öz benliğini bulmaya çalışan bu kuşağın mesajı, en hafif tabirle, karışık bir mesajdır. Babanın denetiminden ve onun sağladığı güven ortamından yoksun kalan yetim erkek kahramanların, eskiye dönük özlemiyle, arzunun denetimi olarak görülen, kurban-kadına, cariyeye yansıtılan eril cinselliğin ataerkil denetimine başkaldırı olarak ortaya çıkan bu ikilem, genç erkeklerin

¹⁸ Nükhet Sirman, “Kadınların Milliyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 227-230.

¹⁹ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 95.

²⁰ Namık Kemal, *İntibah*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1969.

önemli bir sorundur.²¹ Bu dönemin meselesi, daha çok Osmanlı babasının etkisinden sıyrılmış erkeğin, yeni düzende var olma çabasıdır. Bundan sonraki dönemde ise kadının ahlâkı/iffeti/namusu ve batılılaşmanın etkisinde yozlaşması ele alınır.

Bu bağlamda Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâhî Bey'le Rakım Efendi* romanında ilk olarak karşımıza çıkan alafranga kız Mihriban, daha sonrakilere göre ahlâksız sayılamayacak denli masumdur. Onun sorunu, ev kadınlığının ona yüklediği görev ve sorumlulukları yerine getirmeyerek, kuaförle, piyanoyla aylakça vakit geçirmesidir. Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanındaki "Melih Bey takımı" ise Firdevs Hanım ve Bihter'in şahsında Avrupalılaşmış, yozlaşmış, ahlâki değerlerden uzaklaşmış kadın tipinin birebir ifadesidir. Yine Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak* romanındaki Seniha, ahlâki yönden çöküntüye uğramış bir genç olmakla beraber, kendi ait olduğu kültürü aşağılayan, vatanını sevmeyen bir kadın tipini canlandırır. Kandiyoti'ye göre burada yazarın vurgusu diğerlerine göre değişmiştir. Batılılaşma yalnızca gülünç ya da komik olarak değil, aynı zamanda vatana ihanet olarak da ele alınmıştır. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve son olarak Kurtuluş Savaşı boyunca devam eden süreçte, Batı'nın emperyalist emelleriyle yüzleşen aydın ve yazarlarda, ilk başlarda daha derinlerde hissedilen Batılılaşmış tiplere duyulan rahatsızlık, doğrudan doğruya düşmanlığa dönüşmüştür. Kandiyoti, bu sebeple o dönemde halkçı temaların daha belirgin hale gelmeye başladığını söyler.²²

Milliyetçiliğin uzlaştığı kadın tipine geçmeden son olarak bu başlıkta Peyami Safa'dan da bahsetmek yerinde olacaktır. Kandiyoti'nin tespitlerine göre, Doğu-Batı meselesini ele aldığı romanlarının hemen hepsinde alafrangalaşmış kadın tiplerine trajik bir sonu layık gören Safa, kadın saflığını, idealize edilmiş Anadolu taşrasında arar. Milli kültürel saflığı, kentli yozlaşmış alafranga bir kadın yerine, Anadolu taşrasında bulan Safa, bunu romantik bir halkçılıkla da birleştirir.²³ Çizilen bu olumsuz kadın tiplerinin Cumhuriyet'in yeni kadınlarının rol-modeli olması imkânsızdır. İşte tam bu noktada Halide Edip'in hem şahsı hem de yarattığı kadın tipleri devreye girer. Cumhuriyet'in yeni kadın tipinin oluşmasında onun ve romanlarının katkısı yadsınamaz.

Cumhuriyetle birlikte kurulan yeni, modern toplumda, kadının yeri önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyet Türkiye'sinde kadının yeri, ilk zamanlarda tam olarak belirlenmemiştir. O zamana kadar farklı disiplinlerin yürüttüğü tartışmalar ve Osmanlı'da kadın derneklerinin çalışmalarından çıkan ortak sonuç; kadının eğitim alması, kültürlü bir

²¹ A. g. e., s. 152-154.

²² A. g. e., s. 156.

²³ A. g. e., s. 158.

birey olmasıdır. Bu konuda aydınlar, hem fikir olmuşlarsa da kadının kamusal alanda *ne kadar ve nasıl* yer alacağı konusu henüz netlik kazanmamıştır. Kandiyoti'ye göre, süre giden bu tartışmaların ortasında Halide Edip, şahsiyle ve ortaya koyduğu eserlerle, kadınlar için alternatif, olumlu bir imge olmuştur. Kandiyoti, Halide Edip'in ilk romanlarından biri olan *Yeni Turan*'ın kadın kahramanı Kaya'nın, milliyetçi kadının prototipi olduğunu söyler. Erkeklerin dünyasına girerek, onlarla yarışan, geçimini kendi sağlayan Kaya, kadını ev içinde gören klasik anlayışı yıkmış, erkeklerle omuz omuza mücadele eden, bir yoldaş olmuştur. Halide Edip'in bu karakterde ısrarla altını çizdiği husus, onun isminden başlayarak, gerek davranışlarında olsun gerek giyiminde olsun kadınlığa dair imgelerden arındırılmış olmasıdır. Adıvar'ın ifadesiyle, Kaya'da "cinselliği hatırlatan hiçbir şey" yoktur. Kandiyoti'ye göre, *Handan* gibi kadınlığı sorgulayan romanları olsa da Adıvar'ın, *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarındaki kadın kahramanlar, bireysel, cinsel aşkı reddedip, aşkı, zihinlerde, milliyetçi ideallerde bulmuşlardır. Bu romanlardaki kadınların temel özelliği, kendini inandığı değerler/vatanı/milleti uğruna kurban eden kadın yoldaş, aynı zamanda cinsiyetsiz bir silah arkadaşı, bacı olmalarıdır. Kandiyoti'nin iddiası, Adıvar'ın romanlarda çizdiği karakterlerle, Cumhuriyet Türkiye'sinde kadının, kamusal alanda ancak, cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olarak var olabileceği ya da olması gerektiğidir.²⁴ Sirman da bu konuda Kandiyoti'nin görüşlerini destekler. Ona göre Adıvar'ın romanlarındaki yeni kadın sesi, toplumda yankı bulmuş, aşk kontrolsüzlükten çıkıp, millet iradesine boyun eğmiş, vatan/koca/çocuk/toplum sevgisine dönüşmüştür. Millet sevgisi ve fedakârlık düşünebilen kadınların ürettiği duygular olduğundan, yeni düzenin kurucuları da hem ailenin hem milletin annesi olan bu yeni kadınlar olmuşlardır.²⁵

Nükhet Sirman, Halide Edip'in yeni kadın modelinin sınırlarını çizdiği romanları değil de alternatifleri sorgulayan, tereddütlü kadınları anlattığı, *Kalp Ağrısı*, *Zeyno'nun Oğlu* gibi romanlardaki kadın seslerinin daha sonra gelen Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin'e esin kaynağı olduğunu söyler. Bu romanlar yeni düzene uymakta zorlanan kadınların sesidir. Bu düzene uyup, düzen içindeki 'yerini bilen' kadının öncelikli işi, kendi sınıfından, kendine uygun eş seçmektir. Böylece kadın düzen içinde hem milletin annesi olacak, hem de şefkat, iffet gibi kadınlığa özgü nitelikleri sahiplenerek, gerçek kadınlığa ulaşacaktır.²⁶

²⁴ A. g. e., s. 160.

²⁵ Nükhet Sirman, "Kadınların Milliyeti", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 227-230.

²⁶ A. g. e., s. 242.

Bu görüşlerden hareketle yeni ulus toplumun kurulmasında, kadına büyük görevler düştüğünü söyleyebiliriz. Kadını yalnız değil, aile içinde anne ve eş olarak görmek isteyen bu yaygın kanaatin dayandığı kurum, çekirdek ailedir. Sirman’a göre, çekirdek ailenin ulus devlet için vazgeçilmez olmasının sebebi, kadınlığa ve erkekliğe ait farklı ama uyumlu öznellikler üretmesidir. Cumhuriyet Türkiye’sinde çekirdek aile, resmi olarak tanınan ve özel olarak nitelendirilen ev yaşamını düzenleme kurumu haline gelmiştir. Bunun gerçekleşmesi için, Medeni Kanun’dan Soyadı Kanunu’na kadar bir dizi düzenleme yapılırken, imparatorluktan gelen hiyerarşiler yok edilerek yerine, meşruiyet temelleri farklı, yeni hiyerarşiler kurulmuştur. Bunların temeli, kurumsal bağlantılara ve eğitime dayanmaktadır. Bu bağlamda kocalar yasal olarak aile reisi oldukları için yeni iktidarın da sahibi olmuşlardır.²⁷

Milliyetçilik aileyi, aile üyelerinin birbirleri ile ilişkilerini, ailelerin kurumlarla ve kurumların birbirleriyle ilişkilerini belirlemektedir. Aile içi ilişkiler de, milletle ve iktidarla kurulan ilişkiyi düzenlemekte ve anlamlı kılmaktadır. Böylece milliyetçilik siyasi bir ideoloji olmaktan çıkıp, gündelik yaşamdan toplumsal kurallara kadar toplumun çeşitli kademelerinde kurucu işlevi olan söylemsel bir pratiğe dönüşür. Bunun sonucu olarak milli kadınlık ya da erkeklik, dışarıdan empoze edilen bir kimlik olmaktan çıkar, bu kimliğin sağladığı iktidar olma biçimlerini kullanan bireyler aracılığıyla, kişilerin kendi istekleriyle üstlendikleri öznel bir kimliğe dönüşür.²⁸

Toplumsal roller ve konumlardan bahsetmişken, toplumsal cinsiyet meselesine de değinmek gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender), biyolojik cinsiyetten farklı olarak ‘kadın olmak’ ya da ‘erkek olmak’ üzerinden, yeni bir kimlik üretir. Simon de Beauvoir’ın “Kişi, kadın doğmaz, kadın olur.”²⁹ sözüyle özetlenebilecek bu yaklaşımda, biyolojinin ötesinde toplumun, cinsler üzerine yüklediği farklı kimliklerin ve bu kimliklerin doğurduğu davranışların bütününe toplumsal cinsiyet denir. Toplum, çocuğa dünyaya geldiği ilk günden itibaren biyolojik cinsiyetine göre, belli davranış modellerini dayatır. Bedenin fiziksel farklılıkları ile ortaya konan cinsiyet kavramının aksine, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasındaki ruhsal, toplumsal ve kültürel farkları dikkate almaktadır. Bu anlamda, geleneksel söylemde öne sürülen, kadının doğal zayıflığını yansıttığı varsayılan özellikler, “duyarlılık, sezgi gücü, şefkat, sevgi, tensel sıcaklık, analık gibi kadına özgü olduğu öne sürülen erdemler” aslında toplum tarafından belirlenen ve kuşaktan kuşağa aktarılan

²⁷ A. g. e., s. 243.

²⁸ A. g. e., s. 234.

²⁹ Judith Butler, *Cinsiyet Belası*, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008, s. 54.

toplumsal cinsiyet kalıplarıdır.³⁰ Kişinin toplumda kabul görmesi, sosyalleşmesi bir biçimde bu cinsiyet rollerini öğrenip uygulamasıyla gerçekleşir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet rolleri, bireyin davranışlarını sınırlandırıp bir kalıba sokarken bu davranışları içkin ve aşkın olarak kodlayarak bireyin statüsünü belirlemektedir. Genelde erkeğe dayatılan roller aşkın, kadına dayatılan roller içkin olduğundan kadının statüsü erkekten aşağıda yer almaktadır.

Toplumsal cinsiyet rolleri, kategorileri sadece kadın-erkek ilişkisini düzenlemekte kullanılan bir normlar bütünü değildir. R. W. Connell, toplumsal cinsiyetin kadın-erkek ilişkilerini düzenlemekle kalmayıp, toplumun tüm kurumlarını da biçimlendirdiğini iddia eder. Bu düzenleme önce ailede karşımıza çıkmakla birlikte, kurumların tamamını bu normlar biçimlendirir. Connell bunu ilk olarak, kadın ve erkeğin farklı ve hiyerarşik olarak konumlanmasını savunan Parsons'ın cinsiyet rollerine ve bunları kuşatan kültürel çelişiklere ilişkin işlev teorisine dayalı, erkek üstünlüğünü esas alan görüşüyle biçimlenen ailelerde gözlemlemenin mümkün olduğunu söyler. Bununla birlikte, günlük yaşantımızın büyük bölümünü toplumla ilişki içinde geçirdiğimizi söyleyen Connell, bu cinsiyetçi ayırımın tüm kurumlarda özellikle öğretim programlarında ve okullarda olduğuna dikkati çeker.³¹ Connell, bu görüşünü somut örneklerle destekler:

“Bir bütün olarak düşünülürse, kurumları, bakanlıkları ve üniversiteleri yöneten kişiler, işleri kadınların üst düzeylere ulaşmasını aşırı derecede güçleştirecek şekilde düzenleyen erkeklerdir. Otoriteyi, meşru iktidar olarak olarak tanımlayacak olursak, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında, otoritenin erkeklikle genel bağlantısının ana eksen olduğunu söyleyebiliriz.”³²

Toplumsal cinsiyet, belirli zamanlarda belirli kimlikleri, toplum açısından uygun görüp dayatması bakımından yeniden kurgulanabilen bir kimliktir.³³ Bu bağlamda milliyetçilik ile toplumsal cinsiyet, karşılıklı olarak birbirini kurar ve biri olmadan diğeri bildiğimiz haliyle var olamaz.³⁴ Özellikle vatanın kadın olarak imlenmesiyle perçinlenen bu birliktelik, vatani erkek arzusunun yöneldiği hem de erkeğin koruduğu bir figür olarak gördüğü müddetçe, birbirini yeniden kurmaya ve tekrar tekrar üretmeye devam edecektir.³⁵

³⁰ Yasemin Temizarabacı, Yıldırım, *Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2005, s. 19-20.

³¹ R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 165-183.

³² A. g. e., s. 151.

³³ Aksu Bora, *Kadınların Sınıfı*, İstanbul, İletişim yayınları, 2008, s. 37

³⁴ Nükhet Sirman, “Kadınların Milliyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 227.

³⁵ Afsaneh Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, *Vatan Millet Kadınlar*, Der: Ayşegül Altınay, İstanbul, İletişim, 2000, 118-154.

Türkiye’de Değişen Aile Yapısı

Tanzimat’la birlikte Osmanlıların Avrupalılaşma dediği kültürel, sosyal, siyasi dönüşüm, hiç kuşkusuz toplumun en yaygın kurumu olan aileyi de etkilemiştir. Türk-Osmanlı ailesi, medeni bir dönüşüm geçirmiştir ki, bu ailenin dünyasını aşan, hepsi büyük, sembolik değer taşıyan temel davranış ve tutumların yeniden yapılanması yoluyla olmuştur. Evde gerçekleşen bu dönüşüm, toplumda daha geniş ölçüde gerçekleşen dönüşümlerin mikro düzlemde yansımasıdır.³⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet, ailenin yeniden şekillendirilmesinde doğrudan rol almıştır. Bu şekillendirmede Ziya Gökalp’ın çizdiği ‘milli aile’ tipi etkili olmuştur. Gökalp’a göre Osmanlı toplumunun kurtuluşu olarak görülen bu aile tipi, eşler arasında oranlı eşitlik ve yerel Türk ahlâki değerlerine dayalı çekirdek ailedir. Gökalp’ın çizdiği modelde, kadının çocuk yetiştirme rolü Türk milletinin ihtiyaçlarına bağlanarak, kadına yeni bir misyon yüklenmiştir. Gökalp, ‘Kadın sadece çocuk yetiştirmekle sorumlu değildir ... aynı zamanda milleti eğitmek ve erkeği doğru yola yöneltmek de onun görevidir’ diyerek, anneliği bir vatan vazifesi haline getirmiştir. Kadına/anneliğe yüklenen bu yeni anlam, gene de onu erkeğe refakatçi kılmaktan kurtaramamıştır.³⁷

O dönem için devrimci bir nitelik taşıyan 1926 Medeni Kanunu, aile reisliği ve kadının rolü bakımından Gökalp’ın etkisinde kalarak, geleneksel cinsiyete dayalı iş bölümüne modern yaptırımlar getirmiştir. Bu kanun aile reisliğini ve geçiminin teminini erkeğe vererek kadının rolünü de şöyle belirlemiştir: ‘Kadın ... kocasının muavini ve müşaviridir. Eve kadın bakar.’ 1926’da kabul edilen Medeni Kanun’un ironik tarafı, milli aileyi tesis etmek için İsviçre Medeni Kanunu’ndan yararlanılmasıdır. 1920’lerde İstanbul aileleri, pratikte Avrupalılaşmış olsalar da elli yıldır ailenin geçirdiği değişim istikametine resmiyet kazandırarak meşruiyet getirmesi açısından, bu kanunun simgesel değeri büyüktür. Kanunun İstanbul için sembolik olması, Anadolu için de öyle olduğu anlamına gelmez. Medeni Kanun, Anadolu’nun birçok yerindeki evlilik adetleri ve aile düzeninden çok ileridedir. Bu yönüyle, Kemalist elitler tarafından Anadolu’daki sosyal hayatın modernizasyonunun önemli bir aracı olarak görülmektedir.³⁸

Aile ve kadın üzerinden yürütülen modernizasyon projesinin en önemli sorunu, kadını bir yandan toplumsal hayatın içine sokmaya çalışırken, diğer yandan onu sadece anneliğe ve

³⁶ Alen Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 19

³⁷ A. g. e., s. 236.

³⁸ A. g. e., s. 228-229.

çocuk yetiştirmeye hapsetmesidir. Şirin Tekeli, tüm bu çelişkili mesajların Kemalist kadını bir tür şizofreniye sürüklediğini belirtmiştir. Döneminin eşitlikçi ve katılımcı söylemlerini benimseyerek uzmanlık işlerini üstlenen bu kadınlar, aynı zamanda tüm geleneksel ev işlerini yapmaya devam etmişler, kanun önündeyse hâlâ kocaları evin reisi olarak görünmeye devam etmiştir. Tekeli'nin deyimiyle “devlet feminizmi”, kadının kamu hayatında ilerlemesi ve Türk ulusunun modernleşmesi çerçevesinde gelişen cinsler arası eşitlik tartışmaları, geleneksel cinsel sorumluluklar ve gündelik ev hayatında görülen değişikliklerle paralel bir gelişme göstermemiştir.³⁹

Cumhuriyet'in ilk yarım yüzyılı kadınlar açısından ataerkinin en az sorgulandığı yıllar olmuştur. Kadınlar bir yandan yeni düzende kendilerine yüklenen milletin öğretmenleri, modern toplumun simgeleri olurken, diğer yandan da iffetli anneler ve yuvanın melekleri olmaya devam etmişlerdir.⁴⁰ Erkekler ailenin veya ulusun koruyucuları, kadınlar ulusun namusunun temsilcileridir. Bu dönemin toplumsal hayatta varlığını sürdüren kadınlarının en belirgin özelliği; cinsiyetsiz ve kadınlıklarından sıyrılmış olmalarıdır.⁴¹

1945-50 yılları Türkiye'nin toplumsal yapısında köklü dönüşümlerin başladığı bir dönemdir. 1945-50'lere kadar oldukça durağan bir özellik taşıyan aile yapısı, bu yıllardan itibaren hızla değişmeye başlar. Tarımda makineleşme ile geleneksel tarımsal üretim kurumlarının hızla çözülmeye başlaması, aile temeli üzerine kurulu küçük işletme biçimlerinin tasfiye edilmesine yol açmıştır.⁴² Bu aynı zamanda, köyden kente göçü başlatmıştır. 1950'li yıllarda başlayan büyük şehirlere göç dalgası, Türkiye'de değişimin önemli dinamiklerinden birisi olmuştur. 50'li yılların başında Türkiye'de nüfusun ancak dörtte biri kentlerde yaşarken, bu oranın 2000'li yıllarda % 65'lere ulaşması bu dalganın büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Barlas Tolan, bu hızlı değişimi on farklı sebebe bağlar:

- Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması sonucu geniş aile tipinden çekirdek aile tipine hızlı dönüşüm,
- Kente akının yoğunlaşması ve kentsel yaşamın getirdiği pazar ekonomisine özgü zorluklar,
- Sosyal güvenlik olanaklarının giderek toplumun değişik kesimlerine yaygınlaştırılması,

³⁹ A. g. e., s.238

⁴⁰ Meltem Ağduk-Gevrek, “Cumhuriyet'in Asil Kızlarından 90'ların Türk Kızlarına... 1990'larda bir 'Türk Kızı': Tansu Çiller”, *Vatan, Millet, Kadınlar*, Der.: Ayşe Gül Altınay, İstanbul, İletişim, s. 289.

⁴¹ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul, Metis Yayınları; 2007, s.160

⁴² Barlas Tolan, “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru: Dünyada ve Türkiye'de Aile Yapısının Evrimi”, *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Bilim Serisi 5/2, Der.: Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 498.

- Kitle iletişim araçlarının etki alanının toplumsal ve bireysel yaşamın derinliklerine doğru genişlemesi, farklı kültür yapılarına özgü ailesel örüntü ve ilişkilerin algılanması,
- Tüm eğitim aşamalarında kız çocukların daha yoğun olarak yararlandırılması,
- “Kadınların her yıl artan oranlarda çalışma hayatına girmeleri ve kişiliklerini geliştirmeleri,
- Çeşitli nedenlerden ötürü ortalama evlenme yaşının yükseltilmesi,
- Aile planlaması yöntemlerinin daha yaygın olarak kullanılması,
- Ekonomik bağımsızlık anlayışının gelişmesi sonucu aile içindeki bireyci davranışların hissedilir ölçüde artması,
- Geleneksel toplumda yaşlının sahip olduğu saygınlık ve statünün eski önemini yitirmesi.”⁴³

Tolan’ın sıraladığı bu sebeplerden bazıları, özellikle geniş aileden çekirdek aileye hızlı dönüşüm, bazı sosyologlar tarafından değişimin bir ögesi olarak kabul edilmemektedir. Cem Behar ve Alen Duben’in Osmanlı toplumuna dair yaptığı araştırma, Osmanlı’da şehirlerde zaten geniş ailenin yaygın olmadığını, çekirdek ailenin varlığını ortaya koymuştur.⁴⁴ Öte yandan, Nur Vergin, bu değişimin, sosyo-ekonomik yapı ile aile tipi arasında bir korelasyon olduğunu savunan Parsons’ın modeliyle açıklanmasının yanlış olduğunu iddia eder. Vergin’e göre, modernleşmenin ve Parsons modelinin etkisi altındaki birçok Türk sosyologu, geleneksel kırsal toplumdan sanayi toplumuna geçince geniş ailenin ortadan kalkacağını ve yerini çekirdek aileye bırakacağını savunur. Oysa yapılan araştırmalar bu sonucu geçersiz kılmaktadır. İster orta sınıflarda olsun, ister köyden kente göç edenler ailelerde olsun akrabalık ilişkileri zayıflamamış, bilakis kent ortamında da tüm önemini korumaya devam etmiştir.⁴⁵

Nur Vergin, bu köklü değişimi iki önemli faktöre bağlar: Birincisi kentleşme ile istihdamın hizmet sektörü lehine gelişmesi, ikincisi ise, Türk toplumunda yepyeni bir olgu olarak çocukların ve gençlerin sayıca hâkim duruma gelmesidir. Vergin’e göre bunun sonucunda, gecekondü ailelerinde baba otoritesini kaybetmiş, ailede söz, babasından daha çok para kazanan erkek çocuğa geçmiştir. Erkek çocuk biçimsel olarak babaya saygıda kusur

⁴³ Barlas Tolan, “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru: Dünyada ve Türkiye’de Aile Yapısının Evrimi”, *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Bilim Serisi 5/2, Der.: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 496-497

⁴⁴ Alen Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 63.

⁴⁵ Nur Vergin, “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”, *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Bilim Serisi 5/2*, Der.: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, s. 309-320.

etmediğini gösterse de (babanın yanında sigara içmemek, bacak bacak üstüne atmamak vs) ailenin geleceği ile ilgili konularda kararları artık o almaktadır.⁴⁶

Toplumsal en küçük birimi olan ailenin değişimi ve dönüşümü, ülkenin hatta dünyanın siyasi gündeminden bağımsız değildir. 1970’lerden itibaren Türkiye’nin gündemine az gelişmişlik, dışa bağımlılık, gelir ve fırsat eşitsizliği, sınıflar arası uçurumlar gibi yapısal sorunlar girmeye başlamıştır. Şükrü Aslan, 1970’li yılların Cumhuriyet tarihinin en çalkantılı yılları olduğunu söyler. Bu yıllarda toplumun büyük bir kesimi örgütlü bir eylemlilik içerisinde, ekonomik ve politik taleplerini dile getirmeye başlamıştır.⁴⁷ Bu bağlamda kadınlar, aktif politikanın içinde yer almışlar ama gerek ailede olsun, gerek toplumda olsun maruz kaldıkları cinsiyetçi ayrımcılığa karşı bir itiraz dillendirmemişlerdir. O dönemde, Türkiye’deki değişimler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin en can alıcı kısımlarına, cinselliğe ilişkin çifte standarda ve kadınların rolünün tanımlanması gibi konulara neredeyse hiç dokunmamıştır. Bu anlamda, Türkiyeli kadınların “kurtulmuş” ama “özgürleşmemiş” olduğunu söylemek gerekir; çünkü kadınların durumlarını değiştirme yolunda belirgin bir siyasal eylemliliğe (1980 öncesi) girdikleri söylenemez.⁴⁸ Bu dönemdeki eylemlilik daha çok sol hareketler içinde kalır. Şirin Tekeli’ye göre: “Bu yılların öğrenci hareketliliği içerisinde, 1968 sonrasında batı toplumlarında canlanan yeni feminist hareketlerin etkisinde kalabilecek pek çok öğrenci, akademisyen, meslek sahibi genç kadın, kadın konularında sektörlükleriyle birbirleriyle yarış halindeki sol grupçukları [desteklemiş], onların militanlığını [yapmıştır].”⁴⁹ Yine o dönemde kadın üzerine yapılan bir araştırma ‘kadının hareket serbestisi, iş kararları alması, doğum kontrolü, aile planlaması, cinsellik gibi evlilik içi ilişkisinin belli alan ve kaynaklarının hâlâ tabu olduğu ve kadının sosyal sınıfına bakılmaksızın bunların erkek denetiminde olduğunu’ göstermektedir.⁵⁰

1980’lerde ekonomik gelişme, dışa açık politika, ailenin ekonomik işlevlerini azaltarak, duygusal doyum, kişisel mutluluk ve cinsel tatmin kaynağı olarak işlev gören bir kurum haline gelmesini sağlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında aileye ve kadına yüklenen vatandaşlık vazifesi rolleri önemini yitirmiştir. Ailenin algısının değişmesinde, Kandiyoti’nin belirttiği gibi, bireycilik eğilimlerinin etkisi büyüktür.⁵¹

⁴⁶ A. g. e., s. 309-320.

⁴⁷ Şükrü Aslan, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul, İletişim, 2004, s. 71.

⁴⁸ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 78

⁴⁹ Şirin Tekeli, “1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar”, *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Der.: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 15-50.

⁵⁰ Alen Duben-Cem Behar, *İstanbul Haneleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 238.

⁵¹ Deniz Kandiyoti, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Yay. Haz.: Türköz Erder, Necat Erder v.d., Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984, s. 19.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki Türkiye’de aile güçlü bir kurum olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. Aile güçlü bir kurum olmaya devam ederken, aynı zamanda geleneksel olma özelliğini de sürdürmektedir. Türkiye’deki çağdaş çekirdek aile, hâlâ geleneksel yapının izlerini taşımaktadır. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün 10 Haziran-29 Ağustos 2006 tarihleri arasında yaptığı araştırmanın sonuçları göstermiştir ki, ailede cinsiyete dayalı rol dağılımları ve aile bağlarının sağlamlığı açısından cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana değişen pek bir şey yoktur. Bu araştırmaya katılan 24 bin 647 kişinin çoğuna göre, ev işleri kadının görevidir, ailelerin en çok gerçekleştirdiği etkinlik komşu ve akraba ziyaretidir⁵². Yaşam tarzının değişmesi, büyük kentler, bireyin aile ilişkilerini etkilememiştir. Türkiye’de niversite mezunu kişilerin ailelerinde bile belirgin bir özerklikten söz edilemez. Kentleşme ve sanayileşme hısımlık-akrabalık ilişkilerini azaltmamaktadır. Çiğdem Kağıtçıbaşı’na göre bunun sebebi, ailenin toplumsal değişme ile birey arasında önemli bir köprü vazifesi görmesidir. “Karşılıklı duygusal bağlılık modeli”ne göre, toplumsal değerlerin ve kuralların aktarılması sürecinde, birey ile aile arasındaki ilişki bağımsızlaşma temelinde değil, duygusal açıdan karşılıklı bağımlılık yönünde gelişmektedir. Maddi alanda hem birey, hem aile düzeyinde bağımsızlık söz konusu iken, duygusal alanda karşılıklı bağlılık görülmektedir.⁵³ Kırsaldan kente g ve kentleşme, aile bağlarını güçlendirmiş, modernlik karşısında akrabalık ilişkileri çok önemli bir toplumsal anlam kazanmıştır.

Bu bağlamda yaygın kanaatlerin aksine, Türkiye’de bilinen manada geniş aile olmadığı kesinlik kazanmıştır. Diğer yandan modernleşmeyle birlikte aile bağları kopmamış, bilakis evirilerek daha etkili hale gelmiştir. Aile içi rol dağılımları ve kadının konumu açısından geleneksel modelin dışına çıkan aileler, hala istisna olarak kalmaktadır. Yaygın olan, kadının –alışsa bile- ev işlerini üstlendiği, çocuğun bakımından tek sorumlu olduğu, hem geleneksel hem modern içinde barındıran eklektik bir modeldir. Son yıllarda okul kitaplarındaki anneyi mutfakta yemek pişirirken, babayı salonda gazete okurken gösteren cinsiyetçi yayınlar, tepkiler sonucu bakanlıkça kaldırılmıştır. Bu gelişmeler sevindirirken, reklam filmlerinde sıklıkla kullanılan ‘ev kadını’ imgesi bu cinsiyetçi ayırımın kısa vadede ortadan kalkmasının pek mümkün olmadığını göstermektedir.

⁵² Radikal Gazetesi, 29 Aralık 2006, s. 6.

⁵³ iğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul, Yapı Kredi, 1998, s. 121.

‘Kadın Okur’dan ‘Kadın Yazar’a Giden Süreç

On dokuzuncu yüzyıl, kadının varlık ve imgelem olarak en çok tartışıldığı yüzyıldır. Kadın ve kadınlık imgeleri, ilmiyelerden yasalara, görgü kuralları kitaplarından felsefeye, tıbbi metinlerden teolojiye, sanat ve edebiyata kadar tüm disiplinlerin en temel meselesi olmuştur. Bu durumun, kadın için olumlu gelişmeleri beraberinde getirdiğini söylemek, maalesef mümkün değildir. Simgesel olarak yeniden kurgulanan kadın, iktidar mücadelesinin ödül ve ceza aracı olmaktan öteye gidememiştir. O dönemin erkek edebiyatçılarına göre kadın, erkek tarafından yaratılan sessiz bir puttur; özgürlüğüne izin verilmemektedir. Balzac bunu açıkça şöyle ifade etmiştir: “Kadın, bir tahta oturtacak kadar akıllı davranmanız gereken bir köledir.”⁵⁴

On dokuzuncu yüzyıl edebiyatçıları kadını, bir yandan uğruna canlarını feda edecekleri ‘kutsal sevgili’ imgesine hapsedip edilgenleştirirken, diğer yandan günahın kaynağı, cinsel bir meta olarak görüp aşağılamaktadırlar. Bu romantik görüşte, ulaşılamayan kadın kutsal, dokunulan kadın ise tüm meleksi özelliklerini kaybetmiş, aşağılık bir yaratıktır. Baudelaire, mistik sonelerle övgüler düzdüğü sevgilisi Mme. Sabatier’le geçirdiği gecenin ardından onu: “Birkaç gün önce bir tanrıçaydın... Şimdi yine bir kadınsın.” diyerek kovmuştur. Erkeklerin kurduğu dilde kadının, erkek yiyen yosmalar ya da baştan çıkarılan masumlar olarak resmedilmesi, kadının erkek fantezisine hizmet eden metalaştırılmış bir figür olduğu gerçeğini değiştirmez. İster melek olarak resmedilip kutsallaştırılsın, ister cadı, fahişe olarak ‘sırf rahme’ indirgenip aşağılansın, on dokuzuncu yüzyılda kadın, erkeğin dili ve sanatıyla şekillenmiş, sosyal hayatın dışına itilmiştir.⁵⁵

Yukarıda kısaca değinilen kadın algısı, kadının bir yazar olarak varoluşunun önüne sayısız engel çıkarmaktadır. Bunlardan en önemlisi dil sorunudur. Erkekler tarafından oluşturulmuş kavramsal dilin sınırlarını aşmak kadınların ilk olarak karşılaştıkları ve aşmak zorunda oldukları önemli bir sorundur. Feminizmin en temel saptamalarından biri, kadınların erkekler tarafından kurgulanmış bir dil içinde yaşamak zorunda olduklarıdır. Bunun anlamı, kadınların, sürekli olarak onlar *hakkında*, onlar *üzerinden*, onların *dolayısıyla* konuşan bir dil tarafından tanımlanmasıdır.⁵⁶ Bu dil kadını o kadar kuşatmıştır ki kadın yazarlar, kendi cinslerine yakışmayacağı düşünülen eserler ortaya koymaktan korkmaya başlamışlardır. Sandra, M. Gilbert ve Susan Gubar’ın, *Madwoman in the Attic* adlı eserlerinde ortaya

⁵⁴ Stéphane Michaud, “Sanatsal ve Edebi Putlar”, *Kadınların Tarih IV*, Çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005, s. 117-119.

⁵⁵ A. g. e., s. 117-122.

⁵⁶ Sibel Irzık-Jale Parla, *Kadınlar Dile Düşünce*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005. s. 8.

koydukları çarpıcı bir gerçek vardır; dönemin kadın yazarlarındaki yazarlık korkusu. Kadını, melek gibi davranmadığı takdirde canavar gibi gören bir toplumda, melek olmadığını bilen bir kadın, kendini canavar gibi görmek ya da bu bilincin suçluluğuyla bir sürü psikosomatik hastalıklarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Histeri, anoreksi, agorafobi, bunların en sık görülenlerindendir. Bu hastalıklara kadın yazarların romanlarında sıkça rastlanır.⁵⁷

İlk kadın yazarların karşılaştıkları zorluklara rağmen yılmadan yazmaları ve erkeklerden oluşan yazarlar dünyasında var olma çabaları, arkadan gelen neslin önünü açmış, onları cesaretlendirmiştir. Bu yazarlar erkeklerin kurduğu eril dilin dışına çıkarak, kendi dillerini oluşturmaya başlamışlardır. Hélène Cixous ve Luce Irigaray’a göre erkek egemen söylemle uğraşmak vakit kaybıdır. Kadınlar toplumun belirlediği kimlik imajlarını yıkmak yerine daha “yapıcı” bir yazın biçimi belirleyip, özgürce kendi “diller”ini kullanmalıdırlar; çünkü ne kadar bastırılmış da olsa bir yerlerde kadına özgü bir dil vardır. Feminist yazarlar, kadın dilini oluştururken çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Bunlar arasında Derrida’nın yapıçözümçü, yani anlam boşaltıcı yöntemi de sıkça başvurulan bir yöntemdir.⁵⁸

Kristeva, kadın dilini kurarken erkek egemen dilin kırılmasında en etkili tekniğin, yabancılaştırıp yadırgatma olduğunu savunur. Kristeva’ya göre, bu yadırgatma ve afallatma eylemini en etkili biçimde gerçekleştirebilmek için psikoseksüel güdülerin, rasyonel anlam birimlerini parçalamasına izin verilmeli, bunun için de tutarlı, mantıklı, bütünlüğü olan bir yazı biçimi yerine, parçalı, tutarsız ama kışkırtıcı bir yazı biçimi seçilmelidir.⁵⁹

Kadın yazarlar, yeni bir dil oluştururken, yeni yöntemler denemekle kalmamış, seçtikleri konular ve konulara bakış açılarıyla da erkek yazarlardan ayrılmışlardır. Hélène Cixous’un *Medusa’nın Gülüşü*’nde “vücudunu yaz” diye haykırması bir başkaldırıdır. Cixous, “Ondan başka yazacak neyin var? Unut geçmiş, ağlayıp yaralarını deşmekten ne çıkar? Sıfırdan başla ve vücudunu yaz. Kaleminden akan mürekkep ananın ak sütü gibi saftır.” Diyerek bedenini yazmanın gerekçelerini açıklamıştır. Luce Irigaray da Freud’un “kadını eksik erkek” olarak tanımlamasına karşın, kadının erkekten eksikliği değil bilakis fazlalığı olduğunu, kadın cinsel organının üstünlüğüne, çoğulluğuna ve kendine yeterliğine övgüler düzerek kanıtlamaya çalışmıştır. Jale Parla, bütün bu çıkışların kadın yazarların yeni dili kurmalarına katkılarını yadsımaz ama asıl katkıyı meseleyi bacaklarının arasından daha ötelere bakabilen kadınların sağladığını söyler.⁶⁰ Burada diyebiliriz ki feminist yazarlar,

⁵⁷ A. g. e., s. 24-25.

⁵⁸ A. g. e., s. 31-32.

⁵⁹ A. g. e., s. 32.

⁶⁰ A. g. e., s. 32-33.

hangi konuyu ele alırlarsa alsınlar, meseleye getirdikleri kadın bakış açısı, o metni zaten erkek yazarların metinlerinden ayırmaktadır.

Öte yandan bazı yazarlar ve akademisyenler, yazarların ve bilim insanlarının, kadın ve erkek diye sınıflandırmasına çeşitli sebeplerle karşı çıkmaktadırlar. Bu ayrıma karşı çıkanlardan postmodern feministler, kadın-erkek ayrımını çok kaba ve yetersiz bulmaktadırlar. Zaten onlara göre, ayrıcalıklı bir bilgi perspektifi olamaz. Bunun nedeni, postmodern benlik algısında, kadın veya feminist gibi blok bir öznelliğin mümkün olmamasıdır. Çünkü öznellik zaten parçalanmış ve çoğul bir kimlik anlayışı gerektirir. Bu anlamda aklın sadece cinsiyeti değil, ırkı, rengi, milleti, sınıfı, dini gibi türlü ayrışmaları olduğundan yalnız kadınlara ve feministlere özgü bir epistemik ayrıcalıktan bahsedilemez.⁶¹

Postmodern yaklaşımdan farklı olarak Berna Kılınç, *Aklın Cinsiyeti Var mı?* adlı makalesinde, iki nedenle feminist konum epistemolojisini eleştirir. Bunlardan birincisi, feminist konumun sadece kadınlara özgü olduğu tezidir. Ona göre, kadınlık oluşturulmuş ve yeniden oluşturulabilecek bir zihniyet ve vücutla varolma biçimi ise erkekler de bu bilince sahip olabilirler. Bu durumda kadın ayrımı gereksizdir, kadınların ürettiği bilimsel ve felsefi düşünceler, cinsiyet sıfatlarıyla ayrıştırılmadan evrensel kabul görme hakkına sahip olmalıdır. İkincisi ise böyle bir konumdan hareketle epistemolojik görüş oluşturma iddiasıdır. Epistemoloji, yani bilgi kuramı, bilgiyi diğer inançlardan ayırt eden özelliklerin bulunması çabasını içerir. Genelde bilginin konusuna göre epistemolojik kuramlar geliştirilmez. Bu anlamda cinsiyet, yaratma sürecinde de değerlendirme sürecinde de epistemolojik bir fark oluşturamaz.⁶²

Kadın yazar tanımlamasına diğer bir eleştiri de bu tanımlamanın eserin değerini azalttığı görüşüdür. Nilüfer Güngörmüş Erdem, *Sanatçının “Annesinin Kızı Olarak” Portresi* makalesinde kadın yazar söyleminin kadının evrenselliğinin önünde bir engel olduğuna dikkati çekmektedir. Ona göre, her yazar dünya hakkında, kendi geçmişinden, kendi tarihinden bir şeyler söyler. Edebiyatı edebiyat yapan zaten bu öznellik boyutudur. Her yazar kendinden hareket ederek, toplumsal düzeyde insanlık söyleminin oluşmasına katkıda bulunur. Erdem’e göre “kadın edebiyatı” söylemiyle kadın yazarların eserleri, insanlık söyleminin değil de ‘kadın söylemi’nin oluşmasına katkı sağlıyorlar algısı oluşturmaktadır. Kendini kadın olarak değil, yazar olarak konumlandırıran, öncülerin dilini aşarak kendi dilini

⁶¹ Berna Kılınç, “Aklın Cinsiyeti Var mı?, *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*, Der: Zeynep Direk, İstanbul, YKY, 2007, s.44.

⁶² A. g. e., s. 44-47.

kuran yazarların varlığından hareketle Erdem, birinci meselesi edebiyat olanlar, kendisini sadece ‘yazar’ olarak adlandırmaktadırlar, görüşünü savunur.⁶³

Yukarıda yazarları ‘kadın yazar’ diye sınıflandırmanın doğru olup olmadığı ve kadınların meselelere farklı bir bakış getirip getirmediği hususunda çeşitli görüşlere yer verildi. Bu çalışmada, kadın öykü yazarlarının incelemeye tabii tutulmasının amacı, ailenin baskıcı ve ayırıcı tutumundan en çok kadının zarar gördüğünün düşünülmesidir. Bu anlamda kadın yazarların bu konuya erkeklerden farklı bir perspektiften bakması, edebiyatı özellikle kendi yaşadıklarından ve bedeni üzerinden anlatan yazarlar için, çok doğaldır. Bu, erkeklerin aile meselesine tek tip baktıkları ya da kadın gözüyle bakmadıkları anlamına gelmemelidir. Çalışmamız, kadınların kuşaktan kuşağa aktarılan aile normlarının doğal taşıyıcısı olarak görülmesi, kadının anne, evin kızı ve gelin olarak, ailede nasıl konumlandığı, erkeğin durumuna ilişkin çoğu zaman eleştirel bakışı gibi ‘ailevi’ meseleleri, kadın yazarların perspektifinden incelemenin bir ‘fark’ oluşturduğunu söylemektedir.

⁶³ A. g. e., s. 98-99.

1.1970-1980 ARASI KADIN ÖYKÜ YAZARLARINDA AİLE

“Kadın Öykü Yazarlarında Aile (1970-1980)” başlıklı bu tezin amacı, dönemi içinde yayınlanmış öykülerdeki aileyi, kadını merkeze alan bir incelemede bulunmaktır. Bu dönemde yayınlanan otuz sekiz öykü kitabı incelenerek çalışmanın veritabanı oluşturulmuştur. Veritabanını oluşturan yazarlar ve öykü kitapları şunlardır:

Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim* (1974), *Sessizliğin İlk Sesi* (1978)

Afet Ilgaz, *Halk Hikâyeleri* (1972), *Çeribaşı Abdullah'la İdamlık İsmail* (1974)

Ayhan Bozırat, *İstasyon* (1971), *Fırıldak* (1972)

Aysel Özakin, *Sessiz Bir Dayanışma*, (1976)

Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları* (1976)

Ferzan Gürel, *Kara Tutku* (1971) *Ölü Gözünden Yaş* (1979)

Füruzan, *Parasız Yatılı* (1971), *Kuşatma* (1972), *Benim Sinemalarım* (1973), *Gül Mevsimidir* (1973)

Gülten Dayıoğlu, *Döl* (1970), *Geride Kalanlar* (1975)

İnci Aral, *Ağda Zamanı* (1979)

Leyla Erbil, *Eski Sevgili*, (1977)

Nazlı Eray, *Ah Bayım Ah*, (1976) *Geceyi Tanıdım* (1979)

Nezihe Meriç, *Dumanlatı* (1979)

Nursen Karas, *Türkü Olan Kadın* (1972)

Pakize Başaran, *Günahkâr Adam* (1973).

Remziye Batuhan, *Pencerede Üç Çocuk* (1974)

Sabahat Emir, *Geceyle Gelen* (1977)

Selçuk Baran, *Haziran* (1972), *Anaların Hakkı* (1977)

Sevgi Soysal, *Barış Adlı Çocuk* (1976)

Sevinç Çokum, *Eğik Ağaçlar* (1972), *Makine* (1976)

Şiir Erkök Yılmaz, *Hop Eden Şey* (1978)

Tomris Uyar, *İpek ve Bakır* (1971), *Ödeşmeler* (1973), *Dizboyu Papatyalar* (1975), *Yürekta Bukağı* (1979)

Ulufer Şahin, *Umut*, (1974)

Yıldız İncesu, *Bir Saat On Üç Dakikalık Seçim Konuşması* (1970), *Saygılarımı Sunarım* (1971)

Bu çalışmada kadın öykücülerin eserlerinin incelenmesinin sebebi kadınların meselelere farklı bir bakış, ‘kadın bakışı’ getirdikleri düşüncesidir. Yukarıda da ele alındığı gibi, toplumsal cinsiyetin biçimlendirdiği bireylerin, kadın ve erkek olurlarken, farklı duyarlılık ve bakış açıları geliştirmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Bu farklılığı üstünlük olarak değil, olayları ve durumları anlamlandırma ve aktarmada ortaya çıkan farklılar olarak okumak gerekmektedir. Ömer Lekesiz “Kadın Öykücüler” makalesinde kadınların öykü dilindeki farklılığını, “bakış açısı”, “ontolojik gerekçe” ve “kadınlarının erkeklerden daha gelişmiş değerlendirme yetenekleri” olmak üzere üç farkı gerekçeye dayandırır:

“70’li yılların yükselen değeri feminizmin etkisiyle hemen tüm ülkelerin edebiyatlarında “kadın yazar” vurgusu öne çıktıysa da, gerçekte bu vurgunun “yapay” bir vurgu, “yazar” tanımının cinsiyetleri kuşatan bir eylem olduğu tezi daha çok kabul görmüş ve “kadın yazar” vurgusu için feminizm şartlandırmasının ötesinde farklı gerekçeler aranmıştır. Bu gerekçelerden en önemlisini, “bakış açısı” kavramı oluşturmaktadır. Modern eleştirinin “Ben” (birinci tekil şahıs) ve “O” (üçüncü tekil şahıs) “anlatıcı” olarak ikiye indirgelediği bakış açısında, kadın “ben/o”nun, erkek “ben/o” gibi bakmadığı, kadının erkeğe göre daha anaç, daha merhametli, daha ayrıntıcı, daha romantik, daha şiirsel ve hüznü bir bakış açısına sahip olduğu düşünülmüştür.

İkinci gerekçe, “ontolojik gerekçe” olarak da adlandırabileceğimiz, “yaratılışsal” gerekçedir. Buna göre kadına “anlatma” kabiliyetinin öncelikli bir yetenek olarak verildiği, tüm hayatımızı belirleyen hikâyenin kadın eliyle başlatıldığı ve nakledildiği ileri sürülmüştür.

Bir üçüncü gerekçe ise, devirler itibarıyla kadınların sosyal hayatın içinde daha fazla yer almalarıyla, kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesinin onların hayat algısını erkeklerinkine göre daha da yükselttiği ve dolayısıyla son iki yüz yıldır modern dünyayı gerçekleştirmek adına yapılan savaşların, onların neden olduğu toplumsal acıların, kapanmayan devrim süreçlerinin anne, eş, kardeş kimliklerine bağlı olarak kadınlar tarafından daha iyi yargılandığı, değerlendirildiği çok açık bir şekilde görülmüştür.”⁶⁴

Lekesiz, kadın öykücüler için kullanılan “kadın duyarlılığı” kavramının sınırlı olduğunu ve tüm kadınları kapsamadığını belirterek kadın bakış açısı demenin daha kapsayıcı ve açıklayıcı olduğunu söyler. Ona göre “bakış açısı” kavramı, farklılıkların belirlenmesi açısından daha anlamlıdır. Lekesiz, kadın öykücülerin eserlerinde ortaya çıkan bu farklılıkları yedi maddede açıklar:

- “Kadın öykücü için “kadın”, onun tek başına “temsilinde” muktedir olduğu bir hemcins iken, erkek öykücü için “kadın”, tahkiyeyi tamamlayan karşı-cins bir öykü kişisidir.

⁶⁴ Ömer Lekesiz, “Yeni Türk Edebiyatında Kadın Öykücüler”, *Hece: Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Ankara, Hece Yayınları, 2003, s. 124-130.

- Kadın öykücü, “kadın”a her zaman potansiyel bir “özne” değeri yüklerken, erkek öykücü “kadın”ı her zaman potansiyel bir nesne olarak “öteki” konumuna yerleştirir.
- Kadın öykücü “kadın psikolojisi”nin doğrudan tanığı iken, erkek öykücü için kadın psikolojisi, keşfedilmesi, nüfuz edilmesi gereken bir olgudur.
- Kadın öykücü için “kadın” kendisine tam bir karşılıktır, erkek öykücü için “kadın” bir tür görünme biçimidir.
- Kadın öykücü “kadın”ı toplumsal ortamından ayrı, tekil olarak, erkek öykücü “kadın”ı tüm rol farklılıklarına rağmen (anne, eş, sevgili vb.) çoğul ve toplumsal ortamın doğal bir uzantısı olarak düşünür.
- Kadın öykücü için “kadının toplumsal rolü” erkeğe “rağmen” bireysel bir seçimdir, erkek öykücü için kadının toplumsal rolü ise, kadının erkeğe “göre” belirlenmiş bir seçimidir.
- Kadın öykücü, “cinselliğı” hazır bulunmuş, hayati bir deneyim olarak “nakleder”, erkek öykücü “cinselliğı” öğrenilmiş, dışsal olarak yaşanmış bir durummuş gibi “deşifre” eder.”⁶⁵

Bu bağlamda, kadın öykücülerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak, aileye ve aile içi ilişkilere, farklı bir bakış geliştirdiklerini söylemek yerinde olacaktır. Bu anlamda “kadın öykücü” ya da “kadın öykü yazarı” ifadesi, yazarı hafifleten bir tanımlama değil, bilakis yazarın anlamını zenginleştiren bir tanımlamadır.

Bu çalışmada, aile öyküsü sayılabilecek ya da aile meselelerini konu eden öyküler incelenerek öne çıkan konular, meseleler belirlenmiştir. Bu meseleler tezin alt başlıklarını oluşturmuştur. Veritabanını oluşturan öyküler, “1970-1980 Arası Kadın Öykü Yazarlarında Aile”, “Aile Bireyleri Arasındaki İlişkiler” olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Birinci Bölüm, “Ailede Geçim Sıkıntısı”, “Ailede Rol Dağılımı” ve “Ahlâki Meseleler” olmak üzere üç alt başlıkta incelenmiştir. İkinci bölümünde ise “Anne-Kız İlişkileri”, “Baba-Kız İlişkileri”, “Baba-Oğul İlişkileri”, “Kayınvalide-Gelin İlişkileri”, “Karı-koca İlişkileri”, “Aile İçi Şiddet” ve son olarak “Parçalanmış ve Dışlanmış Aileler” olmak üzere yedi alt başlıkta incelenmiştir. “Kuşak Çatışması” anne-kız ilişkileri bağlamında öne çıktığı için o bölümde bir alt başlıkta incelenmiştir.

Bu çalışmanın sonucunda incelenen öykülerden yola çıkılarak, üç farklı teze ulaşılmıştır. Çalışmanın iddia ettiği tezlerden birincisi, ailenin kader olduğu, bu kaderi değiştirmenin zor ama imkânsız olmadığıdır. İçinden ‘aile’ geçen öykülerin çoğunda bu mesele, değişik şekillerde ve farklı konular etrafında ele alınmaktadır. Ailenin, bireyin

⁶⁵ A. g. e., s. 124-130.

davranışı, duyusu, seçimleri üzerindeki çoğu zaman baskı ve zorlamaya varan etkisi, kişiyi, doğuştan içinde bulduğu bu kurumun şekillendirdiğini, onun geleceğine yön verdiğini göstermektedir.

Çalışmanın öne sürdüğü ikinci tez, kadınların aile tarafından erkeklere göre daha fazla baskıya maruz kaldıklarıdır. Öykülerin büyük çoğunluğu, kadının hem bedeni hem de seçimleri üzerinde, ailenin kendisinden daha çok söz sahibi olduğunun altını çizmektedir. Kadın bu yönüyle ailenin tasarrufundadır. Modern ailelerde de durum çok farklı değildir. Özellikle cinsiyete bağlı rol dağılımı, kadının ailedeki ve dolayısıyla toplumdaki yerini belirlerken, aynı zamanda onu erkeğin ardında, ikincil bir konuma hapsedmektedir. Kadınların eğitilmiş olmaları, para kazanmaları çoğu zaman bu durumu kendi lehlerine çevirmeye yetmemektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu üçüncü tez, ailenin, bireyleri için nispeten bir güven ve korunma ortamı yaratırken, tam bir aile olamamış kişiler için ötekileştirme ve dışlanma sebebi olduğudur. Dulluk, yetimlik, öksüzlük, gayri meşruluk gibi durumlar, toplum tarafından ‘tam ve iyi bir aile’ sayılmamanın yeterli sebebi olmaktadır. Bu durumdaki bireylere toplum şüpheyle yaklaşmaktadır. Onların ahlâki değerleri, diğer insanlardan daha fazla mercek altına alınmaktadır. Bu yönüyle aile dışı sayılmanın hem psikolojik hem de maddi sıkıntıları vardır. Aile dışı sayılan bireyler için, ailenin içinde olanlara göre, hayat daha zordur.

1.1. Ailede Geçim Sıkıntısı

Geçim sıkıntısı ailenin temel meselelerinden biridir. Aile bireylerinin gelecek kaygısı olmadan yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, belli bir gelire sahip olmaları gereklidir. Bunun için düzenli bir işe, yeterli paraya ihtiyaç vardır. İncelenen öykülerden maddi meseleleri konu alanların tamamına yakınında aileler, geçinmek için yeterli paraya sahip olmayan ailelerdir. Bu ailelerin geçim sorununu çözmek için başvurdukları yollar, ailenin yapısı ve bireylerinin çeşitliliğine göre değişmektedir: Kimi aileler kızlarını besleme olarak, kimi aileler hizmetçi olarak başka bir aileye verir. Kiminde yaşı tutmayan kardeşin yaşı büyütülerek işe sokulur. Kiminde ise çocuklar çalışmak zorunda kalır. Öykülerde bunların dışında bazı sıra dışı durumlarla da karşılaşmak mümkündür. Karısını, iş göremediği için, yattığı yerden para kazansın diye pazarlayan koca ya da kızının fuhuşla para kazandığını bildiği halde sesini çıkarmayan anne-baba buna örnek olarak verilebilir.

Ağaoğlu'nun *Yüksek Gerilim* öyküsü, göçle birlikte şehre gelip tutunmaya çalışan bir ailenin geçim derdini konu eder. Anne ve babası ölmüş kardeşler birbirine tutunarak yaşamaya çalışırlar. Kardeşlerin büyüğü Kadir Çiçek, maddi yönden yetersiz olduğu halde, kardeşlerine ve kendisine bakması için Sakine ile evlenir. Kadir ve Sakine'nin kendi çocukları da olunca, ailenin geçim derdi büyür. Ailenin en önemli sorunu borçları ödemek, akşama pişecek yemeğin malzemesini temin etmektir. Bir baraj inşaatında usta olarak çalışan Kadir, iyi bir işi ve geliri olan amcasından yardım ister ama amca yeğenlerine destek olmaz. Borçlarını ödemekte güçlük çektiklerini gören ortanca kardeş Hasan, ortaokuldan sonra okumamaya karar verir. Yaşını büyüterek askerliğini yaptığına dair belge alır ve sahte kimlik çıkartır. Bu sahte belgelerle ağabeyinin çalıştığı inşaatla işe başlar. Mesaiye kalıp fazla para kazanarak buzdolabı almak isteyen Hasan, ağabeyinin sebep olduğu bir kaza sonucu yanarak ölür. Geçim derdi yüzünden ailenin bir bireyi feci şekilde can vermiştir. Bu öyküde aile bireyleri, birbirine çok bağlıdır. Kardeşinin eğitimini yarım bırakmasını istemeyen Kadir, çaresizlikten buna razı olur. Sakine, kayınbiraderlerini kendi çocuklarından ayırt etmez. Zor yaşam koşulları aile üyelerinin birbirlerine sıkıca bağlanmasını sağlamıştır.⁶⁶

Ağaoğlu'nun *Bi Sevmekten... Bi Ölümden...* öyküsü *Yüksek Gerilim*'in devamıdır. Öyküde kocası tutuklanan, kayınbiraderi ölen Sakine'nin, daha yeni delikanlı olmaya başlayan küçük kayınbiraderi Sefer'le ayakta kalma mücadelesi konu edilir. Birinci öyküde

⁶⁶ Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004, s.1-20.

yeğenlerine yardım etmeyen amca, Hasan'ın cenazesine gelerek, hem vicdanını rahatlatır hem de konu komşuya gösterişte bulunma fırsatını kaçırmaz. Bu öykünün en çarpıcı tarafı, ölenin kocası olduğunu sanan Sakine'nin, Hasan'ın öldüğünü anlamasıyla ağzından dökülen 'şükür' kelimesi yüzünden kendisiyle hesaplaşmasıdır. Sakine'nin kocasının ölmediğini duyunca sevinmesinin nedeni, Kadir'in yetişkin, ailenin başında, aileyi çekip çevirecek güçte olmasıdır. Sakine için önemli olan ailenin devamıdır ve bunun için de kocasına ihtiyaç vardır. İstemsizce ağzından dökülen 'şükür' yüzünden günlerce kendisiyle hesaplaşan Sakine, bulduğu bu akılcı çıkarımlar ve Hasan'a ettiği iyilikleri düşünerek az da olsa avunur. Ailenin başına gelen bu felaket, bireyler arasındaki ilişkiyi zedelemeyiz, bilakis onların daha sıkı birbirine tutunmasını sağlar. Zor zamanda yardımcı olmayan amcanın göstermelik yardımını Sakine de Sefer de kabul etmezler.⁶⁷

Modernleşme ve kentleşme birçok iş imkânı ve istihdam alanı sunarken, bazı mesleklerin de sonunu getirmiştir. Ağaoğlu'nun *Bileyici* öyküsünde, göçebe bir hayat yaşayan, kalaycılık yapan, bıçak ve kama imal edip satan Ramazan'ın ailesi de değişen şartlar yüzünden geçim derdine düşmüştür. Yeni şartlara ayak uyduranlar maddi yönden rahat bir şekilde yaşarken, meslek değiştirmeyip devam etmek isteyen Ramazan, güç duruma düşmüştür. Ağaoğlu, modernleşme ve kentleşmenin yol açtığı toplumdaki ani ve hızlı değişimi, meslekler üzerinden çarpıcı bir şekilde şöyle anlatır:

"Eski sahipleri aktar, baharatçı ve bakırcı olan üç evin oğulları da önceleri yine aktar, baharatçı ve bakırcı oldular. Sonraları onların oğullarının oğulları toptancılık, eczacılık ya da antikacılık ettiler. Bu dönemde aileler küçüldü. Evlerinde büyük oğullar ve onların karılarıyla çocukları yaşadılar. Toptancılık, eczacılık ya da antika eşya satıcılığı edenlerin oğulları, bir süre sonra artık memur, doktor ve antika eşya kaçakçısı oldular."⁶⁸

Bu öykünün temel meselesi, geçim derdine düşmüş bir babanın, kendince yeni şartlara ayak uydurmaya çalışmasıdır. Toplumsal dönüşümlere ayak uyduramayan ailenin, şehirde tutunması ve ayakta kalması pek mümkün değildir. Burada hızlı değişimin kötücül etkileri de dikkati çeker. Bu değişim, ahlâki çöküntüyü de beraberinde getirir. Türedi zenginler, hiçbir kural tanımadan daha çok kazanmanın yolunu arayan insanlardır. Bunun sonucunda aile içi ilişkiler zedelenir, kardeşler birbirine düşman kesilir. Hatta kardeşlerin tek ilişkisi, yeni edindikleri malları üçüncü kişiler aracılığıyla birbirlerine duyurmak olur.⁶⁹

⁶⁷ Adalet Ağaoğlu, *Sessizliğin İlk Sesi*, İstanbul, Alkım Yayınları, 2004, s. 89-112.

⁶⁸ Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2004, s. 141-160.

⁶⁹ A. g. e., s. 141-160.

Göç sebebiyle geçim sıkıntısının ele alındığı bir diğer öykü, Füzûzan'ın *Edirne'nin Köprüleri* adlı öyküsüdür. Balkanlardan göç eden ailenin nüfusu kalabalıktır. Babaanne, gelin, oğlan, torun ve babası ölmüş diğer oğlun çocuğu aynı evi paylaşırlar. Evin geçimini sağlayan oğul mezbahada çalışmaktadır. Yaşlı kayınvalide kendisine ancak yettiğinden, şartların elverişli olmadığı bu evde yemek, bulaşık, temizlik, çamaşır Naciye gelinin üstüne kalmıştır. Yükü zaten ağır olan gelin, bir de dantel örerek aile bütçesine katkıda bulunur. Mahalleli tarafından 'pis göçmen' olarak dışlanan ailenin tek tutunma noktası, kişilerin birbirlerine duydukları sevgidir. Zor şartlarda yaşayan, yeni bir yurt edinip alışmaya çalışan ailenin sevgi bağları, dışlanmışlığın da etkisiyle, çok güçlüdür.⁷⁰

Füzûzan'ın *İskele Parklarında* öyküsünde maddi sıkıntının çaresizliği, genç bir kadına intiharı tek çözüm olarak düşündürecek kadar yakıcıdır. Kocasını iş kazasında kaybeden ve yedi yaşındaki kızıyla beş kuruşsuz kalan otuz yaşlarındaki genç kadının bir mesleği yoktur. Geçim derdi kadını o kadar boğmaktadır ki kızı olmasa intihar etmeyi düşünür. Kocasının ölümünden sonra içine düştüğü geçim kaygısı sebebiyle severek evlendiği adamın yüzünü bile unutmamıştır. Maddi yönden kendisinden iyi olan ablası da ona destek olmaz. Okula başlayacak kızının eğitim ihtiyaçları vardır. Kötü beslenme yüzünden çocuk yaşatlarına göre çok sıksa ve çelimsizdir; çocuğun büyümesi durmuştur. Öyküde daha önce iş tecrübesi olmayan vasıfsız bir kadının, kocasının ani ölümüyle yüzleştiği parasızlıkla baş etmesinin yolları anlatılmaz; sadece çaresizliğinin altı çizilir. Bunun yanı sıra, çocuklu olmanın kadının elini kolunu bağlamasına değinilir. Kendi başına olsa daha kolay yaşayacağını düşünen kadın için, çocuk ayak bağı olmaktadır. Geçim derdinden kadınlığını bile unutan kadın, yeni bir evlilik yapmayı düşünmez.⁷¹

Füzûzan'ın *Benim Sinemalarım* öyküsünde, gecekondlu ailesinde işsiz kalan baba, eve para getiremeyince, evin geçimi küçük kızın omzuna yüklenmiştir. Kazandığı parayı az bulan, daha iyi giyinip, daha iyi yaşamak isteyen Nesibe, hafta sonları yaşlı erkeklerle birlikte olur. Ailesi eve giren paranın çokluğunu sorgulamaz. Anne ve baba sessiz bir anlaşmayla kızlarının yaptığına göz yumarlar.⁷²

Evin geçiminin kızın omzuna yüklendiği diğer bir öykü de yine Füzûzan'ın *Günübirlik Adada* adlı öyküsüdür. İşsiz kalan baba, hasta karısına bakarken kızı adada bir konakta hizmetçi olarak işe girer. Cennet aklı başında, işini iyi yapan bir kızdır. Aldığı

⁷⁰ Füzûzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 75-100.

⁷¹ A. g. e., s. 67-74.

⁷² Füzûzan, *Benim Sinemalarım*, İstanbul, YKY, 2001, s. 7-40.

maaşın tamamını babasına verir ve bunu hiç sorun etmez. Cennet'in derdi annesinin iyileşmesidir. Bu arada Cennet, akrabası olan bahçıvan ve hanımının da etkisiyle sınıf bilincine varır. Cennet, *Benim Sinemalarım* öyküsündeki Nesibe gibi yükselme, bir an önce zengin olma derdinde değildir. Kimseye kendini ezdirmeden, kimsenin kendisini sömürmesine izin vermeden çalışıp hakkını alma peşindedir.⁷³

Geçim derdi yüzünden sadece kız çocukları çalışmak zorunda kalmazlar; erkekler için de aynı durum söz konusudur. Tomris Uyar'ın *Süt Payı* öyküsünde geçinmek için oğlunu köydeki amcasına işçi olarak satan sorumsuz bir baba ele alınmaktadır. Karısı Sultan ve büyük kızı Güler, hem evin geçimini sağlamak için çalışır, hem de evdeki tüm işleri görüp çocuklara bakarlar. Bu öyküde Sultan, çok bilinçli bir kadındır. Kadınların yıllardır erkekler tarafından ezildiğini düşünür. Teyzesinin oğlu olan kocası çalışmadığı gibi, evde de hiçbir iş yapmamaktadır. Evi geçindirmek de evi çekip çevirmek de kendisi ve kızının üstündedir. Oğlu Duran'ın amcasına satıldığını sonradan fark eden Sultan'ın elinden bir şey gelmez.⁷⁴

Ayhan Bozfırat'ın *Sırt Ağrısı* öyküsünde işten çıkarılan bir babanın çaresizliği konu edilir. Fabrikada ağır şartlarda çalışan babanın müzmin sırt ağrıları vardır. Ağrılar dayanılmaz olduğunda, çocuklarını düşünerek ağrısını unutmaya çalışır. Almanya'ya çalışmaya gitmeyi çözüm olarak aklına getirir fakat döndüğünde çocuklarına yabancılaşacağını düşünerek vazgeçer. Burada sorumluluğu gelişmiş bir babanın, işsizlik sorunuyla baş etmeye çalışmasının altı çizilir.⁷⁵

Tomris Uyar'ın *Ovasız* öyküsünde Sivas'tan göç edip İstanbul'a yerleşen, bir apartmanda kapıcılık eden ailenin fertlerinin ilişkileri, maddi meseleler yüzünden olumsuz etkilenmiştir. Oğul Hasan annesinin evlere temizliğe gitmesinden ve aksanından utanır. Baba, bankada hademe olarak işe girmiştir, anne de her gün bir eve temizliğe gidince kapıcılık vazifesi Hatice ile Hasan'ın üstüne kalır. Hatice'nin tek derdi, köy standartlarına göre evde kalmış bir yaşa geldiği halde hâlâ evlenememesidir. Anne ve babasının durumuyla pek ilgilenmez. Hasan ise kapıcılık yapmak istememektedir ve bu görevi ablasıyla kendisinin üzerine yıkan ebeveynlerine öfkeli. Şehir hayatı, geçim derdi yüzünden artan sorumluluklar ve ağır çalışma koşulları ailenin birbirine bağlılığını zayıflatmıştır. Hasan ablasının kendisine şefkatle yaklaşmasını kâra dönüştürme gayreti içindedir. Hasan Hatice'nin çok sevdiği, kendisinin en güzel parçası olarak gördüğü saçlarını, peruk yapıp

⁷³ A. g. e., s. 119-145.

⁷⁴ Tomris Uyar, *Yürekte Bokağı*, İstanbul, YKY, 2004, s. 30-36.

⁷⁵ Ayhan Bozfırat, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1999, s. 15-21.

satmayı düşünür. Anne ve baba uzun çalışma saatleri nedeniyle çocuklarına eskisi kadar zaman ayıramamaktadır. Bu öyküdeki aile, incelenen diğer aileler kadar geçim derdinde değildir; kaloriferli bir odaları, eski de olsa buzdolabından radyoya çeşitli eşyaları vardır. Geçim derdi diğer aileleri genel olarak birbirine bağlarken, geçinmek için hepsi ayrı bir işte çalışan bu ailenin bağları zayıflamıştır. Apartman içinde farklı yaşam biçimleriyle karşılaşmış, bunlarla kendilerini kıyaslamışlardır. Kendilerinden gelir seviyesi çok daha yüksek insanlarla bir arada yaşamaları, onların üstünde psikolojik bir baskı oluşturmuş, bu da aile içinde hoşnutsuzluğa ve bir diğer anlamda ailenin çözülmesine yol açmıştır.⁷⁶

Tomris Uyar'ın *Kurban* öyküsünde de yine geçim derdi yüzünden kopan, gerilen kardeşlik ilişkileri anlatılır. Becerikli damat her devre uygun iş yapmış, yükünü tutmuştur. Oğlan ise sanatından vazgeçmediği için düzenli bir iş sahibi değildir. Babalarının Hac'dan gelmesi üzerine aile zoraki bir araya gelir ama İsmail'in (oğlun) evinde babanın önüne çıkarılacak yemek olmadığı için malzemeyi damat temin eder. Değişime ayak uydurup, maddi yönden refaha kavuşan abla ve enişte, parasızlığı 'işini bilmeme'ye bağlarlar. Burada farklılaşan ve değişen sadece gelir seviyesi değildir. Gelir seviyesinin değişmesiyle değişen yaşam standardı da aile bireylerinin yaşam felsefesini değiştirmekte önemli bir rol oynar.⁷⁷

İncelenen öykülerde geçim derdinin aile bireyleri arasında iki farklı etkisinin olduğu görülmüştür. Bazı aileler, bu sıkıntıyı birlikte göğüslemek üzere kenetlenirken, bazı ailelerin ilişkileri zayıflamış hatta kopma noktasına gelmiştir. Öte yandan modernleşmenin getirdiği kentleşme ve sanayileşme sonucu zanaat diye tanımlanan iş sahipleri işsiz kalmıştır. Öykülerde değişime ayak uyduranların maddi sıkıntıyı aştıkları anlatılır lâkin bu insanlar ahlâki yönden zayıf olarak çizilir. Çocukların aileyi geçindirmek için çalışması, ele alınan diğer konudur. Hizmetçi olarak çalışan, para karşılığı besleme olarak verilen (kız/erkek) çocukların varlığı, aileler için çocukların, küçük yaştan itibaren ailenin teminatı olarak görüldüğünün kanıtıdır. Öykülerde ele alınan diğer bir mesele, göçle birlikte ailenin yaşadığı değişimdir. Köyde toprağa bağlı yaşayan aileler, kentte niteliksiz eleman olduklarından, hepsi çalışarak ancak geçimlerini sağlarlar. Öykü edilen ailelerin çalışma saatlerinin yoğunluğu sebebiyle görüşemeyen bireyleri arasındaki ilişki zayıflar. Kentte her şeyin parayla ölçülmesi, ahlâki değerlerin kaybına sebep olur.

⁷⁶ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005, s. 70-74.

⁷⁷ A. g. e., s. 75-79.

1.2. Ailede Rol Dağılımı

Tanzimat’la başlayan Cumhuriyet’le devam eden modernleşme projesi çerçevesinde ailenin yapısı değişikliklere uğrasa da rol dağılımında genellikle önemli bir değişiklik olmamıştır. Girişte de belirtildiği gibi yakın tarihlerde yapılan araştırmalarda bile kadının yeri ‘ev’ olarak görülmekte, erkek evin geçimini sağladığı için aile reisliği de kendiliğinden onun hakkı olmaktadır. Kadının görevi evin tüm işlerini görmek, kocasının ve çocuklarının konforunu sağlamaktır. Çalışan kadın için de durum farklı değildir. O hem çalışıp hem de evin işlerini görmek zorundadır. Öte yandan eve hâkimiyetin ise kadına sağladığı belli bir iktidar vardır. Özellikle koca, emekli olup eve bağımlı yaşamaya başladıktan sonra, kadının iktidar alanına hapsolur.

İncelenen öykülerde ev işlerini kendi işi olarak benimseyen ya da en azından kendi kişisel bakımını kendi üstlenen erkek/koca modeline rastlanmamıştır. Erkeklerin tamamı hiç sorgulamadan, ev işlerini kadının üzerine yıkmışlardır. Kadınlar da, pek azı hariç, bu durumu sorgulamayı düşünmezler. Evdeki rol dağılımı sadece ev işleri ve evin geçimiyle sınırlı değildir. Annenin çalışmak zorunda kaldığı durumlarda, evin bakımını büyük kız üstlenip bir nevi anne rolü edinir. Yine çalışmayan babanın yerine çalışıp eve para getiren erkek çocuk da kendini ailenin reisi gibi görür.

Füruzan’ın *Gül Mevsimidir* adlı öyküsü, rol dağılımının çok belirgin olduğu ve bireylerin bunu bilinçle ve bir nevi zorunlulukla benimsendiği bir burjuva ailesini anlatır. Mesaadet Hanım, babasının işlerini kolaylaştıracak bir yüksek memura ihtiyaç olduğu için kocasıyla evlendirilmiştir. Kocasını da zengin bir aileden kız alarak yerini sağlamlaştırmak istemiştir. İki taraf daha baştan bazı çıkarları sağlamak uğruna bir araya geldikleri için, evlilik belirli bir düzende devam etmiştir. Mesaadet, annesinden ailenin devamı için kocasına itaat etmesinin gerekliliğini öğrenmiştir: “Kocam, ailemin buyruğu gereği baş eğdiğim, bir soyluluğun sürmesi kaygısıyla evlendiğim adamdır. Anamın, babamın alışkanlıklarının savunulmasıdır... Bizim gibi büyük bir ailenin sürmesi, gereken her şeyi yapmakla olur.” diyerek annesinin ona çizdiği gereklilik temelindeki rol dağılımını benimser, içselleştirir. Bu öyküdeki rol dağılımı, küçük ailelerdeki iş bölümünden farklıdır. Herkesin çıkarlarını ilgilendiren, büyük bir şirket gibi kurgulanan ailede roller çok belirgindir ve bu rollerin değiştirilmesi hiç kolay değildir. Genel bir riyakârlıkla bütün kabahatlerin üstü örtülerek günlük hayata devam edilir. Düzeninin devam etmesi için bireylerin önemi yoktur. Anne,

çocuklarına, kibar bir annenin olması gerektiği kadar sevgi doludur. Baba, sorumluluklarının çokluğundan resmi ve soğuktur. Koca, kimseyi işkillendirmeyecek mesafeden karısıyla yakınlık kurar. Ortaya çıkmadığı takdirde ufak kaçamaklar sorun edilmez. Çocuklar, aile geleneğinin devamını sağlayacak ahlâk ve donanımda yetiştirilir. Çocuklar, ilk gençlik heyecanı geçince olgunlaşıp, kendilerine biçilen rolü hakkıyla yerine getirirler. Gelenekler böylelikle kuşaktan kuşağa aktarılır. Burada geleneğin en önemli teminatın maddiyat; para olduğunun altı özenle çizilir.⁷⁸

Nezihe Meriç'in *Marangozdur Adı Ahmet Ustadır* öyküsünde, ustasının kızıyla evlenen Ahmet Usta, evin geçimini sağlamaktan sorumludur, karısı da yemek ve ev işlerine bakar. Ahmet Usta titiz olduğundan karısı evi tertemiz tutar ve 'kapının eşliğine dek ovar'. Kendisine gösterilen bu hürmeti karşılıksız bırakmayan Ahmet Usta, karısını daha iyi bir evde yaşatmak için çalışır. Ahmet Usta'nın ağzından anlatılan öyküde rol dağılımı, ataerkil yapının tipik yansımasıdır. Kadın, kocasının ağzından, 'garip', 'babasından miras', kocasının sözünden çıkmayan, becerikli, edilgen biri olarak çizilir. Böyle bir kadının evde sözünün geçmesi ya da herhangi bir konuda kararını belirtmesi pek mümkün değildir.⁷⁹

Meriç'in *Erol Bey* öyküsünde Boğaziçi'nde bir köşkte, babaanne, babaannenin kardeşi, hala ve iki kızı, kız kardeş ve emektar Düriye'den oluşan yedi kadın ve bir adamın, modernleşmeye ayak uyduramamış ama tam geleneksel olarak da nitelendirilemeyen, arada kalmış yaşamları anlatılır. İstanbullu bir ailenin, aile reisliğine bakışının Anadolu'dan çok farklı olmadığının altı çizilir. Babası ölünce, daha on dört yaşında bir çocuk olan Erol Bey, babaannesini tarafından evin reisi ilan edilir. Babaanne torununu karşısına alarak, "Artık evimizin direği, reisi, erkeği sensin" diyerek evin reisliği görevinin çocuk da olsa bir erkeğe verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Babaanne torununu evin reisi ilan ettikten sonra, evin anahtarlarını ona vermiş, "Ailemiz, ırzımız, namusumuz, kardeşin, bizler, hepimiz sana emanetiz." diyerek çocuğun üstüne bütün aileyi koruma kollama görevi yüklemiştir. Babaanne bunları söylerken karşısında büyük bir insan varmış gibi saygılı konuşur ve o günden sonra evde hiç kimsenin çocuğa Erol diye hitap etmesini istemez. O artık 'Erol Bey' olmuştur. İleriki yıllarda dükkân satımı meselesinde babaannesini Erol Bey'e karşı gelerek dükkânın satılmasına itiraz eder fakat Erol Bey, evin reisi olduğunu hatırlatarak babaannesini dinlememiştir. Küçük yaşta aldığı görevi içselleştiren Erol Bey, kendisine bu görevi veren

⁷⁸ Füzûzan, *Gül Mevsimidir*, İstanbul, Can Yayınları, 1987.

⁷⁹ Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri II*, İstanbul, YKY, 2005, s. 117-124.

insana bile karşı gelebilmiştir.⁸⁰ Babaannenin küçük yaştaki bir çocuğa sadece erkek olduğu için aile reisliği görevi vermesi elbette cinsiyetçi bir tutumdur. Evdeki diğer kadınların babaannenin bu kararına sessiz itaat etmeleri büyüğe saygının göstergesidir. Bu bağlamda Meriç'in öykülediği bu köşkte, ataerkil yapının tüm hiyerarşisi mevcuttur denebilir. Evin reisinden sonra evde ilk söz babaannenindir, ikinci sırada evi çekip çeviren hala vardır. İstanbul'daki ailelerin ataerkillikten sıyrıldığı, modern ve eşitlikçi bir yapıya sahip olduğuna dair yaygın kanaat, bu öyküde konu edilen aile için geçerli değildir.

Sabahat Emir'in Aile Reisi öyküsünde, baba, kendisini evin reisi olarak ilan etse de kimse onun reisliğini ciddiye almaz. Dışarıdan iyi bir aile reisi gözüken babanın evde bir fonksiyonu yoktur. Kızına göre geri kafalı bir despot, büyük oğluna göre onu hayata getirip sorumluluğunu almayan bir sorumsuz, karısına göre evde idare edilesi biridir. Kendisi aile reisi olduğunu zannetse de oturdukları ev kayınpederinden kaldığı için söz hakkı doğrudan karısına geçmiştir. Evde sözünün geçmemesine içerlese de çareyi kalender meşrepliğe vurmakta bulur. Ona göre aile reisinin karnı okyanus kadar geniş olmalıdır ki her şeyi sineye çekebilsin.⁸¹ Bu öyküde çok açıkça dillendirilmese de paranın kişiye iktidar sağladığının altı çizilir. Kadına babasından ev kalması, onun evdeki gücünü artırmıştır. Tabii burada mizacın da rolü büyüktür. Kocanın sert bir mizaca sahip olmayışı ve karısının çocukları da arkasına alarak ona karşı gelmesi, onun reisliğini hükümsüz kılmıştır.

Para, iktidar için gerekli ve önemli bir argüman olmakla birlikte, her zaman kendi başına yeterli değildir. Sabahat Emir'in *Sol Anahtarı* öyküsünde, babası hasta olunca geçici de olsa kestane satıcılığı yapan çocuğun, para kazandığı için, aile reisi olduğunu düşünmesi konu edilir. Gerçek, çocuğun düşündüğü gibi değildir. Kardeşiyle kavga ederken babasının ona fırlattığı terlik, kendisinin reis olmadığını anlamasına yeter. Çocuk hem okula gidip hem de çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmaya çalışınca evde sözünün geçeceğini düşünmüştür ama evde babanın otoritesi baskındır. Baba geçici bir süre için bile olsa, otoritesini oğluna devretmez.⁸²

Emir'in *Son Şans* öyküsünde, evlenme teklifi alan, yaşı epey ilerlemiş hukukçu Nazmiye'nin, evlenme gerekçelerini düşünürken zihninden geçenler anlatılır. Nazmiye sadece bedensel ve fiziksel ihtiyaçlardan ötürü değil, sosyal sebeplerden de evlenmenin kaçınılmaz/zorunlu olduğunu düşünür. "İstediği kadar gönlünün efendisi olmasın ama evinin

⁸⁰ A. g. e., s.170-211.

⁸¹ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 39-45.

⁸² A. g. e., s. 127-136.

bekçisi, musluklarının tamircisi, gece toplantılarında yanında geniş geniş oturabileceği eşi olurdu ya! Hukukçu olmak başkaydı kocalı olmak başka; sosyal hayatta bir yeri oluyordu insanın.” Nazmiye’nin bu düşüncesiyle iki önemli meselenin altı çizilmiştir: İlki, okumanın, iş güç sahibi olmanın toplumda bir statü kazandırdığı ama tek başına yeterli olmadığı, bekârlığın ise tersine, statü kaybına yol açtığıdır. Evli olmanın verdiği güven ve korunma duygusunu başka yerde bulmak zordur. Diğeri ise hukukçu bir kadının bile zihnindeki erkek modelinin, fiziksel güce dayalı, ‘dışarı’ işlerini üstlenen klasik erkek modeli oluşudur. Nazmiye’nin zihninde ailedeki rol dağılımı geleneksel, ataerkil rol dağılımıdır. Erkek muslukları tamir eder, evini ve kendini korur, kadın da yemek pişirip evi temizler.⁸³

Tomris Uyar’ın *Önsöz* öyküsünde Rumeli’den göç eden geniş bir ailenin ev içi iktidar bölüşümü konu edilir. Dede, bakımına çok düşkün, hala ruhu genç, titiz ve cimri biridir. Nine ise dedenin tabiriyle “Bektaşî geleneğinden gelmenin verdiği vurdumduymazlık ve savrulukla hareket eder; bakımsız ve pistir.” Dede, ninenin kendi temizlik anlayışına ayak uyduramayacağını anlayınca, iki çocuktan sonra karısıyla odalarını da yaşamlarını da ayırır. Bunun sorunsuzca hallolması için evin tüm anahtarlarını, yani evin idaresini karısına verir. “Dişiliğinin kilidini geri verirken, odaları ayırırken, onu kendi namusuyla bağlamak ve titiz bir rahibe gibi sorumlu kılmak evin gidişinden” cümlesinde bu sessiz anlaşmaya her iki tarafın da gönüllü olarak uyduğunun altı çizilir. Kızın, damadın ve torunun da yaşadığı bu evde her şey ninenin kontrolündedir. Hangi saatte hangi meyvenin yeneceğine bile o karar verir. Kız ise anne ve babanın baskın karakteri altında ezilmiş, evin bütün işlerini üstlenmiş ve kimliğini ortaya koyamamış biridir. Nine Rumelili olarak Anadolu insanını küçümser ve onları ayak takımı olarak görür. Kızının ev işleri görmesinden, hizmetçi gibi her şeye koşmasından da hoşlanmaz, asil davranmadığını düşünür. Torunun büyüüp okuması mı, yoksa evlenmesi mi gerektiğine ailenin tüm fertlerinin katıldığı yemekte karar verilir. Toplantıda son sözü yine nine söyler. Öyküde öne çıkan iki mesele vardır; birincisi dedenin dışarıda keyfince eğlenirken, evde karısının namusundan emin olmak için evin idaresini ona devretmesi, ikincisi ise ailenin maddi durumunu etkileyecek bir konunun, son sözü nine söylese de, tüm fertlerin katıldığı bir toplantıda karara bağlanmasıdır.⁸⁴

Remziye Batuhan’ın *Pencerede Üç Çocuk* öyküsünde parasızlık ve çaresizliğin sebep olduğu zorunlu rol değişimi konu edilir. Anne, en büyüğü beş yaşında olan üç çocuğunu evde bırakıp işe gider. Beş yaşındaki Sevgi, annesi işe gidince kardeşlerine bakarak annelik görevi

⁸³ A. g. e., s. 217-229.

⁸⁴ Tomris Uyar, *Ödeşmeler*, İstanbul, Can Yayınları, 1991, s. 5-14.

üstlenir. Küçük kardeşi Ayla'nın bezine varana kadar değiştiren, karnını doyuran Sevgi, davranışlarıyla ve konuşma şekliyle annesini taklit ederek, üzerine yüklenen görevi yerine getirmeye çalışır.⁸⁵

İncelenen öykülerde genel olarak ailenin reisi erkektir. Sadece bir öyküde güçlü ve parası olan kadının karşısında zayıf karakterli olarak çizilen erkeğin, ev içinde söz hakkı yoktur. Ailelerin, kentli/köylü, zengin/yoksul, eğitilmiş/eğitimsiz olması, erkeğin aile reisi olmasını etkilememiştir. Ev işlerinden ve çocuğun bakımından kadın sorumludur. Evin geçiminden ve güce dayalı işlerden erkek sorumludur. Bu bağlamda öykülere konu olan ailelerde genel olarak hiyerarşik ilişkilerin öne çıktığı, bu ailelerin ataerkil bir yapıya sahip oldukları görülmektedir.

⁸⁵ Remziye Batuhan, *Pencerede Üç Çocuk*, İstanbul, 1974, s. 5-11.

1.3. Ahlakî Meseleler

İncelenen öykülerde temel ahlâki mesele namustur. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde ahlâk, şeref, haysiyet kurallarına sıkı sıkıya bağlılık, edep, hayâ, iffet, ırz olarak tanımlanan namus, yazılı olmayan hukukun en sık kullandığı cezalandırma argümanıdır. Toplumun, dışlamak istediği kişilere karşı kolayca sarf ettiği ve etkisi sabit namussuzluk suçlaması, özellikle kadınların, erkekler tarafından kontrol altına alınmasının en etkili dayanağıdır. Baba, ağabey ve koca tarafından kadının kendi bedeni üzerindeki tasarrufunun kısıtlanması olarak tek taraflı kullanılan namus, erkekler için aynı etkide bir ahlâki sınır oluşturmaz. Erkeklerin namusluluk sınırı kadınlara göre çok geniştir. Karısını aldatan bir erkek namus dairesinin dışına çıkmaz ama kocasını aldatmasa bile hakkında laf çıkan, 'dile düşen' bir kadın, namussuz olarak damgalanır ve cezalandırılır.

Tomris Uyar'ın *Evin Sonu* öyküsü namusun işe geldiği gibi kullanıldığına güzel bir örnektir. Köyden alınıp bir asker evine besleme olarak verilen Gülizar ile eve emir eri olarak gelen Sefer birbirlerini severler ve birlikte olurlar. Bir müddet sonra, bir çocukları dünyaya gelir. Evin hanımı Nimet de Sefer'den hoşlanmaktadır. Nimet, Sefer'i çok yakışıklı bulur, ona kur yapar ama Sefer, hanıma yüz vermez. Kendisine dönüp bakmayan emir erinin bir beslemeyle birlikte olmasını çekemeyen Nimet Hanım, intikam maksadıyla Sefer'i kıtaya yollayıp Gülizar'dan ayırır. Nimet Hanım'ın bunları yaparken tek dayanağı 'namus'tur. "Bu evin namusu var, onuru var." diyerek kendi kırılan gururunu namus kisvesi altında onarmaya çalışır.⁸⁶ Kadının bir başka kadına, kendisi için meşru gördüğü bir şeyi yasaklaması, namusun aslında tekil bir anlam içermediğinin göstergesi olarak okunabilir. Namus, bu öyküde, güçlünün zayıfı ezmek ve kendini haklı çıkarmak için kullandığı bir tür karalama aracıdır.

Uyar, *Derin Kazın* öyküsünde, namus dışı yoldan para kazanan, fahişelik eden bir kadının ölümle sonuçlanan hayatını konu eder. Öyküde ablası fahişelikle para kazanan bir gencin gözünden ablasının ve kendisinin durumu irdelenir. Gencin fakülte masraflarını ablası karşılamaktadır. Bu sebeple ablasının durumuna ses çıkarmaz, hatta ona yardımcı olur. Ablası erkeklerle birlikte olurken, çocukları alıp dışarı çıkarır. Ama bunun böyle sürmeyeceğini, bir yerde sonlanması gerektiğini düşünür. Ablası sevdiği genç tarafından boğularak öldürülünce delikanlının üstünden yük kalkar. Nasıl olsa bunu birinin yapması gerekmektedir. Ablasının katilinden sevgiyle bahseden genç, ona minnet borçlu olduğunu

⁸⁶ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005, s. 83-90.

düşünür. Öyküde namussuzlukla para kazanmanın bedeli insanın canından olmasıdır. Uyar, namus yüzünden cinayet işlenmesini eleştirel bir bakış açısıyla anlatır, cinayeti haklı göstermez, bilakis haksızlığının altını çizerek.⁸⁷ Gencin ablasının namusundan kendini sorumlu tutması, ataerkil yapıda kadının namusunu koruma görevinin akrabası erkeğin görevi olduğuna dair anlayışı içselleştirdiğinin göstergesidir.

Ferzan Gürel'in *Söyleyen ve Söylenen* öyküsünde, namusun sınırları biraz daha genişletilerek nişandan ayrılmak da namussuzluk dairesinde ele alınır. Öyküde oğlunun sevdiği kızı, nişandan ayrıldığı için "başkasının artığı" olarak görüp oğluyla evlendirmemek için elinden geleni yapan bir anne anlatılır. Öyküde altı çizilen kadının başka bir kadını namus yönünden aşağılamasıdır. Burada asıl mesele yine namus değildir; annenin oğlunu sevdiği kızıdan kıskanmasıdır. Namus gene esas sorunun üstündeki perde görevindedir.⁸⁸

İnci Aral'ın *Kırmızı Sabahlık* öyküsünde namus meselesi farklı bir perspektiften ele alınır. Katı namus anlayışının aksine, öyküde karısının kendini aldatmasını sorun etmeyen bir kocadan bahsedilir. Kadın kocasına kendisini aldattığını ima eder, adam önce inanmaz ama öyle bile olsa bunu kabullenmeye razıdır.⁸⁹ Burada çizilen erkek profili, rahatına düşkün, düzeninin devamı için bazı şeylere göz yumabilecek biridir. Yuvasını bozmamak, alıştığı yaşam standardını değiştirmemek uğruna karısının aldatmasına göz yumar.

Ayşe Kilimci'nin *Severek Ölenden Hesap Sorulmaz* öyküsünde namusun cinsiyetçi bir yaklaşımla nasıl kadın aleyhine kullanıldığının altı çizilir. Kocasını uzun yol sürücüsü olan genç kadın, günlerce kocasını bekler, evde kayınvalidesine ve çocuklarına bakar. Kocasını gelince de karısına yeterli ilgiyi göstermez. Zaten kayınvalide oğlunun çok yorulduğunu, bir de gelinin onu yormaması gerektiğini söyleyerek oğlunun ve gelinin cinsel hayatına doğrudan müdahil olur. Evin karşısındaki inşaatta çalışan bir ustabaşı geline uzaktan ilgi duyar, bunu da bir mektupla anlatır. Kocasını tarafından arzuları tatmin edilmeyen gelin, ustabaşının ilgisine mektupla karşılık vermek ister. Zaten kocası gittiği yerde başka kadınlarla birlikte olmaktadır, onun yaptığı bir şeyi kendisinin de yapmasının bir mahsuru olmadığını düşünür. Mektup kayınvalidenin eline geçince, gelinin yüz yüze bir kere bile ustabaşıyla konuşmamış olması sonucu değiştirmez. Önce kayınvalidesinden, sonra kocasından şiddet gören kadını kocası boşar. Adam böylelikle 'namusunu temizlemiştir.' Kendisi gene başka kadınlarla birlikte olmaya devam eder. Burada kayınvalidenin dilinden

⁸⁷ Tomris Uyar, *Ödeşmeler*, İstanbul, Can Yayınları, 1991, s. 79-85.

⁸⁸ Ferzan Gürel, *Kara Tutku*, Güney Yayınları, 1971, s. 59-66.

⁸⁹ İnci Aral, *Ağda Zamanı*, İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008, s. 14-20.

açıkça erkeğin namus sınırıyla kadının namus sınırının aynı olmadığını altı çizilir. Erkek için evlilik dışı ilişki ‘normal’ karşılanırken kadın için aşağılanma ve tecrit sebebidir.⁹⁰

Kilimci’nin *Küçük Kentin Küçükleri* öyküsünde ise namusun zenginler ve yoksullar için farklı normları içerdiği konu edilir. Varlıklı, yaşlı dede, maddi yönden sıkıntıda genç bir dulla evlenmek ister ama dedenin şartı ilginçtir: Evlenmeden önce kadınla bir hafta deneme süresi geçirmek. Bunu kimse yadırgamaz. Kadın zor durumda olduğu için kabul eder. Dedenin oğlu da metresini, onun meziyetlerini karısının ve çocuklarının yanında anlatmaktan çekinmez. Eve para geldiği müddetçe erkeğin yaptıklarına göz yumulur.⁹¹

Füruzan’ın *Haraç* öyküsünde ise yine sınıflar arası namus anlayışının ve normlarının farklılığı dile getirilir. Köşke besleme olarak verilen Servet, olgunluğa ulaşınca evin beyinin cinsel ihtiyaçlarını karşılamaya zorlanır. Daha önce bu görevi evin diğer hizmetçisi Şemsitap üstlenmiştir. O, köşkün arabacısıyla kaçınca Rusuhi Bey, doğal bir hak olarak gördüğü bu görevi Servet’e yüklemiştir. Servet için Rusuhi Bey’le yaşadığı cinsellik evin temizliği gibi günü gelince yapılacak, zor ve ağır bir iştir. Şemsitap’ın arabacıyla kaçması namussuzluk olarak değerlendirilir ama Rusuhi Bey’in beslemelerle ve hizmetçilerle fiziksel ve psikolojik üstünlüğünü kullanarak cinsel ilişkiye girmesi kimseyi rahatsız etmez. Öyküde üst sınıfa mensup birinin, alt sınıftan ve kendi emrinde çalışan kadınları cinsel obje olarak kullanmayı hak görmesi ve bunun diğer çalışanlar tarafından normal karşılanması eleştirel ve çarpıcı bir üslupla dile getirilir.⁹²

İncelenen öykülerin biri hariç hepsinde namusun kadın ve erkek için aynı anlamı içermediği görülmüştür. Erkek için normal sayılan davranışlar, kadın için öldürülme, boşanma, dışlanma sebebi olmaktadır. Kadının namusundan ona sahip olan kocası/babası/erkek kardeşi sorumludur. Ataerkil yapının kadın bedeninin tasarrufundan kendisinin değil, kan ya da nikâh yoluyla bağlı olduğu erkeğin sorumlu olduğu anlayışı, öykü erkeklerinin genel düşüncesini oluşturmaktadır. Öykülerde öne çıkan bir diğer husus, sınıflar arasında hiyerarşik namus anlayışıdır. Üst sınıfa mensup biri, evinde çalışan alt sınıf kadınları cinsel ihtiyaçları için kullanabilmektedir. Bu durum cariyelik/kölelik hukukunun ya da anlayışının modern hayata geçişle yok olmadığını göstermektedir.

⁹⁰ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 104-118.

⁹¹ A. g. e., s. 43-54.

⁹² Füruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s.123-169.

2.AİLE BİREYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Bu bölümde aile bireylerinin birbirleriyle ilişkileri; Anne-Kız, Baba-Kız, Baba-Oğul, Kayınvalide-Gelin, Karı-Koca ilişkileri olarak beş alt başlıkta incelenmiş, şiddetin de bir ilişki biçimi olduğu göz önüne alınarak altıncı alt başlıkta Aile İçi Şiddet meselesine yer verilmiştir. Öykülerde doğrudan ele alınmayan anne-oğul ilişkisi bu sebepten ötürü inceleme dışı kalmıştır. Parçalanmış ve Dışlanmış Aileler son alt başlıkta incelenmiştir.

Öykülerde en çok ele alınan ve gerilimi en yüksek ilişki, anne-kız ilişkisi olarak karşımıza çıkar. Onu, karı-koca ilişkisi takip etmektedir. Bunun böyle olmasında yazarların kadın olmasının büyük payı olduğu söylenebilir. Annesiyle meselesini hallederek, kendi varlığını gerçekleştirmek isteyen yazar için bu konu, varoluşsal anlam içermektedir. Öte yandan yazma bir sağalma aracıdır. Yazarların bu konuyu, yazarak kendilerinden uzaklaştırdıkları da düşünülebilir.

Bu bölümün en sorunlu konusu, aile içi şiddettir. Öykülerde şiddetin hemen her türüne rastlamak mümkündür. Öykülerin tamamında fiziksel şiddet, eğitimsiz ve cahil bireyler tarafından uygulanırken, psikolojik şiddet, daha çok eğitilmiş bireyler tarafından uygulanmaktadır. Öykülerin bize sunduğu bu sonuç gerçeği yansıtmamaktadır. Ayşegül Altınay ve Yeşim Arat'ın yaptığı araştırmalar, Türkiye'nin doğusuyla batısı arasında şiddet yönünden dramatik farklılıklar olmadığını ortaya koymuştur. Aynı şekilde, eğitilmiş bireylerle eğitimsizler arasında şiddet başvurma açısından, çalışmanın sonuçlarına göre, çok belirgin bir ayrım yoktur. Her ne kadar eğitimle şiddet arasında ters orantı var gibi görünse de yüksek öğrenim görmüş her altı erkekten birinin eşine şiddet uyguladığı araştırmanın diğer çarpıcı sonucudur.⁹³

Parçalanmış ve Dışlanmış Aileler alt başlığında ise öykülerde konu edilen, annesizlik, babasızlık, dulluk, boşanmışlık, beslemelik ekseninde tam bir aile olamamış, ya da toplum tarafından eksik görülen bir aileye sahip bireyler için, aile dışı kalmanın zorlukları incelenmiştir. Ailenin içinde veya dışında sayılmanın, tam bir aileye sahip olmanın ya da olmamanın kişiye kazandırdıkları/kaybettirdikleri öykü kahramanlarının hikâyelerinden hareketle, kadını ve çocuğu merkeze alan bir bakışla ele alınmıştır.

⁹³ Ayşegül Altınay-Yeşim Arat, *Kadına Yönelik Şiddet*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 112.

2.1. Anne-Kız İlişkileri

Anne, dini ve geleneksel öğretiler için kutsal bir figürdür. Baba nasıl simgesel olarak otoriteyi ve iktidarı temsil ediyorsa, anne de geleneği temsil eder. Toplumun değer yargıları, gelenek görenekleri, anne aracılığıyla yeni nesle aktarılır. Otoriteye karşı gelmek zor ve sıkıntılı bir mücadeledir, ama sonunda başarıya ulaşanı saygın bir yere koyar. Geleneğe karşı gelmek ise, hemen hemen bütün toplumlarda hoş karşılanmaz, bu eylemde bulunan cezalandırılır, toplumdan dışlanır, saygınlığını yitirir.⁹⁴ Anne kız ilişkileri de, bu çerçevede ele alınınca çok karmaşık meseleleri bünyesinde barındıran dinamik bir ilişkidir. Kız çocuğun kendini var edebilmesi için, önce annesinden kopması gerekmektedir, ama bunu yaparken geleneğe karşı gelirse tüm okların hedefi haline gelir.⁹⁵ Öte yandan kendisine toplumun biçtiği rol de annesine yüklenenden çok farklı değildir. O da bir anne olarak bu geleneğin sürekliliğini sağlamalıdır. Bu ikilem üzerine ilişkisini kuran aileler için çatışma ve huzursuzluk kaçınılmaz olmaktadır. Böylesi durumlarda geleneğe sırtını dayayan annenin dayandığı temeller, kızına göre daha güçlüdür. Kız için ise iki seçenek vardır: Gelenekle uzlaşmak ya da geleneğe karşı gelip tutunamamak.

Ferzan Gürel'in *Boş Kâğıdı* öyküsünde anne, geleneğin mükemmel bir temsilcisidir. Erkeklere mektup yazar düşüncesiyle kızını okula dahi göndermez ama kızı kocaya kaçar. Öte yandan kızın evliliği pek yolunda gitmez. Kocasını, Almanya'ya çalışmaya gidince kız, anasının evine döner. Bu süreçte ana hep kızını akılsızlıkla suçlar. Ona kadınlık üzerine

⁹⁴ Lacan, kadının kendini var etmesini, olmayan şeye öykünme olarak açıklar:

"Bu formülleştirme ne kadar aykırı görünürse görünsün, diyeceğiz ki; kadın fallus olmak, yani Öteki'nin arzusunun imleyeni olmak için, kadınlığın özsel bir bölümünden, yani bu maskeli balodaki niteliklerinden vazgeçecektir. Çünkü kadın olmadığı şey için sevimliyi, arzulanmayı bekler. Ama arzusuna gelince, arzunun imleyenini aşk talebinin yöneldiği kişinin bedeninde bulur. Şüphesiz bu imleyici işlevde, onu takıman organın fetiş değeri aldığını unutmamak gerekir. Ama kadın için sonuç, bu haliyle onu ideal olarak nesnenin verdiği şeyden yoksun bırakan, bir aşk deneyiminin ve imleyenin burada bulan bir arzunun aynı nesne üzerinde toplanmasına dayanır. Bu nedenle kadında arzuya ilişkin bastırma erkekte olduğundan daha az olmasına karşın, cinsel gereksinime özgü tatmindeki yetersizlik, yani frijidite daha az zedeleyicidir." Bkz., Jacques Lacan, *Fallus'un Anlamı*, Çev. Saffet Murat Tura, İstanbul, Afa Yayınları, 1994, s. 61-62.

⁹⁵ Kristeva, Lacan'dan yola çıkarak çocuğun anneden kopmasını şöyle açıklar:

"Öte yandan iğrenç bizi, annenin varlığından dilsel özerklik sayesinde onun dışında varolamadan (ex-ister) önce ayrılmaya yönelik soykütüğümüzdeki ilk yeltenişlerimizle karşı karşıya getirir. Sancılı ve sakar ayrılma; güven verdiği kadar da boğan bir iktidara bağımlılığa yeniden dönüşün hep pusuya yatıp gözlediği ayrılma. Bir annenin simgesel kerteyi kabul etmekteki (ya da bu kerteye kendisini kabul ettirmedeki) zorluğu –ya da başka bir ifadeyle babasının ya da kocasının temsil ettiği fallusla yaşadığı sıkıntılar- geleceğin öznesinin doğal barınağı terk etmesine yardım edecek bir doğaya kesinlikle sahip değildir. Çocuk, annesinin onaylanması için (indice) işlevi görüyor diye çocuğun özerkleşmesi ve onaylanması için annenin aracı işlevi görmesinin hiçbir nedeni yoktur. Bu gırtlak gırtlığa mücadeleye bir üçüncü kişinin, muhtemelen babanın taşıyabileceği simgesel aydınlanma geleceğin öznesinin – üstelik sağlam bir dürtüsel oluşuma sahip bir özneyse bu-, anneden çıkıp iğrence dönüşecek şeyle istemeyerek savaşmasına yardımcı olur. Tiksinierek, dışarı atarak; kendisinden tiksinierek, kendisini dışarı atarak, iğrençleştirerek (ab-jectant) savaşır. Bkz., Julia Kristeva, *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*, Çev. Nilgün Tural, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 27.

normları sıralar, ama gene de büsbütün hayatından çıkarmaz. Kaçtığı halde kızının eve dönmesine razı olmuş, damadı Almanya'dan boşanma kâğıdı gönderince de öfkelenip bağırır da üzüntüsünden elleri titremiş, gözleri kızarmıştır.⁹⁶

Füruzan'ın *Kuşatma* öyküsünde, babası ölmüş, annesiyle birlikte yoksulluğa karşı hayata tutunmaya çalışan çocukluktan genç kızlığa geçen Nazan'ın annesiyle ilişkisi, sevgiye ve karşılıklı anlayışa dayalı, sorunsuz bir ilişkidir. Kocasını öldükten sonra kendisini kızına adayan anne, kızına her konuda destek olmaya çalışır. Nazan'ın ilk adet görmesinin travmasını atlattırmasına annesi yardımcı olur. Bunun normal olduğunu, her kızın başına geldiğini şefkatle anlatır. Yoğun çalışmak zorunda olan ve sıhhatini kaybeden anne, ilk adetten sonra kızıdaki değişimi tam olarak idrak edemez. Nazan büyümüş, bedeninin farkına varmış, çalıştığı yerde işverenin kızıyla kurduğu arkadaşlık sayesinde de az çok bir sınıf bilinci edinmiştir. Bu bilinçle yoksulluklarını idrak eder ve içinde yavaştan bir isyan büyütür. Her şeyi güler yüzle karşılayıp sorun etmeyen, hiç şikâyet etmeyen annesine kızgınlık duymaya başlar. Anne kız ilişkisinde görünürde bir sorun yoktur ama araya mesafeler girmeye başlamıştır. Gününün çoğunu çalışarak evde geçiren anne, dışarıda çalışan ve hayata farklı bir pencereden bakmaya başlayan kızını anlayamaz.⁹⁷

Füruzan'ın *Parasız Yatılı* öyküsünde yine yoksulluğa karşı birlikte direnen anne-kız ilişkisi anlatılır. Erken yaşta dul kalan annenin hayattaki tek dayanağı kızıdır. Kız ve annesi sessizce içinde bulundukları şartlara uyum sağlarlar. Anne işe girince kız sabah kendisi kalkar, okula kendisi gider, annesine hiç sorun çıkarmaz. Annesi de kızının yaşından büyük olgunluğunun farkındadır. Küçük yaşta sorumluluk almak zorunda kalan kız için annesi 'sanki o hiç çocuk olmamıştır' der. Anne hastabakıcı olarak geceleri hastanede işe girince, küçük kız için parasız yatılı okula gitmek zorunlu olmuştur. Bu öyküde *Kuşatma*'dan farklı olarak kızın isyanı yoktur. Kız durumunu kabullenip, annesine bir de duygusal yük olmaktan itinayla kaçınır. Derslerinde çok başarılıdır, parasız yatılı sınavını kazanıp geceleri evde yalnız kaldığı için annesinin üzülmeye de son vermek ister. Anne ve kızın yegâne dertleri geçimdir, bunun dışında aralarında bir sorun yoktur.⁹⁸

Sabahat Emir'in *Doktor Anası* öyküsü de babasızlık/yoksulluk merkezinde anne kız ilişkisini irdeler. Buradaki kız, *Parasız Yatılı*'daki gibi çalışkan, başarılı değildir. İngilizce dersi yüzünden beklemeli olarak okuldan ayrılır. Sonra da gitarist bir sevgili bulup kaçır. Anne önce öfkelenirse de sonunda kızına sahip çıkar. Kızının yaptıkları, onu küçük görmesi,

⁹⁶ Ferzan Gürel, *Ölü Gözünden Yaş*, Kardeşler Matbaası, 1979, s. 47-54.

⁹⁷ Füruzan, *Kuşatma*, İstanbul, YKY, 2001, s. 41-85.

⁹⁸ Füruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 101-107.

ondan utanması, anneyi çok üzer. Kızına gösterdiği merhamet karşılığını bulur, o da annesine yakınlaşır. Buradaki annenin duyguları samimidir. Kızına sahip çıkmak için gücünün yettiğince gayret eder. Kızını kimseye ezdirmemek için evlenmez. Bunu kızının başına da kakmaz, ona göre zaten normal budur. Kızının mahallede adı çıkınca da ona destek verme yürekliliğini gösterir.⁹⁹

İnci Aral'ın *Özümsene* öyküsünde, bir çocuğun gözünden evlatları arasında ayırım yapan anneye duyulan kıskançlıkla karışık hayranlık ve öfke konu edilir. Küçük kıza göre annesi kardeşini daha çok sevmektedir, bu yüzden onun işlediği suçların cezasını bile kendisine ödetmektedir. Annesinin kardeşini daha güzel bulduğunu da düşünen kız, annesiyle kardeşi arasındaki şekil benzerliğinden ötürü de kendini ötekileştirilmiş hissetmektedir. Kardeşinin annesinden aldığı yeşil gözleri vardır, kendisinininki ise kahverengidir. Burada kız, annesine öfke duysa da, onu sevmediğini söylese de, annesinin güzelliğini her fırsatta vurgulamaktan geri durmaz. Kızın öfkesi, rol-model olarak gördüğü annesine benzememekten, onun gibi güzel olamamaktan kaynaklanmaktadır.¹⁰⁰

Ayhan Bozfırat'ın *İstasyon* öyküsü, iki kuşak anne kız ilişkilerini konu etmektedir. Annesinin her şeye karışmasından yakınan küçük kız, artık büyüdüğünü annesinin anlamasını ister. Öte yandan, kızın annesi de büyükannesine her şeyine karıştığı için kızar. Burada annelik normlarının kuşaktan kuşağa geçtiği açıkça ortaya konmaktadır. Büyükanneye çok konuştuğu ve kendisinin her şeyine karıştığı için öfkelenen anne, aynı şekilde kızına davranırken doğrusunun bu olduğunu söylemekten geri durmaz. Ona göre, kendi tutumu kızının iyiliği içindir. Burada dikkate değer bir husus, üç kuşak kadın anlatılırken, torunun önce büyükannesine daha sonra da annesine benzemekten korkmasıdır. Annesinin aslında büyükannesine çok benzediğini gören kız, ilerde kendisini bekleyen sonun farkına varır.¹⁰¹

Nezihe Meriç'in *Umuda Tezgâh Kurmak* öyküsünde, üç kızıyla annenin maddi ve siyasi konular üzerinden ilişkisi anlatılır. Büyük kız, annesinin elinden mal almaya çalışan kocasına karşı gelmez, hatta onun annesine sözlü şiddet uygulamasına göz yumar. Ortanca kız mutlu bir yuva kurma hayaliyle yaşadığından, evde olan bitene, annesinin kaygı ve sıkıntılarına kayıtsız kalır. Buna karşın 'anarşist' diye nitelendirdikleri küçük kız, annesinin yanında yer alır ve annesini bilinçlendirir. Böylece anne büyük kızlarını pasif olmakla suçlar ve damadına karşı hukuki mücadeleye girer. Burada aileye de aile içi ilişkilere de bakış

⁹⁹ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 178-200.

¹⁰⁰ İnci Aral, *Ağda Zamanı*, İstanbul, Turkuvaaz Kitap, 2008, s. 67-71.

¹⁰¹ Ayhan Bozfırat, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1999, s. 96-106.

ideolojiktir, sınıfsaldır. Küçük kızın annesini desteklemesi, bilinçlendirmesi, annenin bu rol değişimini sorun olarak görmemesi bu öyküyü diğerlerinden ayırır.¹⁰²

Selçuk Baran'ın *Leylak Dalları* öyküsünde, yirmi bir yaşındaki kızın gözünden annesinin baskıcı tutumu anlatılır, ailenin kutsallığı irdelenir. Evi kendi yaşam alanı olarak gören anne, kocası ve çocukları üzerinde ev merkezli bir baskı kurar. Ona göre dışarıyı kötüdür, o bu kötülüklere karşı ailesini bir arada tutmak zorundadır. Kız için bu dayanılmaz bir baskıdır. Anne işi o kadar abartır ki sofrada, mutfakta odada durmadan ailesini sayar, tam olduğunu anlayınca ferahlar. Akşam ailenin son ferdi eve gelince kapının zincirini çeker, kız, bundan ötürü evi hapisaneyeye benzetir. Bu durumda anne de gardiyandır. Evin kutsallığını ve aileyi korumayı abartan anneyle kızın ilişkisi zorunlu diyaloga dayalıdır. Birbirlerinin dünyalarını anlamalarına imkân yoktur.¹⁰³

Füruzan'ın *Benim Sinemalarım* öyküsünde, anne kız ilişkileri gelenek ve ikiyüzlü namus anlayışı ekseninde ele alınabilir. Bu öyküde, kızına bazen yakınlaşan ama bazen de kızını babasına şikâyet eden bir anne modeli karşımıza çıkar. Kızları Nesibe'nin, ne şekilde olursa olsun, eve para getirmesine ses çıkarmayan ve bu konuda ittifak eden anne baba, onun birini sevmesine karşın gene fikir birliği ederek, şiddete başvururlar. Önce anne döver Nesibe'yi, söylediklerinden ikna olmayınca babasına şikâyet edip bir de ona dövdürtür. Baba şiddetin dozunu kaçırınca anne pişman olup kızının çürüklerini tedavi etmek ister ama Nesibe, babasının da annesinin de onu sevmediğine kendisini inandırıp yumuşamaz. Burada, arada kalmış bir anne vardır. Bazen kızına, bazen geleneğe kulak verir. Öyküde sıkça kullanılan namus kelimesi ve namuslu olmak bu aile için sözde önemlidir. Kızlarını da bu yüzden döverek yola getirmek isterler. Nesibe'nin her hafta zamlanan haftalığının kaynağını öğrenmekten de riyakârca kaçınırlar. Anne söylemde namustan yanadır ve kızına da bunun gereklerini dikte eder. Gerçekte durum tam tersi olsa da en azından sözlü olarak geleneği kızına aktarmayı zorunlu vazifesi sayar. Burada dikkati çeken diğer bir gelenek aktarması da annenin Nesibe'ye kızarken sürekli 'baban duyarsa seni bıçaklar' diyerek ailede namusun korunması görevinin, sonu öldürmeye varsa da, babanın olduğudur.¹⁰⁴

Gelenek ve bastırılmış cinsellik ekseninde değerlendirilecek bir anne kız ilişkisi de Gülten Dayıoğlu'nun *Elif Kızın Öyküsü*'dür. Füruzan'ın *Kuşatma* öyküsündeki Nazan'ın annesinin aksine, bu öyküde kızının regl olduğunu kendisine söylemesi üzerine onu tokatlayan bir anne vardır. Bunu 'âdet böyledir. Bu iş anaya duyurulmaz. Duyuran kızlar da

¹⁰² Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri-II*, İstanbul, YKY, 2005, s. 75-116.

¹⁰³ Selçuk Baran, *Ceviz Ağacına Kar Yağdı*, İstanbul, YKY, 2008, s. 122-127.

¹⁰⁴ Füruzan, *Benim Sinemalarım*, İstanbul, YKY, 2001, s. 7-40.

aha böyle tokatlanır.’ diyerek açıklayan anne, geleneğin amansız savunucusu rolünü oynarken aslında bu rolünde samimi değildir. Geleneği kızı üzerinde baskı kurmak için kullandığının bilincindedir. Kocasını erken yaşta kaybeden anne, kendi dengi saydığı adamlar onu çocuğu var diye istemeyince, diğerleriyle evlenmeyi reddetmiştir. Bunun üzerine, sahte bir namusluluğa ve kendisini kızına adama yalanına sığınıp, cinsel arzularına gem vurmuştur. Bunun sorumlusu olarak gördüğü kızının regl görmesi, annenin gerçeklerle yüzleşmesini sağlar. Kızı büyümüş, güzelleşmiş, kendisine haram ettiği her türlü zevk onun için mubah olmuştur artık. Anne bunun tüm hıncını, ağırlığını, namus ve gelenek söylemi üzerinden kızına baskı kurarak çıkarmaya çalışır. Ondan uzaklaşır, eve hapseder, incitici sözlerle tahkir eder. Hem fiziksel hem psikolojik şiddetin en ağırını kızına uygulamaktan çekinmez. Buna kendinde sonsuz hak görür. Elif, annesinin davranışlarındaki değişikliği anlayabilecek, yorumlayabilecek zihinsel olgunluğa erişmediği için korkarak durumu kabullenir. Annesinin sözünden çıkmaz. Elif’in tek isyanı, annesinin üzerine titrediği namusunu/bekâretini sevdiğine vermek istemesidir. Ali’yi bunun için zorlayan sonra da intihar eden Elif, annesine/geleneğe karşı duruşunun bedeli olarak canını verir. Bu öyküde, kız yaşadığı hiçbir şeyi tam bir bilinçle kavrayamaz. Bu bölümde incelenen diğer öykülerin tamamında, kızların hayata karşı bir perspektiften bakışı söz konusu iken, Elif bedenini, cinselliği, geleneği, annesinin kinini vs. kendisinin etrafında gelişen olayların hiçbirini, tam anlamıyla değerlendiremez. Bunun yanı sıra anne, ne yaptığının ve niye yaptığının bilincindedir. Öykünün en çarpıcı noktası, kızının ölümünün bile annenin öfkesini yatıştırıramamış olmasıdır. Onun tek derdi, otopsi raporunda kızın bekâretinin bozulmamış çıkmasıdır.¹⁰⁵

Gülten Dayıoğlu’nun *Gül Gelin* öyküsünde, yukarıdaki öyküde anlatılan anne modeli kadar olmasa da, kızına karşı merhametsiz bir anne vardır. Onun da tek dayanağı gelenektir, kendi yaşadıklarıdır. On dört yaşındaki kızını, zengin diye birine vermekten çekinmez. Bunun için kızının yaşını küçük bulan kocasını ikna eder. Ona göre, kendisi de küçük yaşta evlenmiştir. Kocasını onu alırken küçük dememiştir, kızı için şimdi böyle söylemesi yersizdir. Burada, annenin kızını kocasından kıskanması da dikkate alınması gereken bir husustur. Kızın babasına nazlanması bile anneyi sinirlendirmeye yeter. Kızı zorla, istemediği biriyle evlendiren anne, bundan sonra da kızına dayatmalarını sürdürür. Kocasını sevmeyen ve onun arzularını karşılamak istemeyen Gül Gelin derdini annesine açamaz. Giderek annesinden de babasından da soğur, kendisini yalnız hisseder. Hamile olunca annesine, doğumdan korktuğunu söyler. Annesinin cevabı, gene kızını anlamaktan ve onun soruna çare bulmaktan

¹⁰⁵ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 126-152.

uzaktır: “Oğlan kısmı askerlikten, kız kısmı doğurmaktan korkarsa, köycek kınanır.” Doğum sırasında çok zorlanan ve üç gün doğuramayan kızına karşı sadece öfke duyan annenin tek derdi köye rezil olmaktır. Burada, annenin kızını evlendirirken ve evlilik sonrasında peş peşe sıraladığı annelik/kadınlık normları, çok sert ve acımasızdır. “Gelin olmak istemiyorsan ben de seni istemiyorum.” diyerek kızını dışlayan anne, kızının iyiliği için bunu yapmıştır. Doğum sırasında ona şefkatle davranmak yerine, azarlaması da yine aynı sebeptendir. Bu öyküde konu edilen anne, *Elif Kızın Öyküsü*’ndeki anneye göre, geleneğe daha samimi olarak bağlıdır. İşine öyle geldiği için değil, gerçekten buna inandığı için, doğrusunun bu olduğunu düşündüğü için kızına gaddarca davranmaktadır. Onun terbiyeden anladığı budur.¹⁰⁶

Anne-kız ilişkisinin tatlı sert çekişmelerle yürüdüğü durumlar da vardır. Şiir Erkök Yılmaz’ın *Bir Ölümlü Ardından* öyküsü tam da buna örnektir. Diyaloglarla anlatılan öyküde, anne kızını konuşmasından ötürü hep uyarır ama ona bilenmiş bir kını söz konusu değildir. Üslubuna dikkat etmesi ve saygılı olması için, annenin kızına ettiği uyarılar, kızı tarafından dikkate alınmaz. Anne komşuya “Şu gençleri hiç anlamıyorum.” diyerek olayı özetler. Bir de kızın anneyi beğenmeme durumu vardır ki bu da “Yumurta kabuğundan çıkmış, kabuğunu beğenmiyor” veciz sözüyle dile getirilir. Bu öyküde ele alınan anne-kız diyalogları derin sorunların, derin çatışmaların kaynağını teşkil edecek boyutta bir zıtlaşmayı içermez. Bilakis, herkesin yaşadığı sıradan küçük çekişmeler olarak ele alınır. Anne kızın birlikte dedikodu edecek kadar hayata aynı noktadan baktığı ve aynı meseleleri paylaştığı da gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husustur. Olaylara farklı yorumlar getirirler de aynı mevzuları konuşmaları, onların hayata aynı yerden tutunduğunu göstermektedir. Bu durum, anne ile kızın çatışmaları daha hafif ve yüzeysel yaşamalarını sağlar.¹⁰⁷

Aysel Özakin’in *Küçük Bir Burjuvanın Acıları* öyküsünde, orta sınıfa mensup bir kızın annesiyle tamamen gerilim üzerine kurulu ilişkisi ironik bir dille anlatılır. Kız öğretmen olmuş ama annesinin değer yargılarından kurtulamamıştır. Onun ahlâk anlayışına göre yaşamış ama bunu tam olarak içselleştirememiştir. Evlenememesinin sebebi olarak annesini gördüğü için, mutsuzluğunun tüm hincını ona iyi davranmayarak çıkarmak ister. Öykü boyunca anne de kızına karşı olumlu bir düşünce ya da davranış göstermez. Kızının annesine karşı olumsuz ve onu suçlayan düşünceleri çok yersiz değildir. Kızın evlenmesi annenin yalnız kalması anlamına geldiğinden, anne buna taraftar olmaz, bilakis engellemeye çalışır. Zaman içinde kız yaşlanıp evlilik umudunu yitirince, evin içi tam bir psikolojik harp

¹⁰⁶ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 110-125.

¹⁰⁷ Şiir Erkök Yılmaz, *Hop Eden Şey*, İstanbul, YKY, 2004, s. 36-44.

meydanına döner. İkisinin tek meselesi birbirlerini kızdıracak, sinirlendirecek ve kıracak davranışta bulunmaktır. Ufak meselelerden büyük sonuçlar çıkaran anne-kız, birbirlerinden nefret etmekle birlikte aslında birbirlerine bağımlıdırlar. Bu öyküde, kızın gözünden irdelenen başka bir mesele, annesinin sözünden çıkamama durumudur. Kız her ne kadar bunu kırmaya çalışsa da bir türlü başaramaz. Onun sözünden çıkınca başına kötü şeyler geleceğinden korkar.¹⁰⁸

Leyla Erbil'in *Eski Sevgili* öyküsünün II. bölümünde, yukarıda zikredilen annenin çok benzeri bir anne anlatılır. Anne, kızı evlenip giderse rahatı bozulacağından korkar ve bunu önlemek ister. Burada, ilişkiler daha sakin ve gerilimden uzaktır. Kız, annesinin neyi niçin yaptığının farkındadır ve bunu olgunlukla karşılar. Bunda kızın daha önce evlenip ayrılmış olması, bir arkadaş çevresinin olması, yeterli olmasa da ideolojik bir bilince sahip olması, diğer öyküdeki kızın düştüğü bunalıma girmekten onu uzak tutar. Bu öyküdeki anne, kızıyla ilişkisini germeden ama kontrolü de asla elden bırakmadan, onun hayatına yön vermeyi başarır. Gerekli zaman kenara çekilerek, kızının ettiği hataların farkına varıp, kendisinin sözüne gelmesini sabırla bekler. Durumun böyle olması onun haklılığını da perçinler. Kızı Nigar'ın, görünmez bağlarla annesinin güdümüne girdiğini anlaması uzun zaman alır. Nigar bunu anladığında zaten iş işten geçmiş, onun isyan edecek gücü ve cesareti kalmamıştır. Bu durum, anne-kız ilişkisinin gerilimsiz ve çalkantısız bir şekilde sürmesini sağlar. Öyküde ailenin, insanın özgürleşmesi önündeki en büyük ve sinsi engel olduğu tezi savunulur. Sinsidir çünkü sevgiyle örülmüştür ve bağları çok yumuşaktır. Hissettirmeden insanı kavrar ve köleleştirir.¹⁰⁹

Nursen Karas'ın *Türkü Olan Kadın* öyküsünde, annesine/geleneğe karşı gelen kızın toplum tarafından intihara sürüklenişi konu edilir. Köylü bir ailenin kızı okuyup hâkim olur ama annesinin yanında itibar sahibi değildir. Annesi için, onun hâkimliğinin de bilgisinin de bir değeri yoktur. Kadın için kafasında oluşturduğu normlar vardır, bu normların dışına çıkan kötüdür. Kızı evlenmediği için başarısızdır. Bunu mütemadiyen kızının başına kakar. Kızı evli bir adamla ilişkiye girince de, zaten gergin olan ilişkileri hepten kopar. İşin içinden çıkamayan kız intihar eder. Anne, kızının ölüsüne dahi sahip çıkmaz. Böylelikle köylüye namus meselesinde ne kadar titiz olduklarını ispatlamaya çalışır. Başkasının namusu üzerinde bu kadar etkin baskı kuran köylüler, iş kendilerine gelince aynı titizliği göstermezler. Kızın ailesi ilgilenmediği için, otopsi yapılırken, kızın mahremiyetine dikkat edilmez. Herkesin

¹⁰⁸ Aysel Özakin, *Sessiz Bir Dayanışma*, Ankara, E Yayınları, 1976, s. 41-53.

¹⁰⁹ Leyla Erbil, *Eski Sevgili*, İstanbul, Kanat Kitap, 2007, s. 143-189.

gözü önünde yapılan otopsi aslında öyküde konu edilen toplumun, trajik bir ölüm sonrasında bile, bazı suçları affetmediğini göstermektedir. Köyün gözünde evli biriyle birlikte olmayı seçerek aile bütünlüğünü bozduğu için, bu suçu işleyenlerin mahremiyetini bile korumaya gerek yoktur. Ahlâki değerlere bu kadar bağlı bu grubun, kızın cenazesi daha ortadayken, evini yağmalamaları da ayrıca dikkate değer bir unsurdur.¹¹⁰

Sevgi Soysal'ın *Bir Görüş Günü* öyküsünde, uyuşturucu kullanmaktan hapse düşmüş burjuva bir kızın, annesiyle kurduğu düşük gerilimli ilişkisi konu edilir. Gerilimin düşük yoğunluklu olmasının nedeni, annenin paradan ve karakterinden gelen gücüdür. Kız hapse girmeyi, annesine bir başkaldırı olarak görecektik kadar onun altında ezilmiştir. Kızın, annesinin tartışmasız otoritesine isyanı, pis bir çocuğu kucağına almaktan -ki annesi onu hemen bırakmasını söyleyince tereddütsüz bırakır- annesinin getirdiği yemekleri koğuştaki kadınlara pay etmekten öteye geçmez. Annesinin kızına karşı psikolojik üstünlüğü sadece parayla ilgili değildir. Anne, kızının zayıf noktalarını çok iyi çözmüş, yeri geldiğinde bunları kullanmaktan çekinmemiştir. Kızının, sevdiğinden haber almak için çırpındığını bile bile kızına ondan tek kelime etmez. Sadece “O konuda gelecek görüşte haber veririm.” der ki kızının sevdiğinin adını bile anmaması, ondan ‘o konuda’ diye bahsetmesi psikolojik şiddeti, hapisteki kızı için, uygulamaktan çekinmediğinin göstergesidir.¹¹¹

Leyla Erbil'in *Bunak* IV öyküsünde, diğer öykülerden farklı olarak, norm dışı bir anne modeli anlatılmaktadır. Buradaki anne, başta öne sürülen ‘geleniğin temsilcisi’ olan anne modelinin aksine kendini ‘modern’ diye tanımlayan ve ilişkilerini ona göre kuran biridir. Onu geleneksel tip anneden ayıran en temel özellik, sevgi merkezli ilişki kurmamasıdır. Annenin ilişkilerini belirleyen tek ölçü çıkarlarıdır. Diğer bir fark da toplumun moral değerlerini norm olarak kabul etmemesidir. VII öyküden oluşan bu bölümde, bir annenin bakış açısından, kocasıyla, annesiyle, çocuklarıyla ilişkisi tüm zaaflarıyla dile getirilir. Başlangıçta kocasının, kendisinden olmadığını düşündüğü için kabullenmediği kızına karşı merhametli davranır ama durum hiç de görüldüğü gibi değildir. Kızının becerikliliğini, iş bilirliğini, kurnazlığını, zekiliğini metheden anne için kızı, statü olarak hizmetçiden farklı değildir. Sosyalist olduğu için öfke duyduğu oğluna karşı işbirliği etmek dışında kızıyla arasında duygusal bir ilişki yoktur. Kadın bu yaşa kadar oğluna ettiği masrafların listesini çıkararak, işe girdiğinde bunları taksit taksit ödemesini ister. Oysa kızından böyle bir şey talep etmez. Bunun sebebi kocasının, kızı bebekken gece ağladığı için, bahçeye fırlatıp sakat kalmasına sebep

¹¹⁰ Nursen Karas, *Türkü Olan Kadın*, İstanbul, Dilek-İş Matbaası, 1972, s.56-72.

¹¹¹ Sevgi Soysal, *Barış Adlı Çocuk*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 85-115.

vermesinden duyduğu üzüntü ya da merhamet değildir. Kadın, kızının ev içi emeğinin fiyatını çıkarır. Hizmetçi tutsa kızına şimdiye kadar harcadıklarından daha pahalıya mal olacağını düşünür ve bu sebeple ona ödemesi için bir fatura vermez. Bu öykünün, tezde ele alınan diğer öykülerden açıkça ayrılan tarafı, annenin klişe, duygusal annelik normlarını hiç kullanmadan yeni bir tip yaratmasıdır. Ona göre modern ailede maddi meseleler böyle halledilir. “Avrupa’da da durum böyledir.” diyerek kendi hareketlerinin referans kaynağı olarak Batı’yı gösterir. Leyla Erbil’in yukarıda adı geçen diğer öyküsünde olduğu gibi bu öyküsünde de ailenin yaygın kanaatin aksine, bir sığınak değil bir tuzak olduğu, insanın özgürleşmesi için aşması gereken ilk ve en önemli engel olduğu tezi çok kesin bir dille anlatılır. Ailenin temelini oluşturduğu varsayılan sevgi, bağlılık, dayanışma, bu köleliği romantize eden ve gerçekleri örten unsurlardır.¹¹²

Öykülerde konu edilen anne-kız ilişkilerindeki çatışmaları, psikolojik ve sosyolojik olarak iki temel bağlamda değerlendirebiliriz. Annenin kızını ayrı bir birey olarak kabul etmeyip, kendisinin devamı olarak görmesi, buna karşılık kızın anneden koparak varoluşunu ispatlama zorunluluğu, ilişkideki psikolojik çatışmanın temelini oluşturur. Anneye benzeme/onun gibi olma sorunsalı, kendini gerçekleştirmek isteyen kızın başat meselesi haline gelir. Annesinin de anneannesine benzediğini gören bir kız için, anneye benzeme korkusu, daha da kökleşir. Öte yandan -iki taraflı- kıskançlık da çatışmanın diğer bir sebebidir. Kızın annesini kardeşinden kıskanması, onun annesiyle sağlıklı bir ilişki kurmasına engel olur. Bu durum annenin kızını kıskanmasından daha az sorunlu ve tolere edilebilir bir gerginlik yaratır. Annenin kızını kıskanmasının ise daha derin sebepleri vardır. Annenin, kızının cinselliğini kıskanması, kendi yaşayamadıklarından yola çıkarak bastırdığı duygularla yüzleşmesine sebep olur. Otoriteyi elinde bulunduran annenin, dizginlenemez duyguları da davranışlara çok sert yansır. Böylesi durumlar öykülerde trajik sonlanır.

Yaşlı annelerdeki yalnızlık korkusu da psikoloji merkezli gerilimin diğer önemli sebebidir. Kızın evlenip kendisini yalnız bırakacağını düşünen anne, onun evlenmemesi için elinden geleni yapar. Böylesi durumlarda bazen evin içi psikolojik savaş meydanına dönüşürken, bazen de kıvrak manevralarla, ufak gerginliklerle atlatılır. Yaşlı ve bakıma muhtaç annenin, kızı tarafından yük olarak görüldüğü tersine durumlarda, bu kez annenin çok konuşması, geçmişi hatırlaması dahası varlığı, kızına batar. Annenin en masum istekleri ve düşünceleri bile kız tarafından büyük bir tepkiyle karşılanır.

¹¹² Leyla Erbil, *Eski Sevgili*, İstanbul, Kanat Kitap, 2007, s. 58-78.

Sosyolojik temelli gerilimin ana kaynağı, gelenek aktarmasıdır. Annenin geleneğin temsilcisi modelini üstlenerek, bunu kızına aktarması ya da kızından geleneğe uygun bir model oluşturmaya çalışması sorunun temelini oluşturur. Öykülerde gelenek üzerinden kızına baskı kuran annelerin gelenek temelleri namus üzerine inşa edilmiştir. Onlara göre kızlarına aktarmaları gereken en önemli gelenek namusun korunmasıdır. Namusu ‘kadın nasıl olunur’ meselesi takip eder. Geleneğin tarif ettiği kadın/anne normuna uymayan kızlar çeşitli şekillerde cezalandırılır. Kızın bedensel değişimleri esnasında annenin ona davranışı da önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Öykülerde âdet gören kıza karşı iki farklı tutum sergileyen anne modelleri vardır. Birisi kızına çok acımasızca davranırken diğeri şefkatle kızının yanında yer alır.¹¹³

İncelenen öykülerin bir kısmında, en temel ve ilkel iktidarın, ailede ve bizzat anne tarafından özellikle de kızı üzerinde kurulduğu tezi savunulur. Bu iktidar, bazen sevgi, bazen güç, bazen de para merkezlidir. Hepsinin iç içe geçtiği durumlar da vardır. Bunların en tehlikelisi, annenin sevgi merkezli kurduğu iktidardır. Sevgi ve özveriyle kuşatan birine karşı durmak, vicdani, insani değerler açısından da sıkıntı oluşturur. Öte yandan, annenin elinde bulundurduğu maddi gücü kızına karşı kullanması ya da kızın yaşlı anneye karşı maddi, bedensel üstünlük kurması da basit iktidar çekişmeleri ekseninde değerlendirilebilir. Modern diye nitelenen ve tamamen maddi bağlarla çocuklarına bağlı anne tipi, kuşkusuz bu bölümdeki en aykırı modeldir. Geleneksel anne tipinin dışındaki bu modelle ailenin aslında sevgiyle üstü örtülen gizli iktidar ilişkileri açığa çıkarılmış olur.

¹¹³ Kristeva, bu ritüelleri simgesel kuramlarla açıklar:

“*Kurban etme* ya da *mitler* gibi temel simgesel kurumlar bizzat dilin düzenine içkin mantıksal işlemlerin kapsamını genişletirler. Bunu yaparken simgesel kurumlar, tarihsel ve mantıksal olarak mevcut haliyle konuşan varlığı derinlemesine oluşturan şeyi topluluk açısından gerçekleştirir. Örneğin *mit*, dilin sesbirimsel ardışıklığına benzediği keşfedilen ikili karşıtlıkları verili bir toplum için yaşamsal önem taşıyan içeriklere yansıtır. *Kurban etmeye* göstergenin dikey boyutunu, yani dışa atılmış ya da sözcük ve aşkınlık anlamında öldürülmüş şeyi kutsar. Bu çizgiden hareketle, murdarlık ritüellerinin, özellikle de dışkı-salla-atıksalla ve aybaşı kanıyla bağlantılı değişik murdarlık ritüellerinin, beden uzamını anlamlandırma zincirinden ayıran *sınırı* (burada sınırdan, *sınır-kışılığın* psikanalitik anlamını kastediyoruz) oluşturduğunu ileri sürebiliriz. Bu ritüeller semiyotik otorite ile simgesel otorite arasındaki sınırı işaret ederler. Dil aracılığıyla ve aşırı hiyerarşikleşmiş kurumlar olan dinler aracılığıyla insan, kısmi “nesneler”in halüsinasyonunu kurar. Bu nesneler, aslında cinsel kimlik olan öz-temiz kimliğe giden yolda beden arkaik bir farklılaşmasına delalet ederler. Ritüelin bizi koruduğu *murdarlık* ne göstergidir ne madde. Murdarlığı bastırılmaktan ve sapkın arzudan kurtaran ritüelde murdarlık, öz-temiz beden en arkaik sınırlarının dil-aşırı [*translinguistique*] izini temsil eder. Bu anlamda murdarlık, atılan anneden dışa atılan nesnedir. Murdarlık, anne-konuşan varlık farklılaşmasına eşlik eden tüm nesnesizlik [*sans-objectalité*] deneyimlerini ve dolayısıyla (fobiğin kaçtığı iğrenmelerden çift kişilikli özneleri sınırlandıran iğrenmelere kadar) tüm iğrenmeleri içinde barındırır. Zaten onda dil aracılığıyla gerçekleştirilen arınma ritüeli, sanki arkaik bir deneyime dönüş yapmakta; bu deneyimden bir kısmı nesneyi olduğu haliyle değil de bir ön-nesnenin, arkaik bir bölünme *iz’i* olarak beraberinde getirmekte gibidir. Ritüelin simgesel olarak oluşturulmasıyla, başka bir deyişle ritüeller denilen bir dışlamalar sistemiyle, aslında kısmi nesne bir *yazıya* dönüşür: Sınırların çizilmesi, bizzat gösteren sistemi aracılığıyla (baba) Yasa(sı) üzerinde değil, (anne) otorite(sı) üzerinde ısrar edilmesi.” Bkz., Julia Kristeva, *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*, Çev. Nilgün Tatal, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 103-104.

Anne-kız ilişkilerini sorunsuz denebilecek düzeyde ele alan az da olsa öykü mevcuttur. Burada gerilimi yok eden unsur, anne kız arasındaki iletişimin sağlam olmasıdır. İki tarafın da birbirine anlayışla yaklaştığı durumlarda ufak tefek sorunlar olsa da genel bir çatışma hali yoktur. Yoksulluğa karşı birbirine destek olan ailelerde de gerilimin yerini dayanışma alır. Öykülerde ele alınan bütün yoksul ailelerde bu dayanışma söz konusu değildir.

2.1.1 Kuşak Çatışması

Kuşak çatışması, anne-kız ilişkisindeki gerilimin sebeplerinden birini oluşturmaktadır. İncelenen öykülerde kuşak çatışması, baba-oğul ilişkilerinde de kısmen görülür ama yoğun ve belirgin biçimde anne-kız ilişkilerinde karşımıza çıkar. Yıllar içinde değerlerin, yaşam standartlarının ve beğenilerin değişmesi, kuşaklar arasında yaşanan gerilimin sebeplerini oluşturmaktadır. Aynı mekânda, farklı değerler ve yaşam biçimleriyle bir arada yaşayan anne ve kızın eski/yeni merkezinde çatışmaları kaçınılmaz olmaktadır. Kuşak çatışmasının temeli, geçmişin değerleriyle günün değerlerinin hangisinin daha iyi ya da önemli olduğu meselesine dayanmaktadır. Değişen dünyaya ayak uyduramayan annenin kızını anlamaması meselenin bir tarafıyken, kızın da geçmişin küflü dehlizinden seslendiğini düşündüğü annesini anlamaması ya da anlamak istememesi diğer tarafıdır. İki tarafın da birbirinin duygu ve anlam dünyasına yabancı kalmakta ısrar etmesi, çatışmanın süregitmesine neden olmaktadır.

Ayşe Kilimci'nin *Telgrafın Tellerine Kuşlar Mı Konar* öyküsünde, kızının bakımına muhtaç Berra'nım'ın kızıyla yaşadığı gerilimli ilişkisi, kuşak çatışmasının tipik bir örneğidir. Evlenip bir konağa gelin giden Berra'nım'ın hayatı, başladığı gibi şaşalı devam etmez. Kayınbiraderinin işleri iyi idare edememesi neticesinde, bütün malları mülkleri elden çıkınca, başlarını sokacak küçük bir ev ve kocasından kalan emekli maaşı dışında ellerinde bir şey kalmaz. İki çocuğunu erken yaşta kaybetmesi, kocasını hiç sevmemesi, kayınbiraderine duyduğu platonik aşk, onu gerçeklerden koparır. Kendi kurduğu hayal âleminde eski güzel günlerini yâd ederek yaşar. Büyük kızını yanına alarak onu kira derdinden kurtarmıştır kendince, ama aslında kendi başına yaşayacak, kendine bakacak gücü de yoktur. Kızının ve damadının evden kendi izlerini sildiğini düşünerek, giderek köşesine çekilip hayattan büsbütün kopar. Kızı için annesi gereksiz ve çok konuşan, bunak, kendisine adeta sadece hayatı zorlaştırmak için var olan birisidir. Annesi için yaptığı her şeyi gözünde büyütür. Ona perhiz yemeği yapmak aile bütçesine zarardır. Onun çamaşırlarını yıkamaktan yorulmuştur. Onun durmadan eskileri anlatması hayatından bezdirmiştir. Kızı için tek gerçek, yapılması gereken işler ve baş edilmesi gereken parasızlıktır. Annenin kızını çocuk gibi görüp, bu

meyanda konuşması onu ancak öfkelenendirir. Annesinin kendini genç hissetmek için ona çocuk muamelesi yaptığını söyler. Anne için de her zamanki klişe norm geçerlidir: Çoluk çocuğa karışsalar da kızları onun gözünde hâlâ çocuktur, onun sevgisine ve korumasına muhtaçtırlar. Bu aslında kuşak çatışmasının temelini oluşturur. Çocuğunu kendinden bağımsız bir birey olarak görmeyen/göremeyen anne babanın, daha çok da annenin çocuk üzerinde kurduğu sevgi merkezli otoritenin göstergesidir. Otoritenin sevgi üzerinden kurulması da çocukların karşı çıkışlarına, vicdani olarak yargılamaya açık kapı bırakır. Sevgiyle kendisine zarar veren birine karşı nasıl konumlanacağını bilememenin sıkıntısı, öfkeye dönüşür. Bu öyküde bunun en belirgin göstergesi, annenin, güzelliğinin ve gençliğinin sembolü olarak gördüğü uzun saçlarının, bakımı zor oluyor gerekçesiyle kızı tarafından kesilmesidir. Kızı annesini bu şekilde cezalandırır. Anne hiç değilse ölüsünün üzerine koymak ister saçlarını, ama kızı onun bu isteğini de yerine getirmez. Annesinin saçlarından iğne yastığı yapar. Bu çok göstergesel ve çarpıcı cezalandırma, kızın annesine kininin ilkel bir biçimde yansımastır.¹¹⁴

¹¹⁴ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 158-171.

2.2. Baba-Kız İlişkileri

Baba, simgesel olarak otoriteyi, gücü, iktidarı ve siyasi öykülerde de devleti temsil eder. Bu durumdan ötürü öykülerde baba, çoğunlukla sert, katı, duygusuz, kaba ve şiddet uygulayan biri olarak çizilmiştir. Bunun tam tersi örnekler de mevcut olmakla birlikte genel resim, kötü baba figürünü öne çıkarmıştır. Ancak baba-oğul ilişki dinamiği ile baba-kız ilişki dinamiği arasındaki farkı vurgulamak gereklidir. Baba-oğul ilişkisinde daha çok maddi meseleler, meslek seçimi, rol modellik sorunu durumu göze çarparken, baba-kız ilişkisinde namus, şiddet, kıskançlık ve hayranlık temaları ağır basmaktadır.¹¹⁵

Tomris Uyar'ın *Çiçek Dirilticileri* öyküsünde, iki kuşak baba-çocuk ilişkisi incelenir. Öykü kahramanı küçük kızın babasıyla suç ortaklığını da içeren sıcak ilişkisi ile bu babanın kendi babasıyla olan sorunlu ilişkisi öyküde oldukça yalın bir şekilde anlatılmıştır. Babasının işini devam ettirmeyip, zengin bir tüccarın kızıyla evlenen oğlun babayla ilişkisi değişir. Baba ve oğul birbirlerine kırılır ve yıllarca küs kalırlar. Oğul, babasına rağmen evlenir ama karısıyla ailesi arasında bir bağ kurmaya çalışmaz. Küçük kızını karısından gizli, ona yalan söyleyerek annesine götürür. Kız babasıyla bir sır paylaşmaktan çok memnundur. Zaten babasına hayranlık duymaktadır ve bu sırrın oluşturduğu durumun ilişkilerini özel kıldığını düşünür.¹¹⁶ Bu öyküde, kızların babasına duyduğu hayranlık anlatının odak noktasını oluşturur.

İnci Aral'ın *Özümseme* öyküsünde ise, babaya hayranlık teması kırılmaya uğrar. Yazar, hayran olunan babadan, seilmeyen babaya ani duygu geçişlerini küçük bir kızın gözünden dile getirir. Annesine karşı babasının safında yer alan, onu çok seven, aynı zamanda babasına hayran olan kız çocuğu, babasını, arkadaşlarının babalarıyla da kıyaslayarak, üstün bulur. Kızın babasına karşı duygularının, hayranlıktan sevgisizliğe geçişi, görünüşte oldukça basit bir olaya dayandırılır. Babanın kızıyla konuşmadan, onu dürterek

¹¹⁵ Freud, kız çocuğunun babasına bağlılığını fallus ve Odişus karmaşasıyla açıklar:

“Ebeveyn nesnesine, aslında gerçek babalarına sevecen bağımlılıklarını ileri yaşlara kadar sürdüren kadınların sayısının çok olduğunu biliyor olmalısınız. Babalarına uzun süreli yoğun bağlanma geliştiren bu kadınlar konusunda bazı şaşırtıcı bulgular elde ettik. Anneye yönelik bir ön bağıllık evresi olduğunu da elbette biliyoruz; ama bunun, içerik açısından bu kadar zengin, bu kadar uzun süreli olabileceğini ve geride takıntı ve yatkinlıklar için bu kadar fırsat bırakabileceğini bilmiyorduk. Bu döneme kadar kızın babası sadece baş belası bir rakiptir; bazı olaylarda anneye bağıllık dört yaşın da ötesine uzanır. Daha sonra babasıyla ilişkisinde bulduğumuz hemen her şey bu ilk bağlanmada da vardır ve daha sonra babaya aktarılmıştır... Kız çocuğunun kaderinde babasına bağıllık vardır. Burada daha ileriye gitmek için bir ipucu buluruz. Gelişmedeki bu adım, basit bir nesne değişikliği içermekle kalmaz. Anneden uzaklaşmaya düşmanlık eşlik eder; anneye bağıllık nefretle sonuçlanır. Bu nefret çok ilginç bir hal alabilir ve yaşam boyu sürebilir, daha sonra dikkatle dengelenebilir; kural olarak da bir kısmı aşılırken bir kısmı aynen kalır.” Bkz. Sigmund Freud, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Ankara, Öteki Yayınevi, 1997, s. 148-141.

¹¹⁶ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005, s. 7-12.

meramını anlatması çocukta, babasına değer verdiği kadar babasından değer görmediği hissini uyandırır. Zaten kimseyi sevmeyen kız, seilmeyenler listesine babasını da eklemekte bir sakınca görmez.¹¹⁷

Ailede annenin yokluğu, baba kız ilişkisine doğrudan etki eder. Kızın, aile içinde annenin görevini devralmasının getirdiği çocuk olmadan yetişkin olma durumu önemli bir meseleyken, babanın annenin deneyimi olmaksızın bir kız çocuğunu anlaması ve onunla diyaloga geçmesi çok zordur. Emir Sabahat'ın *Kızım* öyküsü, tam da bu meseleye parmak basar. Sakat, kendine güveni olmayan dul bir adam kendisiyle maaşı için bile olsa ilgilenen bir kadın bulur, ama kızına açılıp bir türlü bu durumu söyleyemez. Baba-kız ilişkisindeki soğukluk ve kızın babasını küçümseyen tavrı buna engel olur. Adam kızıyla nasıl ilişki kuracağını bilemez. Kızının büyümesi ve gelişmesinin onda meydana getirdiği değişiklikleri kavrayamaz. Kızının ne sevincine ortak olacak cümleleri kurar, ne de öfkesinin sebebini anlar. Dolayısıyla kızıyla arasındaki iletişimsizlik had safhaya varır.¹¹⁸

Adalet Ağaoğlu'nun *Sessizliğin Sesi* öyküsünde, farklı bir baba-kız ilişkisi göze çarpar. Babasını beğenmeyen, kardeşiyle bir olup onunla alay eden kız, annesi ölünce onun rolünü devralır. Bu, onda davranış değişikliğine sebep olur. Artık babasıyla dalga geçmez. Bunu kardeşine anlatırken dalga geçmenin de bir iletişim biçimi olduğunu, babasına yaşadığını duyurmak, bir ses çıkarmak için öyle davrandığını söyler.¹¹⁹

Baba kız ilişki dinamiğinin önemli unsurlarından biri de babanın evlilik çağına gelmiş kızını damat adayından kıskanmasıdır. Emir Sabahat'ın *Öğüt* adlı öyküsünde, damada kendisine zamanında kayınpederinin verdiği öğütleri aktarmak isteyen babanın, hem kendi beceriksizliğinden hem de kızının olaya el koymasından ötürü bunu gerçekleştirememesi konu edilir.¹²⁰

Bazı ilişkilerde bencillik, ilişkinin temelini belirleyerek, her şeyin önüne geçer. Ayşe Kilimci'nin *Umut Öğüten* öyküsünde, baba, kızını evin işlerini yapması için evlendirmez. Evin oğlu şehre gidince, tarla ve hayvanların bakımı, kızın sorumluluğuna kalmıştır. Kızı evlenince çaresiz kalacağını düşünen baba, kızını onca isteyen olmasına rağmen evlendirmez. Babasının evlenmesine karşı çıkmasının sebebini çok sonra anlayan kız, bir şeyler yapmak ister ama iş işten geçmiştir. Zaten konumu gereği, babasına karşı çıkacak durumda değildir.¹²¹

¹¹⁷ İnci Aral, *Ağda Zamamı* İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008, s. 67-71.

¹¹⁸ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 45-63.

¹¹⁹ Adalet Ağaoğlu, *Sessizliğin İlk Sesi*, İstanbul, Alkım, 2004, s. 186-197.

¹²⁰ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 85-92.

¹²¹ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 134-144.

Aysel Özakin'ın *Kraliçe Geliyor* öyküsünde, karısını kaybetmiş iki kızıyla birlikte yaşayan babanın, kızlarıyla ilişkisi son derece soğuktur. Baba kızlarıyla bir şey paylaşmadığı için kendini yalnız hissederken, kızlar da babalarını bencillikle suçlarlar. Bu öyküde, babanın işsiz olması ve eve para getirenin büyük kız olması aile içi dengeleri değiştirmiştir. Baba, maddi yönden bağımlı olduğu kızlarına ses çıkaramaz. Gerçi kızlar yine de babanın konforunu gözetirler ama bu, içinde sevgi barındırmayan kuru bir saygıdan öteye geçmez.¹²²

Baba ile kız arasında ilişkide saygı korunurken, modern bir ilişki tarzı da kurulabilir. Kızının gelişimini izleyen, ona şefkatle yaklaşan, fikrî gelişimi için kitap tavsiye eden bir baba modeli Nezihe Meriç'in *Işın* adlı öyküsünde karşımıza çıkar. Kız babasıyla, erkek arkadaşına varana değin her şeyi paylaşırken, baba karısından önce yaşadığı gönül ilişkilerini kızıyla paylaşmaya yeltenmez. Gerçi bu davranışta, babanın kızına karşı samimiyetsiz oluşu değil, babanın hala kapanmayan ya da kapatamadığı gönül yarasının etkisi olduğunu belirtmek gerekir.¹²³

Baba kız ilişkisinde netameli bir konularından biri de üveyliktir. Füzûzan'ın *Özgürlük Atları* öyküsünde üvey baba, küçük kızın gözünde katlanılası biridir. Babanın kendisini masraf kapısı olarak gördüğünü anlayan kız, için için onunla alay etse de diğer çocuklar gibi sağlıklı bir baba-kız ilişkisi kuramamanın acısını derinde hisseder. Kız, hiç çocuk olmamıştır. Bundan sorumlu tuttuğu üvey babasının ise ölmesini düşler.¹²⁴

Farklı bir baba-kız ilişkisi, Füzûzan'ın *Günübirlik Adada* öyküsünde anlatılır. Maddi yönden sıkıntıya düşen aile, kızlarını hizmetçi olarak bir eve göndermek zorunda kalır. Baba kızın maaşını almaktadır, zira anne hastadır, baba ona bakmak zorundadır ve başka bir gelirleri yoktur. Kız bu durumu sorun etmez. Baba ile kız arasında sevgiye ve saygıya dayalı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Evden çıkan kız yaşadığı ve gördüğü olayların etkisiyle, kendisiyle aynı yerde çalışan bahçıvan hemşerisinin anlattıklarıyla sınıf bilincine varır. Yanında çalıştığı aile ile kendi ailesini ekonomik ve sosyolojik yönden kıyaslamaya başlar. Baba, kendisini hem şaşırtan hem de korkutan kızındaki bilinç yükselmesine karşı itirazını dillendirse de elinden bir şey gelmez. Para kazanan kızına maddi yönden bağlı olan baba, sesini yüksek perdeden çıkaramaz.¹²⁵

¹²² Aysel Özakin, *Sessiz Bir Dayanışma*, Ankara, E Yayınları, 1976, s. 109-114.

¹²³ Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri II*, İstanbul, YKY, 2005, s. 125-136.

¹²⁴ Füzûzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2005, s. 14-18.

¹²⁵ A. g. e., s. 119-145.

Sevgi Soysal, *Bir Görüş Günü* adlı öyküde, dramatik baba-kız ilişkisini ele alır. Kız, babasının kendisini ölen karısından kalma bir emanet olarak gördüğünü düşünür. Çocukluğu halasında, babaannesinde, yatılı okullarda geçen Güler, babasına karşı içindeki tüm iyi duyguları öldürmüştür. Aralarındaki en son görüş ayrılığı, bu iyice soğuyan ilişkiyi daha da gergin hale getirir. Baba, kızını tutukluluğu süresince aramaz, zaten Güler'in de böyle bir beklentisi yoktur. Ancak paraya ihtiyacı olunca mecbur kalıp, babasına mektup yazar. Hapishanedeki görüşme, zaten aralarında var olan soğukluğu ve sevgisizliği had safhaya çıkarır. İkisnin birbirlerine karşı duydukları tek his, acımadır.¹²⁶

Baba kız ilişkilerinde bir diğer engel de, erkeklerin duygularını rahatça dışa vuramamalarından kaynaklanır. Füzûzan'ın *Tokat Bir Bağ İçinde* öyküsünde, kızını yatılı okula şehir dışına gönderen baba, yola çıkan kızının kendisine sıkıca sarılmasıyla afallar. Duygusunu iki damla gözyaşıyla anlatan babayı kız da anlar. Bir kucaklaşma bile ikisinin arasında bir bağ kurmuş, birbirlerini anlamalarını sağlamıştır.¹²⁷

İncelenen öykülerde genel olarak baba-kız ilişkileri samimi, karşılıklı anlayışa dayalı olarak kurulmamıştır. Baba kızların gözünden “öteki” olarak kurgulanmıştır. Özellikle annenin olmadığı öykülerde baba ile kızın iletişimi yok denecek azdır. Küçük kızın babasına hayran olduğu öykü dışında, entelektüel babanın kızıyla paylaşımı sorunsuzdur. Onun dışındaki tüm öykülerde baba ile kızın anlam dünyaları farklı olarak ele alınmıştır. Üvey baba figürü de küçük bir kızın gözünden, acımasız biri olarak resmedilir. Burada incelemeye alınmayan, baba-kız arasında çok şiddetli gerilimin yaşandığı öyküler, *Aile İçi Şiddet* başlığında incelenmiştir.

¹²⁶ Sevgi Soysal, *Barış Adlı Çocuk*, İstanbul, İletişim, 2006, s. 85-115.

¹²⁷ Füzûzan, *Kuşatma*, İstanbul, YKY, 2001, s. 7-40.

2.3. Baba-Oğul İlişkileri

Erkek çocuk için baba, hem rol-model hem de aşılması gereken bir engeldir. Çocuğun kendini var edebilmesi için babasıyla tabiri caizse savaşıması gerekmektedir. Bu durum en eski metinlerde ve mitolojilerde sıkça işlenen bir konudur. Modern toplumlarda ya da modern ailelerde baba-oğul kavgası geçerliliğini korumaktadır. Babasını aşan erkek çocuk, toplumda daha saygın bir yer edinirken, babasının gölgesinde kalan erkek tam ‘erkek’ olamamış sayılmaktadır. Anne-kız ilişkisinde öne çıkan, kızın annesine karşı gelince toplum tarafından dışlanması durumu, baba-oğul ilişkisinde tersinden işlemektedir.¹²⁸

Şiir Erkök Yılmaz’ın *Küçük Şeyler* öyküsündeki Mehmet karakteri için babası, bir kahramandır. Bu kahraman hayali, babanın annesini dövmesi ve kendisine piç demesiyle yerle bir olur. Mehmet bir gecede çocukluktan çıkar ve büyüyüp, olgunlaşır. Bu öyküde dikkate değer bir husus, sürekli anneye muhatap olan oğlan çocuğun, annenin terbiye edici davranışlarından sıkıldığında çareyi babaya sığınmakta bulmasıdır. Annesine kızdığında, babasına söylemekle tehdit eder. Çocuğun imgeleminde baba, annenin üstünde, ona söz geçiren biridir.¹²⁹

Baba-oğul ilişkilerinde anlaşmazlığının merkezindeki konu, meslek seçimi meselesidir. Bu, aynı zamanda ailenin devamını da etkileyecek bir mesele olduğundan, en sık tartışma, çatışma ya da anlaşmazlık bu konudan ileri gelir. Öykülerin çoğunda, baba oğul ilişkisini neredeyse tamiri mümkün olmayacak şekilde bozan bu mesele, Tomris Uyar’ın *Sağlar* adlı öyküsünde naif bir kırılmalıyla anlatılmıştır. Baba memur, oğul bir gazinoda garsondur. Baba oğlunun okumasını istemiş, ama çocuk okumamıştır. Oğluya bir türlü istediği samimiyette ilişki kuramayan baba, içten içe ona hak verse de oğlunun kendisine sıcak davranmamasına üzülür.¹³⁰

Emir Sabahat’ın *Köprü* adlı öyküsü diyalektik yaklaşımla, çocuk küçükken otoriteyi elinde bulunduran babanın, yaşlanınca oğlunun karşısına çıkmaya bile cesaret edememesini

¹²⁸ Freud, erkek çocukların babasıyla çatışmasını antropolojik araştırmalar sonucu, totemlerin tabuya dönüşümüyle açıklar: “Oğlan çocuğun kendini baba-tanrı yerine koyma çabaları çok daha açıktır. Tarımın gelişmesi oğlan çocuğun ataerkil ailedeki önemini artırmıştır. Toprak Ana’yı işlemesinde sembolik doyum bulan ensest libidosunu sergilemek için yeni fırsatlar bulmuştur... İnsan duygularına derinlemesine kök salan intikam yasası, bir cinayetin cezasının başka bir hayatın feda edilmesi olabileceğini söyler: özveri [kendini feda etme], kan suçuna dayanır. Ve eğer kurban tanrı baba karşısında kefareti sağlıyorsa, bu yolla kefareti ödenen suç, baba katlinden başka bir şey olamaz... Oğlun, babasına olabilecek en büyük kefareti sunmasını sağlayan olay, aynı zamanda babasına karşı arzularını gerçekleştirme fırsatını da sağlamıştır. Babasının yanı sıra, daha doğrusu onun yerine kendisi tanrı olmuştur. Baba dininin yerini oğul dini almıştır.” Bkz. Sigmunt Freud, *Dinin Kökenleri: Totem ve Tabu, Musa Tektanrıcılık ve Diğer Çalışmalar*, Çev. Selçuk Budak, Ankara, Öteki Yayınevi, 1995, 221-228.

¹²⁹ Şiir Erkök Yılmaz, *Hop Eden Şey*, İstanbul, YKY, 2004, s. 7-13

¹³⁰ Tomris Uyar, *Ödeşmeler*, İstanbul, Can Yayınları, 1991, s. 89-102.

çarpıcı biçimde ele alır. Oğluna karşı asker terbiyesi alışkanlığıyla davranan baba, onun eğilimlerine ve ilgilerine önem vermez. Çocuk müzisyen olmak ister ama o buna karşı çıkar. Çocuk da babanın otoritesinden kurtulmak için, çareyi Almanya'ya gitmekte bulur. Orada evlenip iyi para kazanır, hatta annesine ev bile satın alır. Baba yaşlanınca, babanın devri de bitmiş olur. Eskinin sert askeri, şimdi karısının ve oğlunun dediklerine uymak zorunda kalır. Hatta oğlunu özlediği halde onu görmek istemez, onunla karşılaşmaktan korkar. Yıllar geçtikçe ve yaşlandıkça babanın otoritesi zayıflamış, yok olmuş, diğer taraftan oğlun zamanı gelmiştir. Hayatta tek dayanağı güç olan asker baba, onu kaybedince kendini çaresiz hisseder. Baba oğul ilişkisi öyküde şöyle dillendirilir: “Oğullarımız devamımızdır derdi rahmetli babam ama biliyorum ki, oğlumda devam etmeyeceğim ben. Kökümde çürümek alınıyız.”¹³¹

Bu öyküde oğulla baba arasındaki daimi gerilimin ikinci nedeni, oğlun babasına benzemek istememesidir: “Hatırlarım çocukken mahalle oyunlarında arkadaşları ‘benim babam polis’, ‘senin baban öğretmen’ diye övünürlerken bir kez olsun ‘benim babam da subay’ demedi. Bütün direnişi sanki bana benzememek içindi.”¹³²

Gücü ve parayı elinde bulunduran ve bunu karşısındakini ezmek için kullanan baba modeli, çoğu zaman oğulların zayıf karakterli, kendi kararlarını kendi veremeyen bireyler olmasını kaçınılmaz kılar. Maddi yönden babaya bağımlı olan oğul, hayatının ipini de babaya vermek zorunda kalır. Tomris Uyar'ın *Yusuf ile Züleyha* öyküsündeki tüccar baba, tam da böyle bir figürdür. Oğlunun evleneceği kişiyi bile, ticarî açıdan bir getiri olarak görüp planlayan bir babanın karşısında Yusuf, kendini ifade etmekten aciz edilgen bir figür olarak karşımıza çıkar.¹³³

Benzer bir durumla Gülten Dayıoğlu'nun *Sık Dışını* öyküsünde karşılaşırız. Değişen dünyaya ayak uyduramayan baba, oğlunun kendisiyle aynı işi yapmasını, kendi izinde gitmesini ister. Baba o kadar baskıcı ve söz dinlemezdir ki, oğul tek çareyi babasından gizli çalışmak için Almanya'ya gitmekte bulur. Oğlundan ümidini kesen baba, bu defa işinin, dolayısıyla kendinin devamı olarak torununu görür. Babanın bu tutumu oğlun onunla sağlıklı ilişki kurmasına engel olur.¹³⁴

¹³¹ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 148-161.

¹³² A. g. e., s. 148-161.

¹³³ Tomris Uyar, *Ödeşmeler*, İstanbul, Can Yayınları, 1991, s. 103-108.

¹³⁴ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 29-54.

İlk gençlik döneminde oğullarının kendilerinden farklı bir birey olduğunu kabullenemeyen babalar, genellikle onun eğilimlerine saygı duymayı sonradan öğrenir. Ayhan Bozırat'ın *Oğul* öyküsünde, oğlu yurtdışına gitmiş hasta babanın, oğlunun arkadaşıyla konuşurken, geçmişte yaşanan gerginliklerin kırgınlıkların üzerine bir sünger çektiğini, oğlunu bağışladığını ve kendi içinde onunla barıştığını anlatır. Yaşlanan ve hastalanan baba, artık oğluyla hesaplaşmayı bırakmıştır, onun isteği sadece oğlunu görebilmektir. Zamanında ilişkinin anlayış merkezinde kurulmamış olması, bazen tamiri zor durumlara yol açmaktadır. Oğul yurtdışında evlenmiş, çocuğu olmuş, memleketle bağlarını koparmıştır. Yaşlı baba, oğlu hala baharda gelecek umuduyla, hayata tutunmaya çalışır.¹³⁵

Öykülerdeki ideolojik ayrılıklar kuşaklar arası çatışmanın temel sebeplerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Baba oğul ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bu farklılıklar, sonu hapishaneye kadar uzanan hikâyelerde, dramatik kopuşları da beraberinde getirir. Adalet Ağaoğlu'nun *Yasemin İşçileri* öyküsü, ideolojik sebeplerle hapse düşmüş oğul ile dünyaya farklı bakan babanın görüş günündeki çatışmasını konu alır. Aslında bu, bilinen, tipik bir 'kendisine benzemeyen oğula duyulan tepkinin' örneğidir. Baba kendince oğlunu affeder, ama babasını ideolojik olarak yargılayan oğlun gözünde baba, kendisinin hapiste olmasından sorumlu olan kişidir.¹³⁶

Çocukların terbiyesi için, babanın aile reisi olma durumundan kaynaklanan doğal otoritesine anneler sıklıkla başvurur. Çocuğuna söz geçiremeyen anne, onu babasının otoritesiyle korkutur. Bu da, çocukla baba arasında korkma/korkutmaya dayalı bir ilişkinin kurulmasına sebep olur. Emir Sabahat'ın *Geceyle Gelen* öyküsünde böyle bir anne/baba modeli ve baba-oğul ilişkisi irdelenir.¹³⁷

Baba-oğul arasındaki güç ilişkisinin alışılmışın dışında, oğul lehine kurulması, Yılmaz'ın *Çam Osman* öyküsünde açıkça görülür: Baba, oğlunun her dediğinin doğru olduğunu, kendisinin onun kadar her şeye aklının ermediğini düşünür. Oğlunun okuması için çifti çubuğu satar.¹³⁸

Öykülerde geçen baba-oğul geriliminin en üst noktasında, oğlun babasını öldürmesi bulunur. Pakize Başaran'ın *İşte Hayat* öyküsünde, yüzeysel bir şekilde işlenen olaylarda, piç diye bilinen komşu kızın, babasının gençken iğfal ettiği bir kadından olduğunu, yani kardeşi

¹³⁵ Ayhan Bozırat, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Oğlak, 1999, s. 123-126.

¹³⁶ Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 109-139.

¹³⁷ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 106-119.

¹³⁸ A.g. e., s. 14-29.

olduğunu öğrenen delikanlı, kız kendi gözü önünde intihar edince, bu durumdan mesul tuttuğu duyarsız babasını öldürür.¹³⁹

İncelenen öykülerde baba-oğul ilişkileri genel olarak çatışma üzerine kurulmuştur. Bunun birinci nedeni oğlun babayı rol-model olarak almak istememesidir. Bu çatışma en belirgin olarak meslek seçiminde karşımıza çıkar. Babalarının işini devam ettirmek istemeyen oğullarla babaların arası açılır. İkinci çatışma nedeni, babanın parayla ya da bedensel güç kullanarak oğula baskı kurmasıdır. Bu tür baskı gören erkek çocuklar babasının gölgesinde ve onun otoritesi altında ezilmiş tipler olarak çizilmiştir. Babayla oğul arasında baş gösteren diğer bir çatışma nedeni, ideolojik uyumsuzluktur. İncelenen öykülerin sadece birinde babası tarafından onaylanmış, saygın bir oğuldan bahsedilir. Babanın oğluna değer vermesinin nedeni, kendisini cahil olarak niteleyip oğlunun bilgisini ve okumuşluğunu önemsemesidir.

¹³⁹ Pakize Başaran, *Günahkâr Adam*, İstanbul, Yeni Türk - Eli, 1973, s. 29-32.

2.4. Kayınvalide-Gelin İlişkileri

Sevginin mülkiyete dayalı tarifi, daha açık ifadeyle sevilenin sahiplenilmesi ve yalnız kendine ait olmasını isteme, kayınvalide-gelin ilişkisindeki gerilimin en önemli sebeplerinden biridir. Oğlu üzerinde yegâne hak sahibi olmak isteyen anne, otoritesine gelinin ortak olmasını hazmedemez. Aynı şekilde kocasının hayatındaki en önemli figür olmak isteyen kadın da kayınvalidenin kocası üzerindeki izlerinden ve etkisinden rahatsız olur. Çocukluğundan itibaren yoğun bir ilgi ve kesintisiz bir itina ile büyüyen erkek için, annenin otoritesi tartışılmaz. Bu durum evlenene kadar genelde sorgulanmadan devam eder. Evlenince güçler dengesi değişir. Hayatını iki merkez etrafında devam ettirmek zorunda kalan erkek için bu dengeyi kurmak çok zordur, hatta bazı durumlarda imkânsızdır.

Kayınvalidelik durumları, kadın için oğlu evlendikten sonra ortaya çıkmaz. Oğula eş seçimi, hem ailenin düzeninin devam etmesi, hem de oğulun özel alanına müdahale ederek kayınvalidenin otoritesini perçinlemesi açısından kayınvalideliliğin kurulmasında çok önemlidir. Bu, evlilik gerçekleştikten sonra ailenin nasıl şekilleneceğine karar veren mercii olarak kayınvalidenin yerini sağlama almasında etkili olmaktadır.

Kayınvalide-gelin ilişkileri her zaman sorunlu değildir. Bazen kayınvalide ve gelin, birbirleri için gerçek bir yardımcı ve sıkı bir sırdaş olabilmektedirler. Göçle yerinden yurdundan kopmuş ailelerde, birbirine sıkıca kenetlenme daha fazla görülen bir durumdur.

Kayınvalidenin gelin tarafından dışlandığı durumlar da dikkate değer başka bir konudur. Maddi yönden kuvvetli olan gelin, özelde kayınvalidesini genelde de kocasının ailesini yok sayabilir, onlarla görüşmeyi bile istemez.

Kayınvalide gelin ilişkilerini en kaba ve ham haliyle Gülten Dayıoğlu'nun *Goca'na* öyküsünde görmek mümkündür. Burada kayınvalide, iki oğul ve iki gelinin karşılaştırmalı hikâyesi anlatılır. Oğlunu kendi istediği kızla evlendiren anne için gelin, eğitilmesi ve başı ezilmesi gereken biridir. Bunun dayanağını da gelenekte bulur. Kendisi öyle görmüştür ve bu böyle devam etmelidir. Gelinin kendisinden izinsiz yemek yapmasını bile, otoritesine karşı gelmek olarak algılayıp, şiddet uygulayarak yola getirmek ister. Burada belirleyici olan oğulların davranışlarıdır. Büyük oğul annesinin otoritesine karşı durup, karısının yanında yer alırken, küçük oğul, maddi olarak da kendini bağlı hissettiği annesini karşısına alamaz. Buna bağlı olarak büyük gelin evden ayrılıp kendisini kurtarıırken, küçük gelinin eli kolu

bağlanmışır. Oğluyla konuşurken bile, gelinin yanlarında olmasını hazmedemeyen kayınvalide için en ağır hakaretlerle geline hitap etmek sıradan bir durumdur.¹⁴⁰

Tomris Uyar'ın *Çiçek Dirilticileri* öyküsünde, aralarındaki sınıfsal fark yüzünden gelin, kayınvalideyle görüşmez. Hatta bunu dile getirmeye gerek duymaz. Oğlan annesiyle görüştüğünü karısına söylemeye bile cesaret edemez. Burada dile gelmiş, kesinleşmiş bir yasaktan çok, konuşulmadan varılmış bir mutabakattan söz etmek daha doğru olacaktır. Kayınpederinin yanında çalışan koca için ailesinin lafını etmek bile huzursuzluğa sebep olacağından, baba kızıyla birlikte karısından gizli annesiyle görüşür. Bunun mahcubiyetini duyan oğul, annesine de her seferinde gelininin işi olduğu için gelmediği yalanını söyleyerek, onun da gönlünü hoş tutmayı umar.¹⁴¹

Kayınvalide-gelin ilişkilerinin oğul merkezli olmadığı durumlar da vardır. Kayınvalidenin oğlan annesi olarak doğal otorite olması dışında, oğul üzerinden değil de güngörmüşlük ve sınıf farkı üzerinden bir ezme/ezilme ilişkisi kurulması gelin için katlanılması zor bir durum oluşturur. Nezihe Meriç'in *Dedi Ölüm Aklımda* öyküsünde, bu iki farklı durum ayrı ayrı dile getirilmektedir. Birincisi, kayınvalidenin erkeğin annesi olmasından kaynaklanan tartışmasız otorite olması durumudur. Bunu en çok hisseden, aynı evde yaşayan gelinin annesidir. Daha doğrusu, oğlan annesi bunu en çok gelinin annesine hissettirir. İkincisi ise, kayınvalidenin gelini ve ailesini sınıfsal olarak kendinden aşağı bulduğu için, onların üzerinde kurduğu baskıdır. Kendisini 'saraylı', onları 'köylü' olarak nitelendirdiği için, kendisine hizmet edilmesini ve konforunun sağlanmasını istemeyi hakkı olarak görür. Buradaki gerilim psikolojik bir gerilimdir ve bu yüzden çok ağırdır. Gelin için annesinin kayınvalidesinin yanındaki çekingen tavrı, kendinin ev içindeki durumunu olumsuz etkilediğinden, psikolojik baskıyı en çok hisseden odur. Gelin, hem çalışıp hem ev işlerini gördüğü halde, kayınvalidesinin yanında güçlü durmayı başaramaz. Onun tek derdi, annesine laf gelmemesidir.¹⁴²

Kayınvalide-gelin ilişkilerinde diğer bir durum, kayınvalidenin oğlunun yokluğunda geline sahip çıkmasıdır. Bu, bazen olumlu, bazen de olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Gelini oğlunun sahip olduğu bir meta gibi gören bir kayınvalide için, onun namusu da dâhil olmak üzere her şeyi kendinden sorulmalıdır. Ayşe Kilimci'nin *Severek Ölenden Hesap Sorulmaz* öyküsünde, oğlu uzun yol şoförü olan kayınvalide, gelinin yazdığı mektuplara kadar her şeye

¹⁴⁰ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, s. 84-91.

¹⁴¹ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, s. 7-12.

¹⁴² Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri II*, s. 9-26.

hâkim olmak ister. Ona danışılmadan mektup yazmak bile yasaktır. Burada dikkate değer husus, gelinlerin irade sahibi olmasını istemeyen, kendi hayatları hakkında dahi, söz sahibi olmasına tahammül edemeyen, mutlak otoriter kayınvalide figürüdür. Kendince gelinini seven ama ona müdahale etmekte bir sakınca görmeyen kayınvalide için, bu davranışlar doğaldır ve gelininin iyiliği içindir. Geliniyle oğlunun cinsel ilişkisine bile karışan kayınvalide, gelininin gözünde bakışıyla kanını donduran sevimsiz bir otoritedir.¹⁴³

Kayınvalide ve gelinin ortak bir kaderi paylaştıkları durumlar da söz konusudur. Otoriter bir kayınpeder, karısının da gelininin de hayatını cehenneme çevirebilir. Burada, kayınvalidenin duruşu çok önemlidir. Kocasına karşı, geliniyle yan yana da durabilir, kocasıyla birlik olup gelinin karşısında da. Gülten Dayıoğlu'nun *Sık Dışını* öyküsünde, kocası tarafından sürekli aşağılanan, şiddete maruz kalan kayınvalide, gelininin yanında yer almaz. Bilakis kocasıyla birlik olup, ona hem psikolojik hem de fiziksel şiddet uygular.¹⁴⁴

Gülten Dayıoğlu'nun *Yenir Otlar Yeşermişti* öyküsünde cimri kocasına karşı, hamile gelinin isteklerini yerine getirmek için uğraşan tatlı sert kayınvalidenin arada kalmışlığı anlatılır. Bu öyküde kayınvalide, nedenini pek sorgulamasa da kocasına karşı, kızı gibi sevdiği gelininin yanında yer almaktan çekinmez. Gerçi kocasına karşı açıktan muhalefet etmekten kaçınır-bunu cahilliğine ve aklının ermediğine bağlar- ama iç sesine kulak verip gelini hoş tutmak için ona el altından destek çıkar. Burada, mutlak otorite kayınpederdir ve onun ezdiği iki kadının çekişen dayanışması konu edilmektedir. Kadınlar birbirlerini rakip olarak görmeyip, birbirlerine sahip çıkarlar, ama bu gene de çok alttan ve silik bir karşı duruştur.¹⁴⁵

Gelin kayınvalide ilişkileri her zaman gerilim ve iktidar ilişkisi üzerine kurulmamıştır. İyi geçinen, hayatın zorluklarına birlikte göğüs geren, hatta birbirlerinin konforunu gözetken kayınvalide ve gelinler de çalışmaya konu olan öykülerde ele alınmaktadır. Bunun en güzel örneği, Füzûzan'ın *Edirne'nin Köprüleri* öyküsündeki Hala Adile ile gelini Naciye'nin ilişkisidir. Göçle İstanbul'a gelen ve kentte tutunmaya çalışan bu aile, yabancılığın verdiği gariplik duygusuyla birbirlerine kenetlenirler. Kayınvalide gelini için üzülür. Onun erken yıprandığını, yoksulluktan yüzünün gülmediğini düşünür. Gelin de

¹⁴³ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 104-118.

¹⁴⁴ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 29-54.

¹⁴⁵ A. g. e., s. 92-104.

kayınvalidesini hem sever hem sayar. İkisinin de ilişkisinde dile pek gelmeyen ama davranışlarla dışa vurulan bir sevgi ve birbirine sahip çıkma durumu işlenir.¹⁴⁶

İncelenen öykülerde kayınvalide-gelin ilişkilerinin anne-kız ilişkisi gibi çoğunlukla çatışma etrafında ele alınmadığını söyleyebiliriz. Öykülerde kayınvalidenin gelin üzerinde baskı ve otorite kurduğu ilişkiler ele alınmakla birlikte, gelinin kayınvalidesini reddettiği ilişki biçimleri de ele alınır. Bazı öykülerde kayınvalide-gelin ilişkisinin sınıf merkezli ele alınması dikkate değer bir husustur. Saraylılık-köylülük, zenginlik-yoksulluk üzerinden her iki tarafın ötekini aşağıladığı ilişki biçimleri, öykülerde altı çizilen önemli bir meseledir. Kayınvalidenin oğlunu gelininden kıskanması ve gelinin oğluyla cinsel ilişkisine varana kadar karışması sadece bir öyküde ele alınmıştır. Aynı evi paylaşan gelin ve kayınvalidenin otoriter kayınpedere karşı ortak hareket etmeleri, öykülerde anlatılan diğer bir ilişki biçimidir. Bu bağlamda kayınvalide-gelin ilişkisi öykülerde ele alınan diğer ilişkilerden daha az sorunlu denebilir.

¹⁴⁶ Füzüzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 75-100.

2.5. Karı-Koca İlişkileri

Farklı kültürlerde, farklı çevrede yetişmiş, farklı karakterlere sahip iki insanın ortak alan ve ortak yaşam merkezinde bir araya gelip ortak bir gelecek için uğraşması, birçok meseleyi de beraberinde getirmektedir. Aynı evin içinde, birbirlerine bağlı ve bağımlı olarak yaşayan çiftler arasında, günlük yaşamın içinde, en basit konularda bile büyük çekişmeler, çatışmalar yaşanabilmektedir. Birbirlerinin kişisel alanına müdahale başta olmak üzere, sevdiğini mülkü gibi görüp, ona göre davranmaya kadar bir sürü mesele ikilinin çatışmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra geçim derdi ve çocukların terbiyesi/geleceği/sorunları da çatışmanın diğer önemli sebepleridir.

Öykülerdeki karı-koca ilişkileri -pek azı hariç- çatışmalarla yaşanmaktadır. Çatışmalar belli başlı birkaç konu etrafında döner. Bunları iktidar mücadelesi, geçim derdi, kültür ve karakter farkı, çocukların eğitimi olarak dört ana gruba ayırabiliriz.

Nazlı Eray'ın *Mutlu Yuvalar, Sıcak Yuvalar* öyküsünde, evliliğe ve karı-koca ilişkisine simgesel bir dille köklü eleştiri getirilir. Kandil simidinden çıkan koca, Bilal Tavuk'un, 'iyi' erkek vasıfları; geçirmesi, horlaması, karısını bilgi yönünden aşağılaması ve emir vererek konuşmasıdır. Güce dayalı erkek imgesinin en belirgin dışavurumu olarak ele alınan bu özellikler, sivri bir dille ve keskin bir ironiyle dile getirilerek, karı-koca ilişkisindeki ezen-ezilen, alt-üst hiyerarşisini açıkça ortaya koyar. Horlayan bir erkeğin güven telkin etmesi, ya da geçirmenin sert erkek imgesi sayılması, kadınların zihnindeki erkek imajına göstergeler üzerinden ama tersinden bir ışık tutar. Daha başından kocanın 'bulunuş'u -kızkurusu Halide diye adlandırılan öykü kişisi için koca, bulunan bir şeydir- kandil simidinden çıkışı, bir kadın için koca bulmanın zorluğuna, onun ancak mucizevî bir şey olarak geldiğine işaret ederek, toplumdaki yaygın kanaat eleştirilir. Simitçinin seç bir tane diyerek önüne sunduğu paketten çıkan koca, aslında diğer paketlerde satılanlardan pek farklı değildir. Kocanın karısına duyduğu ilk cinsel hevesi geçince, karşı komşunun kızına bakması, ailesi gelince onları rahat ettirmek için karısını ve kayınvalidesini hırpalaması, yine ailesi gidince karısına onları rahat ettiremedin diye yüklenmesi, sıkça duyulan, gözlemlenen karı-koca sorunlarına üstten, ironik bir göndermedir. Öyküde baştan sona, bir erkeğin, karısının mutlu yuva hayalini kullanarak, onu hem emek, hem cinsel, hem de duygusal yönden sömürmesinin toplumsal dayanaklarına işaret edilir. Erkeğin doğası gereği-ontolojik olarak-böyle bir varlık olduğunun kabulü, kadının kibarlığına karşın erkeğin kaballığı, düşüncesizliği, kadının özverisi ve erkeğin hakkı olduğunu düşünerek sorgulamadan hep

talepkâr oluşu, ilişkideki denge merkezini erkeğin lehine kaydırır. Bu da kadının yaşadıklarını ‘normal’ görmesine ve sorgulamamasına yol açar.¹⁴⁷

Nazlı Eray’ın *İçdünya* öyküsünde yukarıdaki öyküye benzer şekilde, karı-koca ilişkisine ve aileye genel bir eleştiri getirilmektedir. Öykü kahramanı ‘insanoğlu’dur. Önceleri çok güzel bulunarak evlenilen kadın, yıllar geçince, “mideye oturmuş bir yemek” gibi ağır gelmektedir. Aile olmak için gerekli şartlar -iyi bir ev, iki çocuk, araba, yeter miktarda para- tamamlanınca sorunlar baş gösterir. İlk olarak, karı-koca ilgi alanlarının farklılığını görürler. Sonra adam karısını güzel bulmamaya başlar. Yeni heyecan arayışına girer ama kurulu düzen dışına çıkmak adeta imkânsızdır. Evlilik, maddi ilişkiler, insanın bileğinde bir pranga gibidir ve onu bulunduğu yere bağlar.¹⁴⁸

Eray’ın *Monte Kristo* öyküsünde, karı-koca ilişkisinin rutininden sıkılan bir kadının eski hayatını terk edişi, simgesel bir dille konu edilir. Kocasının eve yorgun gelmesinden, onun gün içinde evde neler yaptığıyla alakadar olmamasından sıkılan Nebile, yan komşudan gelen güzel seslere kulak verir. Orada mutlu bir aile olduğunu düşler. Evin duvarını kazarak yan komşunun odasına yerleşir. Yerleştiği oda, komşu Selahattin Bey’in fotoğraf yıkamak için kullandığı karanlık odadır. Zaman içinde Nebile, Selahattin Bey’le bir ilişki yaşamaya başlar. İkilinin konuşmaları çarpıcı bir gerçeği ortaya koyar: Aslında bütün aileler aynıdır. Selahattin Bey de karısının kendisini anlamadığından şikâyet etmektedir. Aralarındaki sevgi çoktan ölmüştür. Karısı, onun gün boyu ne kadar yorulduğunu bilmez, akşam anlayışlı davranmaz. Burada dile getirilen gündelik mevzularda altı çizilen mesele, karı-kocaların birbirlerini anlamamakla suçlayıp kendilerini bu külfetten kurtarmalarıdır. İki taraf da kendisinin anlaşılmasını bekler. Anlamak için çaba sarf etmez. Uzaktan uyumlu ve sorunsuz görünen karı-kocanın da aslında diğerlerinden pek bir farkı yoktur. Nazlı Eray’ın incelenen üç öyküsü de karı-koca ilişkisinin rutin, sıkıcı yapısına genellemelerle yaklaşır ve ironik bir dille eleştirir.¹⁴⁹

İnci Aral’ın *Kırmızı Sabahlık* öyküsünde, sıradan işlerin, kullanışsız ve bakımsız bir evin, hiç kızmayan, sözde anlayışlı ama umarsız kocanın, iyi bir hayata özlem duyan kadını nasıl canından bezdirdiği konu edilir. Gün boyunca kendisini iyi hissetmediği bir evde, layık olmadığını düşündüğü hayat şartlarında yaşamak ve onun getirdiği zorluklara boyun eğmek, Nevin’i sinirli ve mutsuz eder. Tedavi için gittiği doktorla ilişki yaşamaya başlar. Kocasını ve çocuğunu terk ederek, doktorun yanına yerleşmeye karar verir. Bütün giysilerini yakarak

¹⁴⁷ Nazlı Eray, *Geceyi Tanıdım*, İstanbul, Can Yayınları, 1991, s. 49-60.

¹⁴⁸ Nazlı Eray, *Ah Bayım Ah*, İstanbul, Can Yayınları, 1994, s. 15-23.

¹⁴⁹ A. g. e., s. 129-138.

geçmişe ait izleri silmeyi, geçmişten bir nevi öç almayı ister. Son olarak yakmak için eline aldığı eski sabahlığı yakmasına, oğlu engel olur. Çocuk için o sabahlık anne ilgisini, sevgisini, şefkatini, kısacası ‘anne’yi temsil etmektedir. Nevin oğluna süt verirken hep o sabahlık üzerindedir. Oğlunun “O benim süt şeyim yakma” diyerek sabahlığı elinden alması, Nevin’in direncini kırar, gitmesine engel olur. Öyküde Nevin, sadece anne ve eş olmanın ona yüklediği maddi sorumluluklardan ötürü rahatsız olmaz. Kocasıyla sevgisiz bir cinsel ilişki yaşamaması da onu mutsuz ve huzursuz eder. Maddi şartlardaki olumsuzluk kadar, sadece erkeğin isteklerine göre şekillenen cinsel ilişki de sorunun önemli bir parçasıdır.¹⁵⁰

İnci Aral’ın *Kapı* öyküsünde boşanmış karı-kocanın, çocuklar üzerinden yaşadığı gerginlikle, geçmişe dönük tespitler ve durum değerlendirmesi yapılır. Karı-kocanın mizaç olarak farklılığı, kadının sıcak, içten hayal kurabilen biri olmasına karşın kocasının durgun, akılcı ve kuralcılığı evliliklerinin bitmesine sebep olur. Kadının coşkusu, kocasının yavaşlığı ve durağanlığı söndürür. Kadın, kocasının yavaşlığının onu yavaş yavaş öldürdüğünü anladığında, ondan ayrılır. Boşanmak, arada çocuk olduğu için, ilişkiyi sonlandırmaz, farklı bir şekilde ilişkinin sürmesine neden olur. Karısından çocuklar aracılığıyla öç almak isteyen adam, mahkemece her ayın birinci ve üçüncü haftası çocukları görme izni olan karısını, ay beş hafta çekince, bu hakkı vermeyerek cezalandırır. Kadın, bu olay sebebiyle, kocasından ayrılarak çok doğru bir karar verdiğini düşünür.¹⁵¹

İnci Aral’ın *Ödemede Kolaylık* öyküsü, maddi yönden darda olan karı-kocanın tartışmalar da sonunda birbirlerine tutunmasını konu edinir. Koca, karısının parasal işlere aklının ermediğini düşünür. Karısı da kocasını pısrık, çekingen ve hakkını aramaktan aciz bulur. Bu düşüncelerini birbirlerinin yüzüne karşı söylemekten çekinmeyen çiftin dayanağı, birbirlerine duydukları sevgi ve sıkıntılara ortak göğüs germe çabasıdır. Duyguların olduğu kadar hayatın zorluklarının da paylaşımı, karı-koca arasındaki gerilimi yok etmektedir.¹⁵²

İnci Aral’ın *Göz Boyası* öyküsünde kocası müsteşar olduktan sonra hayatı alt üst olan Serpil Aydın’ının dramı ironik bir dille anlatılır. Önceleri küçük bir memurken, işinde yükselip müsteşar olan kocasıyla övünen ve tüm çevresini değiştiren, ilişkilerini yeniden düzenleyen kadın, birden bire boşluğa düşer. Kocasındaki değişimle alay etmektedir: “Sen kendi saygınlığını kendi yaratmalısın, benden ne diye ödünç alıyorsun” diyen kocası, eskiden tek bir insan gibi davrandıkları dönemin bittiğini, yabancılaştıklarını haber vermektedir. Kocasısı artık onu beğenmemektedir. Önceleri öğlen yemeğine dahi eve gelen adam, müsteşar

¹⁵⁰ İnci Aral, *Ağda Zamani*, İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008, s. 14-20.

¹⁵¹ A. g. e., s. 32-38.

¹⁵² A. g. e., s. 84-96.

olduktan sonra, çoğu zaman akşamları bile gelmemektedir. Değişen statüyle birlikte, kadının gözünde kocası değer kazanırken, erkeğin gözünde kadın değer kaybetmiştir. Hem çevresinden hem de kocasından kopan kadın, mutsuz olur. İş hayatında yükselen erkeğin karısını küçümsemesi ve ondan uzaklaşması, kadının hep tetikte ve kendini beğendirmek zorunda kalması, onun kendine güvenini de kırar. Maddi göstergeler değişikçe ilişkinin yeniden şekillenmesi, dış şartların karı-koca ilişkisine doğrudan yansıdığına apaçık ispatıdır. Kadının başkalarının gözünden kocasıyla durumunu tartması ve onların düşünceleriyle ilişkilerini gözden geçirmesi de kendisine uygulanan adı konmamış ama varlığı çok bariz hissedilen toplumsal baskının ikili ilişkilerdeki rolünün altını çizer. Zayıf olan kocasının yanında şişman olmak bile -kocasının yanına yakışmadığının düşünülmesi- kadın için bir kendine güvensizlik sorunu oluşturur.¹⁵³

Aral'ın *Bir Şarkıda* öyküsü, entelektüel kadının evlilik kurumunda tutunamamasını konu eder. Entelektüel bir kadının, gündelik yaşamın kargaşasında kaybolan heyecanı ve üretkenliği; tamamıyla kendisini ilgilendiren konularda bile kocasının iznini almak zorunda kalmasından ötürü kırılan gururu dile getirilir. Resim öğretmeni olan kadın, idealist bir sanatçıyken evlenip çocuk sahibi olunca, sıradanlaşan işlerin basit bir uygulayıcısına dönüşür. Kocasına çocukları için katlanır, onu sevmez. Kocasının onu farklılıkları ve kendisi olduğu için sevmesini ister, ama kocası için o, yemek pişiren, evin ve çocuklarının bakımını üstlenen biridir. 'Kendini unutarak' yaşamak zorunda kalan kadın, entelektüel farklılıkların karı-koca arasında nasıl bir uçuruma yol açtığını anlar, ama hayatını değiştirecek, yeniden kuracak gücü kalmamıştır. Bu öyküde erkeğin indirgemeci ve tümel bakışı karşısında, kadının hayatı ayrıntılarda ve inceliklerde araması, ikili arasındaki ilişkinin temel sorunudur.¹⁵⁴

Ayşe Kilimci'nin *Sıkıntılı Bir Kadın* öyküsü, küçük yaşta evlendirilen kızın kadınlık/çocukluk arasında bocalarken, kocasıyla kuramadığı ilişkisini konu eder. Kendini yeni tanımaya başlamışken, tanıştığı komşunun kardeşiyle mektuplaşmaları, anne babası tarafından daha on sekizine bile girmeyen kızlarını evlendirmek için yeterli sebep teşkil eder. Önceleri mutlu olan kız, kocasının onu yaşça ve akılca küçük görerek, kendisine hocalık etmesinden rahatsız olur. Bu durumu kocasına söylemesi, ilişkilerindeki ilk kırılmayı meydana getirir. Kocasını eleştiriye açık biri olmak şöyle dursun, karısının rahatsızlığını dile getirmesine bile tahammül göstermez. Kızın babasına benzeyen bir erkek modelinden çok

¹⁵³ İnci Aral, *Ağda Zamani*, İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008, s. 116-124.

¹⁵⁴ A. g. e., s. 125-132.

korkmasına karşın, kocası giderek babasına benzemeye başlar. Bir müddet sonra kocası yatakları ayırır ve zaman zaman karısına şiddet uygular. Öyküde doğrudan söylenmese de kocanın karısını aldattığı ima edilir. Kız için kadın olmak, annesinin ve anneannesinin öğretileriyle baş etmek, onların tabiriyle kocasına sahip çıkmak çok zordur ve bir bakıma da anlaşılmazdır.¹⁵⁵

Öyküde, karı-koca arasındaki yaş farkının getirdiği sorunlar, hayatı hiç anlamadan, tanımadan evlendirilen bir kızın gözünden tüm çıplaklığıyla dile getirilir. Burada ele alınan bir diğer husus, herkesin evliliği benzer sorunları barındırmasına rağmen, kadınların birbirlerine çok mutlu olduklarını, kocalarıyla sorun yaşamadıklarını söylemeleridir. İyi kadın olmanın bir şartı da evliliği sorunsuz yürütmek ve kocayı çekip çevirmektir. Kimse bu başarısızlığı kabul etmek istemediği için, çareyi kendisini ve çevresini kandırmakta bulmaktadır. Yine öyküde anneanne tarafından dile getirilen bir başka husus, kadınla erkek arasındaki ilişkinin çatışma üzerine kurulduğudur. “Kadın kocasının iyiliği için çalışırsa, erkek onun kıymetini bilmez ve üzerine dost tutar” düsturuyla özetlenen bu sava göre, kadın ve erkek ezeli bir rekabetin içindedir. Kadın ve erkek birbirlerinin iyiliği için değil, birbirlerine üstün gelmek ve zorluk çıkarmak üzere konumlanmışlardır. Bu tür bir zemin üzerine kurulan ilişkide sevgiden ve anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Hatta tarafların sürekli tetikte olmaları gerekmektedir.¹⁵⁶

Selçuk Baran’ın *Ceviz Ağacına Kar Yağdı* adlı öyküsü, karı-koca ilişkisine ve aileye kadının gözünden ilginç bir yaklaşım getirir. Kendisinden sürekli bir şeyler istenen ve ne istediği hiç sorulmayan kadın, çevresinde oluşan insan ve eşya kalabalığından korkar ve çareyi şehrin dışında bir gecekonduya yerleşmekte bulur. Yıllar içinde çocukları büyümüş, kendi dünyalarını kurmuşlardır. Kocasız zaten başından beri, kitaplarıyla ve işiyle meşguldür. Kadın, kocasının ve çocuklarının merkezinde dönen hayatta kendine bir yer bulamaz. Çocuklarının giderek kendisinden kopmasına ve yabancılaşmasına tanık olur. Onlarla bir arada yaşamanın anlamsızlığını kavrar. Öyküde evin her işini gören, herkesin konforunu gözetken annenin, tam da bu sebepten zaman içinde nesneleşmesine dikkat çekilmektedir. Başkaldırana değin, annenin de hayata dair bir şeyler isteyebileceği, kimsenin aklına gelmez.¹⁵⁷

Selçuk Baran’ın *Oyun* adlı öyküsünde anlatılan ailede, kayınpederi tarafından sürekli aşağılanan, öğüt verilen, beğenilmeyen damadın karısıyla ilişkisinin de sorunlu olması ele

¹⁵⁵ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 172-185.

¹⁵⁶ A. g. e., s. 172-185.

¹⁵⁷ Selçuk Baran, *Ceviz Ağacına Kar Yağdı*, İstanbul, YKY, 2008, s. 45-50.

alınır. Kadın, kocasını zaman zaman babasına karşı korur ama onun değer yargıları da babasından pek farklı değildir. Kadın için ideal koca, babası gibi olmalıdır. Kadın kocasını içmediği, gazete okumadığı, düşündüklerini kendisiyle paylaşmadığı için eleştirir. Bu öyküde ele alınan karı- koca ilişkisinin yegâne sorunu, babanın baskın ve eleştirel tavrı değildir. Karı-kocanın kadının ailesi yanında yaşaması, kendilerine ait bir evlerinin olmaması da ilişkiyi olumsuz etkiler. Kocanın kayınpeder tarafından işe sokulması, onun kadar ‘duruma müsait’ davranamaması, klasik erkek normları diye dayatılan klişeleri yerine getirmemesi/getirememesi; hem karısı tarafından hem de kayınpederi tarafından damadın hanesine yazılan, zamanla tamamlanması beklenen eksilerdir. Naif denebilecek, klasik erkek normlarının dışında, korkuları olan, zayıf ve güçsüz bir damat için, karısının ve/veya kayınpederinin beklentilerini yerine getirmek çoğu zaman imkânsızdır. Buradaki ‘ideal koca’ dayatmasının, buna uymayanlar için çok dışlayıcı ve zorlayıcı olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁵⁸

Selçuk Baran’ın *Tuba* adlı öyküsü, karı-koca iletişimsizliğini erkeğin gözünden anlatır. Düzenli, her şeyin yerli yerinde olduğu bir hayatı katlanılmaz bulan koca, çocukluk hayalleriyle avunur. Bankada memurluktan şefliğe yükselmek de, onun için pek bir şey ifade etmez. Karısının insanlara ve nesnelere sahip olma arzusu, sakinliği, durağanlığı, düzen taraftarlığı, alışkanlıklarla örülü hayatı, koca için boğucu ve bunalıcı gelmektedir. Rutinin dışında bir şey paylaşmayan karı-kocanın görünürde bir sorunu yoktur. Karısının kendisini anlamadığını, adeta bir ölü olduğunu düşünen koca durumu değiştirmek için bir çaba sarf etmez. Günlük hayatın tüm sıkıcı, yorucu işlerini, çocukların ve kendisinin bakımını karısına devreden koca, biraz da acımasızca kendisine düşünmek için zaman yaratan karısını eleştirir. Kadının düşünmesi için o kadar boş vakti yoktur. O, kocasının çok sıkıcı bulunduğu düzeni sağlamak, çocuklarının, evinin, kocasının ihtiyaçlarına cevap vermek için durmadan didinmek zorundadır. Bu yüzden sıkılmaya ve düşünmeye pek vakti yoktur.¹⁵⁹

Şiir Erkök Yılmaz’ın *Eşek Arısı* öyküsünde, sıra dışı bir kadın olan Sıdika Hanım’ın çocuğunun olmaması, onun hayatı hafife alarak, dalga geçmesine sebep olmuştur. Zekice ve ironik tespitlerle hayatı irdeleyen Sıdika Hanım, kocasının çapkınlığına, kendisini aşağılamasına da aldırış etmez. Onun bu duruma tek tepkisi, boşanmak istemesi olur ki nedense kocası bunu istemez. Hayatındaki olumsuzlukları, sıra dışı, uygunsuz da denebilecek

¹⁵⁸ A. g. e., s. 89-96.

¹⁵⁹ A. g. e., s. 97-102.

uyumsuz tutumunu çocuğunun olmamasına yoran Sıdika Hanım'ın, kocasıyla arasında ciddi bir sevgisizlik duvarı vardır.¹⁶⁰

Şiir Erkök Yılmaz'ın *Şücaaddin von Braun* adlı öyküsünde, sevgisizlik temelinde bir karı-koca ilişkisi irdelenir. Üniversitede hoca olan Şücaaddin Bey, karısını beğenmez, küçük görür ve bunu diğer insanlarla paylaşmaktan çekinmez. Ona göre karısı hem fiziksel olarak çirkindir, hem de entelektüel açıdan çok yetersizdir. Karısını fakülteye asistan olarak giren güzel ve alımlı Mine'yle aldatan Şücaaddin Bey, karısının evi terk edip gitmesiyle silkinip kendine gelir. Onun için her şeyden önce işinde yükselmek gelmektedir. Bunun için düzenli bir hayata ihtiyacı vardır. Karısıyla barışıp onu eve dönmeye ikna eden Şücaaddin Bey, ondaki değişimi de fark eder. Ayrı kaldıkları süre içinde karısı işe girmiş, yeni fikirler edinmiş, zayıflamış ve güzelleşmiştir. Her şeyin aşırısından rahatsız olan Şücaaddin Bey, karısını hamile bırakarak, onun çalışmasına engel olur. Burada, ilişkiler tamamen çıkar üzerine inşa edilmiştir. Koca, karısını hatta oğlunu bile sevmez. Karısı onun bakımını üstlenen, evdeki düzeni sağlayan, çirkin tombul biridir. Kadının duygularından pek bahsedilmez ama o da elindekilerle avunan, sonuçtan sebep çıkarıp mutlu olmaya çalışan, ama yeri gelince kocasını iğnelemekten geri durmayan biridir. Bu öyküdeki karı-koca ilişkisindeki en büyük sorun, samimiyezsizlik ve sevgisizliktir.¹⁶¹

Füruzan'ın *Piyano Çalabilmek* adlı öyküsünde, konakta yetişmiş, kibar bir kızın, savaş sonrası fakir düşünce, göçmen bir ailenin oğluyla yaptığı mutsuz evlilik konu edilir. Burada eşler arasında sınıfsal ve kültürel farklılıklar vardır. Kadın, kocasını ve ailesini kendine denk bulmaz, aşağılar. İçinde bulunduğu çevreyi yaşadığı hayatı kendisine yakıştıramadığı için, gerçeklerden kaçıp hayal âleminde yaşar. Sık sık geçmişe dönerek bugünün katlanılması zor şartlarından bir nebze olsun uzaklaşır. Kocasını için namusuyla çalıştıktan sonra her iş birdir. Kadın için durum öyle değildir; işin asil olması da gerekir. Kadın kocasının kitap okumamasını, kaba sabalığını bir türlü içine sindiremez. Karı-koca arasındaki sınıfsal uyumsuzluk, çok şiddetli bir çatışma oluşturmaya da gerilimli, onların soğuk ve mesafeli bir ilişki kurmalarına sebep olur. Çaresizliğin bir araya getirdiği iki insan, birbirlerinin dünyasına dokunmadan, birbirlerini sevmeden, zorunluluktan evliliklerini sürdürürler.¹⁶²

Füruzan'ın *Nehir* öyküsünde gene sınıfsal farklılıkların, karı-koca ilişkisine yansımaları konu edilir. Yaşı geçkin vali kızının köy ağasıyla evliliği pek yolunda gitmez. Kız daha

¹⁶⁰ Şiir Erkök Yılmaz, *Hop Eden Şey*, İstanbul, YKY, 2004, s. 59-74.

¹⁶¹ A. g. e., s. 80-88.

¹⁶² Füruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 33-41.

başından taşralılık/şehirlilik üzerinden bu evliliğe karşı çıkar ama yaşının ilerlemiş olması, ağanın zenginliği bu evliliğe onay vermesini sağlar. Kocasını ve çevresini beğenmeyen, aşağılayan kadın, denizsiz yerde yaşayamayacağını söyleyip İstanbul'a gider. Öyküde diğer yandan kızın babası vali Sıtkı Bey'in karısıyla ilişkisi konu edilir. Aynı sosyal sınıfa mensup bu ikili de birbirine karşı oldukça soğuktur. Başlangıçta karısının suskunluğunu bir meziyet sanan Sıtkı Bey, onun aptallıktan konuşmadığını anladığında, karısının eğitimini sorgular. Çok iyi bildiği söylenen Fransızcasını hiç kullanmamıştır karısı. Ne kitap okumuştur bu dilde, ne de konuşmuştur. Cinsel olarak da duyarsız ve soğuk olan karısıyla yataklarını ayıran Sıtkı Bey, onu aldatır ama bunu karısının bilmesinden itinayla sakınır. Onu incitmek istemez. Öyküde karşılaştırmalı olarak ele alınan iki ilişkide, farklı sebeplerle de olsa, eşler arası sevgi ve iletişim yetersizliği mevcuttur.¹⁶³

Füruzan'ın *Edirne'nin Köprüleri* öyküsünde, geleneklerine sınıksız bağlı göçmen bir ailede sessizce yaşanan bir karı-koca ilişkisi konu edilir. Naciye Yenge ve kocası Hasan arasında derin bir sevgi vardır. Yoksulluktan ve zor hayat şartlarından beli bükülen ailede, karı-kocanın tek derdi geçim sıkıntısıdır. Birbirlerine çok saygılı olan çiftin ilişkisi pek söze dökülmez, bakışlarla ve davranışlarla iletişim sağlanır. İkisi de içten içe birbirinin durumuna üzülür, birbirlerine sıkıntılarını belli etmemeye çalışır. Kayınvalide Hala Adile'nin erken yaşta kaybettiği kocasıyla ilişkisi ise, daha delişmen ve daha canlıdır. Kocasının güzel giyinmesini kıskanan ve yüzüne tencere fırlatan Adile, bu davranışından ötürü kocasından bir tepki görmez. Bilakis kocası şefkatle karısına gülümser. Yanağında kalan izden bile şikâyetçi olmayan koca, karısına izin yakıştığını söyler.¹⁶⁴

Füruzan'ın *Haraç* öyküsünde, yedi yaşında evlatlık olarak memleketinden İstanbul'a gönderilen Servet Hanım, kendisinden otuz yaş büyük kocası Fatin Bey'le normal bir ilişki kuramaz. Zekâca fazla gelişmemiş, saf biri olan Servet Hanım, konak satılınca, konağın dava vekiliyle evlendirilir. Cahilliği ve güzel olmaması yüzünden kocası tarafından sürekli aşağılanır. Aşağılanmanın diğer bir sebebi de Servet Hanım'ın bakire olmamasıdır. Konağın beyi tarafından iffal edilen Servet Hanım'a bakire olmadığı, kocası Fatin Bey tarafından, ilk gece çok çirkin bir şekilde söylenir. Bundan sonra aralarında eşit bir ilişki kurulamaz. Koca için karısı bir hizmetçiden farksızdır. Onun bilgisizliğini, köylülüğünü, çirkinliğini, kadınlığını ayrı ayrı aşağılama malzemesi eder. Kocasını açıkça kendisine hizmet etmesi için yaşça küçük biriyle evlendiğini söyler, yoksa böylesi bir cahil kadın onun dengi değildir.

¹⁶³ A. g. e., s. 42-50.

¹⁶⁴ A. g. e., s. 75-100.

Burada kocanın bu kadar acımasızca kadını ezmesinin nedeni, kadının haklarını koruyamayacak kadar cahil ve saf olmasının yanı sıra kimsesizliğidir. Ailesini hayal meyal hatırlayan Servet Hanım, nüfuz cüzdanını bile evlenince görür.¹⁶⁵

Füruzan'ın tek öykülük kitabı *Gül Mevsimidir*'de ailenin kurulması ve işleyişine ilişkin çok temel meseleler, öykü başkahramanı Mesaadet'in gözünden sorgulanır. Soyluluk ve Türk burjuvazisinin incelendiği öyküde, aile içi ilişkilerin nasıl kurulduğu ve devam ettiği, bunların sosyal karşılığı üzerinde durulur. Böylesi bir ailede bireyin şahsi tutkularına ve isteklerine yer yoktur, önemli olan düzenin devamıdır. Soylu ailelerde her şey ölçülüdür; sevgi, ilgi, kahkaha, üzüntü... Mesaadet de böyle bir ortamda büyür. Annesi, istemediği bir adamla parası için evlenmiştir. Kendisi de isteyip istemediğini bile bilmediği bir adamla, aileye yüksek bir memur gerektiği için evlenmiştir. Mesaadet babasının davavekilinin oğluna âşık olur, ama oğlan savaşta ölünce hayata adapte olmakta gecikmez. Mesaadet, annesiyle babasının arasındaki soğuk, mesafeli, sevgisiz ve zorunluluklarla çevrilmiş ilişkinin bir benzerini kocasıyla kurar. Onların ilişkileri, kendi dilinden "alışkanlıkların savunulması"dır. Eşlerin birbirini aldatması bile usule uygunsa sorun teşkil etmez. Önemli olan, malların korunması için, ailenin devamıdır. Burada güçlü olan sistemdir. İnsanların görevi, sistem içinde kendilerine düşen rolü hakkıyla yerine getirmektir.¹⁶⁶

Afet Ilgaz'ın *Tanıklar* öyküsünde hapse düşmüş, fikir suçlusu bir öğretmenle karısının öyküsü anlatılır. Bu öyküde karı-koca ilişkisi mükemmel denecek kadar iyidir. Kadın kocasına hayranlıkla karışık güçlü bir sevgiyle bağlıdır. Koca da karısını şefkatle sever. İkisi de birbirini üzmemek için geçim derdini, gündelik sıkıntıları dile getirmemeye çalışır. Kadın için "kocasının karısı" olmanın mutluluğu, tüm hayatını kaplayacak kadar önemlidir.¹⁶⁷

Afet Ilgaz'ın *Gülten ile Niyo* adlı öyküsünde, göçle birlikte farklılaşan karı-koca ilişkileri konu edilmektedir. Köyden birlikte göçüp İstanbul'a gelen Gülten ile Niyazi'nin ilişkisi, Niyazi'nin başka bir kadına tutulmasıyla bozulur. İyi bir iş bulan ve değişen Niyazi, önce karısını beğenmemeye başlar. Onun her şeyini eleştirir ve küçümser. Karısı içince durum tam tersidir. O, giderek daha fazla sever kocasını. Niyazi karısına başka bir kadını sevdiğini itiraf eder. Gülten o kadınla aynı evde olmayı dahi kabul eder. İkinci kadın nikâhsız birlikte olmayı reddedip Niyazi'yi terk edince, adam hıncını karısından alır, dayak dâhil her türlü fiziksel ve psikolojik şiddeti karısına uygular. Gülten, dayısının da desteğiyle çocukları bırakıp babasının evine, Kırşehir'e gider. Çocukların bakımını yaşlı babaanne

¹⁶⁵ Füruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 123-169.

¹⁶⁶ Füruzan, *Gül Mevsimidir*, İstanbul, Can Yayınları, 1987.

¹⁶⁷ Afet Ilgaz, *Çeribaşı Abdullah'la İdamlık İsmail*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2004, s. 43-54.

sağlayamayınca, Niyazi karısını gidip getirir. Kadın sevgi üzerinden bir değerlendirme yapar. Kocasını artık sevip sevmediğini sorgular. Kocanın karısıyla ilişkisi sadece cinselliğe dayalıdır. Onun duygularını, isteklerini gözetmez. Kadın, kocasını mutlu edemediği için, hatta hastalanıp onu üzdüğü için bile kendini suçlar. Göçle birlikte ailenin düzeni bozulmuştur. Dışarıda çalışıp değişen koca, evde yaşamını sürdüren ve değişmeyen karısını küçümser ve ondan soğur.¹⁶⁸

Afet Ilgaz'ın *Fidan ile Necati* adlı öyküsünde, Erzurum'un eşrafından zengin bir ailenin şımartılarak büyütülmüş kızı Fidan, kocasını bir türlü sevmez. Kocasının memleketi Malatya'yı da sevmez. Kocasının onunla ilk gece zorla birlikte olması, ondaki travmayı derinleştirir. Bu öyküde ailenin kuruluşu, sadece maddiyata dayalıdır. Kız sevmediği halde, istediği her şeyi aldığı, babasının dayattığı tüm maddi şartları yerine getirdiği için, Necati ile evlenir. Necati de kızın kendisine uygunluğunu önemsemeden sadece çok güzel olduğu için onunla evlenmek ister. Kocasını çirkin bulan ve onu sevmeyen Fidan, kocasıyla sağlıklı bir ilişki yürütemez. Baştan yanlış başlayan bir ilişki, iki taraf için de hüsrarla sonuçlanır. Fidan yatalak hasta olur ve hastanede hayatını devam ettirmek zorunda kalır, kocası da yeniden evlenir.¹⁶⁹

Tomris Uyar'ın *Yürek Hakkı* öyküsünde, İstanbul-taşra ekseninde çatışan kültürlerin ortasında genç bir karı-kocanın ilişkisi irdelenir. Taşralı zengin bir ailenin büyük oğlu İstanbul'da tıp okurken âşık olduğu kızla evlenir, okul bitince karısını alıp memleketine döner. Taşranın katı, boğucu, kuralcı havasına ayak uydurmaya çalışan gelin için hayat pek kolay değildir. İstanbul'da tanıyıp sevdiği kocası, burada bambaşka biri olmuştur. Gelin giderek içine kapanıp suskunlaşırken, kocası tam tersine durmadan anlatır. Koca, ilişkilerinin kabul görmesini sağlamak için herkese karısıyla nasıl tanıştıklarını anlatır, bir nevi hesap verir. Bu arada gelinin taşra için delişmen sayılabilecek davranışları-bahçede koşup oynaması-aile tarafından kınanır ve engellenir. Memleketine döndükten sonra koca, ipleri ailenin eline vermiştir. Karısının ortama adapte olup olmadığıyla bile ilgilenmez. Mekânın karı-koca ilişkileri üzerindeki etkisi, bu öyküde çok açık bir şekilde ortaya konur. İstanbul'da kurulan evlilik, taşrada sekteye uğrar. Burada mekân kadar taşra eşraf ailesinin dayattığı normlar da ilişki üzerinde doğrudan etkilidir.¹⁷⁰

Karı-koca ilişkisi açısından uç nokta kabul edilebilecek bir durum Tomris Uyar'ın *Hakların En Güzeli* öyküsünde ele alınır. Karısı yatalak olup tarlada çalışamayınca, bari

¹⁶⁸ Afet Ilgaz, *Halk Hikâyeleri*, İstanbul, Sınıf Yayınları, 1972, s. 14-28.

¹⁶⁹ A. g. e., s. 25-39.

¹⁷⁰ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005, s. 65-69.

yattığı yerden para kazansın diyerek onu pazarlayan koca için karısı işe yaradığı müddetçe önemlidir. Öykülerin çoğunda ailenin temeli olarak ele alınan namus, buradaki koca için önemsizdir, o sadece cebine giren paraya bakar.¹⁷¹

Karı-koca ilişkileri baştan sona aynı dinamiklerle sürüp gitmez. Eşlerin değişen statüsü, aileye yeni katılan bireyler ya da aileden birinin vefatı ilişkinin yeniden şekillenmesini zorunlu kılar. Karı-koca arasındaki rollerin değişimi, en belirgin şekilde kocanın emekli olmasıyla ortaya çıkar. Tomris Uyar'ın *Emekli Albay Halit Akçam'ın Bir Günü* öyküsünde, karısı tarafından evde istenmeyen kocanın durumunu ironik bir şekilde ele alınır. Emekliliğinin ilk günlerinde kendini apartmana çeki düzen vermeye adanmış Halit Bey, bunun mümkün olmadığını görünce kabuğuna çekilip sessizleşir. Karısı Gülden, kocasının bu sessizliğinden rahatsız olur, ama elinden bir şey gelmez. Gülden, kendi iktidar alanı olarak gördüğü eve, sonradan ortak çıkan kocasını istemez. Kendi iktidarına onu ortak etmez. Halit Akçam için de bu pek kolay bir durum değildir. Bir yandan sonradan eklemlendiği ev hayatına ayak uydurmanın zorluğunu yaşarken, bir yandan da karısının boyunduruğu altına girer.¹⁷²

Merhamete dayalı sevgi, ikili ilişkilerdeki rasyonel dengeyi ters yüz eder. Bir tarafın diğerinden fiziksel, zihinsel veya maddi üstünlüğü, diğer tarafın zayıflığıyla dengeleniyorsa, bu durum güçlünün aleyhine dönebilir. Tomris Uyar'ın *Yaz Suyu* öyküsünde, bacağı sakat bir kızla tren yolculuğunda tanışan Aydın, kızın zorlamasıyla birkaç yıl mektuplaşır. Başından beri işi hiç ciddiye almayan Aydın, gelişen olaylar neticesi kızla evlenmek zorunda kalır. Kızı sevmeyen, sakat olduğu için ona sadece merhamet besleyen Aydın, ilişkide dengeyi bir türlü sağlayamaz. Kadın, en ufak meselede bile sakatlığı yüzünden başına bunların geldiğini söyleyip, kocasının etki alanını daraltır.¹⁷³

Ailenin denk iki aile ya da denk iki insan arasında kurulması gerektiğine dair yazılı olmayan kurallar, bunu ihlal eden çiftler için genellikle olumsuz ve dramatik sonuçlar doğurur. Uyar'ın *Şen Ol Bayburt* öyküsünde, asil bir ailenin doktor oğlu Behçet Bey ile İspanyol Feride lakaplı hafifmeşrep bir kızın Behçet Bey'in ailesi tarafından onaylanmayan evlilikleri konu edilir. Evliliği sebebiyle ailesi tarafından reddedilen Behçet Bey, ailesinin kendisine sunduğu imkânları bir tarafa bırakarak karısıyla birlikte Anadolu'ya geçip hükümet tabipliği eder. Karı-koca arasında bir sevgi vardır ama bunun ne kadar sağlam olduğu tartışılır. Evlendikten sonra hayatın zorluklarına birlikte dayanmak ve kader birliği etmek

¹⁷¹ Tomris Uyar, *Dizboyu Papatyalar*, İstanbul, YKY, 2004, s. 7-12.

¹⁷² A. g. e., s. 13-28.

¹⁷³ A. g. e., s. 29-36.

onların arasındaki bağı kuvvetlendirir. Yıllarca birbirine tutunarak yaşayan çiftin ilişkisi, Feride'nin kocasını jurnalledikleri için korkup onun kitaplarını yakmasıyla bozulur. Behçet Bey bir daha karısıyla konuşmaz. Bu öyküde, karı-koca arasında dile gelmemiş, sessizce yaşanmış gerginlikler, kitapların yakılmasıyla gün yüzüne çıkar. Baştan kocanın fedakârlık edip, ailesini karşısına alması, ilişkideki dengeyi kadının aleyhine bozar. Feride kendisi için bir sürü şeyi göze alan kocasıyla pek de eşit bir ilişki kuramaz.¹⁷⁴

Karı-koca ilişkisindeki bir diğer sorun da hayatı anlamlandırma ya da hayatta var olma noktasında eşler arasındaki farklılıklar ve uyumsuzluklardır. Bunu entelektüel uyumsuzluk olarak da tanımlayabiliriz. Uyar'ın *Dizboyu Papatyalar* öyküsünde, müzisyen bir kadınla banka müfettişi kocasının tek düze, sıradan ilişkisi konu edilir. Gerçi bunu sorun eden sadece kadındır; koca için aydın, sanatçı bir karısının olması, düzenli bir işi, kendisini güvende hissedecek bir yerde olması yeterlidir. Kocasının aşırı titizliği, düzen merakı, mektuptaki yazı akışının bile hiç değişmemesi, kadın için sınırlı bir hayatın sıkıcı ritüelleridir. Kadın daha beklenmedik, alışılmadık bir hayatın izini sürerken, kocası tam tersine her ayrıntısını bildiği bir hayatı yaşamayı tercih eder. Bu durum, kadını mutsuz eder.¹⁷⁵

Uyar'ın *Yürekte Ayşe Haklı* adlı öyküsünde, *Dizboyu Papatyalar*'ın tersi bir durum söz konusudur: Adam sıcak, samimi biraz taşkın denebilecek biriyken, karısı inadına soğuk, hesapçı ve kuralcı biridir. Aralarında, sevgi dilinin farklılığından ötürü aşılmaz duvarlar vardır. Evliliklerinin ilk yılında karısına delice âşık olan kocanın duyguları, zamanla durgunlaşır ve söner. Karakter/mizaç olarak birbirlerine benzemeyen iki insanın, başlangıçtaki sevgiyi ve coşkuyu sürdürmesi zor olmaktadır. Karşılık bulamayan duyguların çoğalması, birikmesi; sevginin yerini bıkkınlığa, ümitsizliğe bırakmıştır.¹⁷⁶

Uyar'ın *Akan Sularla* adlı öyküsünde ise çok bilindik bir karı-koca ilişkisi konu edilir. Evliliğin süresinin belli bir yılı bulmasıyla birlikte, ikilinin ilişkisi çocukların üzerinden ilerlemeye başlar. Çocuklar için endişelenme ve onların ihtiyaçları, karı-kocanın en önemli mevzusudur. Burada çatışma, çocuklar için anne ve babanın farklı düşünce içinde olmalarından kaynaklanır. Öyküde, akşam eve gelmesi geciken kızını merak eden anne, tüm hıncını kocasından çıkarır. Babanın kızı için yeterince endişelenmiyor oluşu ve rahatlığı karısını huzursuz eder. Kendi kendine geçmişe yönelik hesaplaşmalar yaşar. Kızından haber almasıyla birlikte, kocası için düşündüğü kötü şeyler zihninden silinir ve ona sevgilim diye

¹⁷⁴ A. g. e., s. 37-44.

¹⁷⁵ A. g. e., s. 45-55.

¹⁷⁶ Tomris Uyar, *Yürekte Bukağı*, İstanbul, YKY, 2004, s.44-54.

hitap etmeye başlar. Burada, karı-koca arasında ciddi aşılması zor bir iletişim/sevgi problemi yoktur. Bu yüzden de çatışmalar gündelik ve yüzeyseldir.¹⁷⁷

Uyar'ın *Köpük* öyküsünde, birbirlerini çok severek evlenen taşralı çiftin şehre göçle birlikte değişen hayatları ve buna paralel olarak değişen ilişkileri konu edilir. Koca, şehirde tutunur, iyi para kazanır. Karısı da artan refah düzeylerine uygun harcamalarda bulunur. Kocanın sürekli çalışması, kadının evde olması, evin bakımını yardımcılara devrettiği için yapacak işinin kalmaması, onu sıkıntıya boğar. Karı-koca arasındaki aşk zamanla yerini alışkanlıklara bırakır.¹⁷⁸

Karı-koca ilişkisinde başta kurulamayan açıklık, samimiyet zaman içinde ilişkiyi çıkmaza sürükleyebilmektedir. Birbirlerine karşı pek de olumsuz duygu beslemeyen çiftler, paylaşamayan duygular, konuşulmayan meselelerin ağırlığı, giderek rutine binen diyaloglar sebebiyle birbirlerinden uzaklaşır. Uyar'ın *Sağlar* öyküsündeki karı-kocanın sorunsuz ama ihtirassız, tutkusuz hatta sevgisiz denebilecek bir ilişkileri vardır. Nihat Bey, karısı Sabahat ile aralarındaki duvarların, ancak ikisinden birisi öldükten sonra kalkacağını düşünür. Birbirlerini kaybettikten sonra, duyguların samimi bir şekilde dışa vurulabileceğini anlar. Otuz yılın sonunda ikisi de beklediklerini bulamadıkları bu hayattan bıkmış, usanmışlardır. Kadın daha öfkeli ve gergin olmuş, hayata katlanamaz hale gelmiştir.¹⁷⁹

İncelenen öykülerde sorunsuz olarak dile getirilen ilişkilerin çoğunda bir tarafın edilgenliği göze çarpmaktadır. Karşı taraftan beklentinin çok az olması, sorgulanmadan sunulanın kabul edilmesi, olası sorunların ve çatışmaların da önünü kesmektedir. Nezihe Meriç'in *Marangozdur Adı Ahmet Ustadır* öyküsünde, kocanın dilinde karısı hep bir acımayla şefkatle dillendirilir. Ahmet Usta'nın karısı garibandır, sessizdir, temiz yüreklidir. Böyle olduğu için, "dünyanın en iyi kadınıdır". Ayrıca iyi yemek pişirir. Kocasını bunaltacak istekleri yoktur. Burada çizilen kadın modeli, kocasının ve çocuklarının işlerini gören, kendi varoluşunu ancak onların varlığı ve istekleriyle gerçekleştiren, edilgen bir tipe işaret eder. Karı-koca arasında uyumun olması, ilişkinin sorunsuz olması, kadının silik bir figür olarak kalması sebebiyledir.¹⁸⁰

Karı-koca arasındaki entelektüel farklılık, insani boyutta aşılmazsa bir tarafın diğerini sürekli küçümsemesine yol açmaktadır. Nezihe Meriç'in *Acıyı Aşmak* öyküsünde, çok okuyan ama kaba ve duyarsız bir koca ile birikimli olmayan ama toplumsal duyarlılığı

¹⁷⁷ A. g. e., s. 55-63.

¹⁷⁸ A. g. e., s. 17-24.

¹⁷⁹ A. g. e., s. 89-102.

¹⁸⁰ Nezihe Meriç, *Toplu Öyküleri II*, İstanbul, YKY, 2005, s. 117-124.

gelişmiş ev kadını karısının ilişkisi konu edilir. Koca her fırsatta karısını bilgi ve zekâ yönünden aşağılar. Kadın için hayat rutin ilişkiler sarmalında geçmektedir. Kocasının zevkine ve konforuna düşkündür. Çeşit çeşit mezeler, düzenli bir ev, rahat okuyabileceği bir ortam ister. Kadın ise ev işleri, kocasının istekleri, henüz küçük olan çocuklarının bakımı gibi işlerle gün boyu uğraşırken, kocası da kitap okumaktadır. Karı-koca arasında denk bir ilişki gözlenmez. Hem iş bölümü açısından, hem de entelektüel düzlemde kadın, kocasından hiyerarşik olarak epey aşağıdadır.¹⁸¹

Ayhan Bozfırat'ın *Sırt Ağrısı* öyküsü, karı-koca ilişkisinin toplumsal gereklilikler üzerine kurulduğunu çok sade ve yalın bir şekilde ifade eder. Emekliliği gelmiş bir memurun karısıyla ilişkisini irdelerken kullandığı argümanlar, gereklilik ve yeterlilik üzerinedir. Karısının kahveyi getirirken tabağa dökmesi kavga vesilesidir, çünkü kadın işin gereğini yerine getirmemiştir. Aynı zamanda güzel karnıyarık pişirdiği için de iyi bir kadındır. Tek sorun kadının saçlarının ağarmasıdır. Koca çok düz bir mantıkla, ilişkilerinde sorun olacak bir şey olmadığını, çünkü ikisinin de gerekeni yaptıklarını düşünür. Burada dile getirilen memur koca tipi, bir hayat görüşünün de temsilcisidir. Her şeyin kurallarının belli olduğu bir düzende yaşayan, duygulardan arınmış, adeta robotlaşmış insanların öyle büyük sorunları, çatışmaları da olmaz.¹⁸²

Karı-koca arasındaki çözümsüz sorunlar ve her gün tekrar eden çatışmalar kolay hallolmayacak ciddi anlayış ve kavrayış farklılıklarından doğmaktadır. Ayhan Bozfırat'ın *Ayağına Diken Batan Tavuk* öyküsü, bu sonuçsuz çatışmaları ironik ve alegorik bir dille anlatır. Adamın tek bir öyküsü vardır ve her fırsatta bu öyküyü anlatır. Kadın, yıllardır adamın öyküsünü tamamlamasına izin vermez, hep yarıda keser. Adam öyküyü bir kere bile tamamlayamadığı için kırılırken, kadın da bütün yıllarını bu yarım öyküyü dinlemekle geçirdiği için sinir sahibi olmuştur. Aslında buradaki sorun, ilgi alanlarının ve hayata bakışlarının farklılığıdır. Birisi için hayatın anlamını oluşturan bir şey, diğer taraf için oldukça önemsiz hatta sıkıcı bulunabilmektedir. Bu da karı-kocanın çözümsüzlük sarmalında dolanıp durmasına sebep olur.¹⁸³

Kadınların gençken yerine getirilmeyen beklentileri, yaşlanınca daha sorunlu bir zemine kaymaktadır. Bozfırat'ın *Işıklar Nasıl Görünüyor Uzaktan* öyküsünde, yükselme hırsıyla dolu, sürekli işiyle uğraşan bir koca, karısının ufak tefek ilgi ihtiyacını bile karşılamaz. Yıllarını kocası tarafından fark edilmeyi bekleyerek geçiren kadının yaşlanınca

¹⁸¹ A. g. e., s.144-156.

¹⁸² Ayhan Bozfırat, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Oğlak, 1999, s. 15-21.

¹⁸³ A. g. e., s. 39-43.

mutlusuzluğu artar. Gerçeklerin katı soğukluğundan kaçıp, nostaljinin sıcaklığına sığınır. Şimdiki zamanla bağlarını koparır ve geçmişte yaşamaya başlar. Kocasının onun üstüne başına dikkat etmemesiyle ve çok sigara içmesiyle ilgilidir sadece. Gene aralarında aşılması zor duvarlar vardır.¹⁸⁴

Karı-koca arasında diyalog sorunları, bazen taraflardan birinin hastalıklı takıntıları yüzünden de ortaya çıkar. Bozfırat'ın *Kara Kedi* öyküsünde evhamlı, takıntılı, histerik bir kadının kocasından şikâyeti konu edilir. Yatak odasına balkondan giren bir kara kediye yüklediği olanca olumsuzluğu, kocasının anlamamasını dert eder. Kocasıyla arasında entelektüel fark da vardır. Tiyatro oyunlarını eleştirecek bilgisi yoktur kocasının. Kadının karikatürize edilmiş bir halde resmedilmesi, kocasının onu anlamaması gerçeğini değiştirmez. En azından hastalığını fark edip, tedavi yoluna gitmemiştir.¹⁸⁵

Ferzan Gürel'in *Ayşelerden Bir Ayşe* öyküsünde idealize edilmiş, kurgulanmış bir Türk kadını anlatılırken, onun kocasıyla ilişkisine de değinilir. Öykü kahramanı Ayşe Nine'nin kocası yeni evlilerken savaşa gider ve giderken de eğer sağ gelmezse bir daha evlenmemesini vasiyet eder. Burada, kocanın karısını bir mülk gibi görüp, kendisi öldükten sonra bile üzerinde hak iddia etmesi dikkat çekicidir. Genç yaşıta dul kalıp, oğlunu büyüten Ayşe kadının bu davranışı da tüm köy halkı tarafından kabul görür, dahası takdir edilir¹⁸⁶

Şiddet üzerine kurulmuş karı-koca ilişkilerinin örneklerinden bir tanesi de Gürel'in *Ümmü Bacı* öyküsüdür. Evli bir kadını kaçırpı tecavüz eden adam, daha sonra onunla evlenir. İşlediği bir suç yüzünden hapse düşen koca, oradan karısını tehdit etmeye, huzurunu kaçırmaya devam eder. İkisinin gerilimsiz bir ilişkisi yoktur. Kocasının bir ara Ümmü'nün boğazına yapışır ve onu boğmak ister. Kocasının elinden son anda kurtulan Ümmü için koca, öfke ve şiddetin odağı demektir.¹⁸⁷

Fiziksel ve maddi olarak üstünlüğünü karısını ezmek için kullanan bir koca modeli, Remziye Batuhan'ın *Bir Köpük ve Etekler* öyküsünde anlatılır. Demirci Şakir Usta arkadaşlarıyla konuşurken, karısına dair duygu ve düşüncelerini çok kaba ve karısını alçaltacak biçimde dile getirir. Ona göre karısı çirkin, acuze ve durmadan bir şeyler talep eden biridir. Arkadaşlarıyla kurduğu mükellef çilingir sofrasının başında, çocuğunun karısı tarafından makarna parası için kendisine gönderilmesine bile dayanamaz. Karısını “kerkeniz suratlı ve at ölüsü” olarak tanımlayan Şakir Usta için karısı, iyi ev kadını değil olsa olsa iyi

¹⁸⁴ A. g. e., s. 58-62.

¹⁸⁵ A. g. e., s. 127-134.

¹⁸⁶ Ferzan Gürel, *Kara Tutku*, Güney Yayınları, 1971, s.31-39.

¹⁸⁷ A. g. e., s. 67-72.

bir hizmetçidir, karılıktan da bihaberdir. Şakir Usta, “Güzel Ayşe donunun söküğünü dikemez ama yaman kadındır” diyerek istediği kadın modelini çizer. Arkadaşlarıyla dükkânın önüne sofra kurup içer, gelen geçen kadına laf atmaktan ve başka kadınların güzelliğini konuşmaktan çekinmezler. Burada dikkate değer bir husus, kadının sadece cinsel yönden ele alınmasıdır. Güzel ve cinsel yönden tatmin edici bulunmayan kadının diğer özellikleri, onu üstün kılmadığı gibi hizmetçi diye nitelendirilmesine sebep olur. Koca, karısını cezalandırmak ya da aşağılamak için en basit beslenme ihtiyacını bile karşılamak istemez. Burada, kadının cezalandırılma sebebi de çok dramatiktir: Kocasının istediği güzellik kriterlerine sahip olmamak. Onun ötesinde kadının becerikliliğinin, çocuklarına ve evine güzel bakmasının koca için bir kıymeti olmadığı gibi, alay ve aşağılama mevzusudur.¹⁸⁸

Batuhan’ın diğer bir öyküsü *Cehennem Kütüğü*’nde, yukarıdaki öyküdeki gibi, karısını cinsel ve estetik yönden tatmin edici bulmayan bir kocadan bahsedilir. Koca genç kızları görüp, karısını zayıf ve bakımsız bulur. Burada kadın, kocasının ona yönelttiği, zayıflık ve çirkinlik eleştirilerinin altında kalmaz, o da kocasını dış görünüşünden ötürü aşağılar. Çapkın bir mizaca sahip olan koca için genç ve güzel kadınlar, hayatın anlamıdır. Ancak o, karısıyla kurduğu düzeni bozacak, büyük hatalar, çıkışlar yapmaz. Sadece oturduğu köşeden güzellere iç geçirir.¹⁸⁹

Sabahat Emir’in *Uyanış* öyküsünde, oğlunun özgürlük nedir sorusuyla sarsılan kadın, evlendiğinden beri kocasının izni dışında hiçbir şey yapmadığını fark eder. Kendisi bu zaman zarfında herhangi bir konuda, karar dahi vermemiştir. Bunun üzerine her şeyi bırakıp gitmeyi düşünse de sonra durulur, sistemin içinde kalmayı daha uygun bulur.¹⁹⁰ Emir’in *Ben De Hıyım Ama* öyküsünde ise koca, düzenin içinde hapsolup kalmaktan sıkılmış bir koca anlatılır. Adam, karısını hem alımlı hem becerikli bulur, onun kendisini çekip çevirdiğini, düzeni sağladığını düşünür. Kocanın sıkıntısı biraz yüzeyseldir. Hayatında köklü bir değişiklik istemez, sadece özgür insanlara özenir. Karısının ona güzel yemekler pişirmesi ve onun cinsel isteklerini karşılaması koca için yeterli gelmektedir.¹⁹¹

Emir’in *Çılgın* öyküsünde ise toplumsal normların dışına çıkmış bir karı-koca ilişkisi hikâye edilir. Çift, aralarındaki sevgi ve aşk devam etsin, bitmesin diye, senede iki ay ayrı yaşarlar ve bu süre zarfında birbirlerini hiç aramazlar. Başlangıçta bu, sadece kadının fikridir ama kocası da buna uyum gösterir. Bu, aralarında bir oyun gibidir, ilişkinin dinamik

¹⁸⁸ Remziye Batuhan, *Pencerede Üç Çocuk*, İstanbul, 1974, s. 41-52.

¹⁸⁹ A. g. e., s. 59-64.

¹⁹⁰ Sabahat Emir, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977, s. 15-19.

¹⁹¹ A. g. e., s. 25-32.

kalmasını sağlar. Öykü kişinin annesi ise tam tersine yıllardır anlaşılamadığı kocasından ayrılmayı aklından bile geçirmez, babasından boşanmasını için kızına sinirlenir. Bu öyküde karı-koca ilişkileri, modern ve geleneksel değerlerin karşılaştırılması üzerinden ele alınmıştır. Geleneksel ailede sorunun çözümü için bile çiftler ayrılmayı düşünmezken, modern diye nitelenen ailede, sadece heyecan yaratmak için toplumsal normların dışına çıkılmaktadır.¹⁹²

Emir'in *Sayılar ve Kelimeler* öyküsünde ise karı-koca arasındaki iletişimsizlik çok katı bir şekilde anlatılır. Matematikçi karısının sayılar üzerine kurduğu ve her şeyi hesapladığı hayatından ölesiye sıkılan çevirmen koca, başka bir kadınla karısını aldatır. Karısıyla hayata bakışları o kadar farklıdır ki adam, karısının sayı tutkusuna inat, sevgilisinden doğacak çocuğa 'kelime' adını koymaya karar verir. Burada metaforik olarak ele alınan sorunların işaret ettiği en önemli husus, varoluşsal farklılıkların, eşler arasında derin ayrılıklara yol açtığıdır.¹⁹³

İncelenen öykülerde karı-koca ilişkilerindeki çatışma sebepleri çok çeşitlidir. Bu sebepleri maddi ve duygusal sebepler olarak iki kategoriye ayırabiliriz. Maddi sebepleri, geçim sıkıntısı, göçle değişen düzen, sınıfsal farklar, emeklilikle aynı mekânı kullanma vs, sayabiliriz. Duygusal sebepleri ise, ilgisizlik, karşılıklı anlayış eksikliği, kültür farkı, entelektüel uyuşmazlık, mizaç uyuşmazlığı olarak sıralamak mümkündür. Genel olarak uyumlu ve iyi geçinen karı-koca modeli öykülerde konu edilmemiştir. Entelektüel uyuşmazlık iki taraflı olarak ele alınmıştır. Entelektüel kadın, kendisini anlamayan kocasına karşı içine kapanıp kabuğuna çekilir, hatta sanatından vazgeçer. Entelektüel koca, karısının üzerine günlük yaşamın tüm gerekliliklerini yıkarak kendine zaman ayırır. Öykülerde işlenen bir başka konu, zaman içinde değişen ilişki biçimidir. Değişimin sebebi göç gibi sosyolojik bir mesele olduğu gibi, erkeğin işte yükselmesi gibi bireysel de olabilir. Her iki durumda da değişen birey, ötekini beğenmez aşağılar.

Öykülerde ele alınan ilişkilerin ortak noktası sıkıcı, tek düze ve durağan olmasıdır. Öykülerde öne çıkan ilişki, orta sınıfın rutine binmiş, boğucu ilişkisidir. Yine öne çıkan bir mesele, kadının ev içinde nesneleşmesidir. Evin tüm işlerini yapan, herkesin konforunu sağlayan kişi odur. İlişkilerde genel olarak erkeklerin baskın olduğu dikkati çeker. Bir öykü dışında aldatanlar hep erkeklerdir. Şiddete başvuran koca sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

¹⁹² A. g. e., s. 112-119.

¹⁹³ A. g. e., s. 45-49.

2.6. Aile İçi Şiddet

Aile içi şiddet aile üyelerinden biri tarafından diğerinin yaşamını; fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü tehlikeye sokan; kişiliğine ve kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem ya da ihmaldir. Günümüzde şiddet sadece fiziksel eylemleri değil, psikolojik olarak da uygulanan her türlü baskı ve ezmeyi içermektedir. Şiddet doğası gereği, güçlü olanın zayıfa uyguladığı bir baskı aracı olduğundan, aile içinde genel olarak en çok şiddete maruz kalan ve zarar gören kadınlar ve çocuklardır.¹⁹⁴ Öykülerde kadınlar başta kocalarından olmak üzere, kayınvalidelerinden, kayınpederlerinden; çocuklar ise anne ve babalarından şiddet görür. Şiddetin dozunun artmasıyla, ölümle sonuçlanan vakalara rastlamak mümkündür.

İnci Aral'ın *Baştankara* öyküsünde, sonu vahşete varan şiddet olaylarına tanık oluruz. Babası tarafından başlık parası için istemediği bir adamla evlendirilen Meliha, kocasından şiddet görür. Şiddetin belli bir sebebi yoktur. Çok küçük şeylerden mesele çıkarıp şiddet uygulayan bir erkek için bu tutum, kendi iktidar alanını belirlemek, kadını sindirmek ve kadının yaşam alanını daraltmak için seçilmiş bir yöntemdir.¹⁹⁵ Şiddet uygulayan erkek için bu o kadar normal bir durumdur ki, dayanın hemen sonrasında karısıyla cinsel ilişkiye girmeyi isteyerek, bu defa duygusal bir şiddet uygular. Şiddete maruz kalan Meliha

¹⁹⁴ Şiddetin niye uygulandığı, varlığı, her insanın şiddete meyilli olup olmadığı üzerine çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Hannah Arendt, şiddeti, iktidar, kuvvet, güç ve otorite ekseninde değerlendirerek, kuvvete yakın bulur:

“İktidar (power), insanın sadece eyleme kabiliyetine değil, uyum içinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar asla tek bir bireyin mülkünde değildir; bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece varolabilir...”

“Kuvvet (strenght) su götürmez bir biçimde tek olan, bireysel bir şeyi niteler. Kuvvet bir nesne ya da kişide içkin (inherent) olan ve onun karakterine ait olan bir niteliktir; bu nitelik başka nesne ya da kişilerle ilişkide kendini gösterebilir, ama özde onlardan bağımsız olarak mevcuttur... Eflatun'dan Nietzsche'ye çokluğun tek olana bu içgüdüsel husumeti, daima hınç duygusuna (resentment), zayıfın kuvvetliye haset etmesine bağlanmıştır. Ama bu psikolojik yorum, asıl sorunu gözden kaçırmaktadır. Bireysel kuvvetin niteliği olan bağımsızlığa karşı olmak, bir grubun ve onun iktidarının doğasında vardır.

Güç (force/kaba güç; zor), yalnızca terminolojik dilde fiziksel ve toplumsal hareketlerin serbest bıraktığı enerjiyi belirtmek için kullanılmalıdır; yani “doğa güçleri” ya da “koşulların gücü (dayatması)” (*la force des choses*). Güç gündelik dilde şiddetle aynı anlamda kullanılır; özellikle şiddet bir baskı aracı olarak kullanılıyorsa.

Otorite (authority), bu fenomenler içinde en kaypaklarından biridir. Terim olarak en sık kötüye kullanılandır. Otorite, örneğin ana/baba-çocuk ya da öğretmen-öğrenci ilişkisinde olduğu gibi kişilere ait olabilir; ya da roma Senatosu'nda (*auktoritas in senatu*) veya Kilise'nin hiyerarşik makamlarında (bir rahip sarhoş bile olsa günahları bağışlayabilir ve bu geçerli olur) olduğu gibi, makama ait olabilir. Otoritenin en önemli belirtisi, baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir. (Bir baba çocuğunu dövdüğünde ya da onunla tartışmaya başladığında, yani ona bir tiran gibi ya da eşitiymişçesine davrandığında otoritesini yitirebilir.) otoriteyi korumak için kişi ya da makama duyulan saygı ayakta tutmak gerekir. Dolayısıyla otoritenin en büyük düşmanı ve onu zayıflatmanın en kesin yolu kahkahadır.

Şiddet (violence) ise, araçsal karakteriyle ayrılır. Fenomenolojik açıdan baktığımızda kuvvete yakındır. Çünkü tam başka alet edevat gibi şiddetin araçları da, doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır ve kullanılır; ta ki gelişimlerin son safhasında doğal kuvvetin yerine geçene değin.” Bkz. Hannah Arendt, *Şiddet Üzerine*, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.57-59.

istemedi hamile kalınca, önce bebeği düşürmenin yollarını arar, düşüremeyince de doğumun hemen akabinde çocuğu boğar.¹⁹⁶ Kadına yönelik şiddet, şiddeti doğurmuştur.

Benzer bir şiddet vakası, Selçuk Baran'ın *Anaların Hakkı* öyküsünde ele alınır. Kirli işlere bulaşıp başı derde giren baba, on beş yaşındaki oğlu Hasan'ı göz göre göre ölüme gönderir. Anne Sacide, oğlunun ölümünden sonra dış dünyayla, en çok da kocasıyla ilişkisini bitirir. Aradan yedi yıl geçmesine rağmen kocasını ve kendini affetmeyen kadın, kasabanın dağlarında eşkıya denen gençlerin vurulmasıyla, içinde biriken nefrete karşı koyamaz ve kocasını vurur.¹⁹⁷ Zaten Sacide Hanım, oğlunun ölümünden sonra, kocasına psikolojik şiddetin en ağırını uygular. Günbegün kocasından uzaklaşıp, kabuğuna çekilir. Burada dikkate değer husus, kocanın olanca maddiyata düşkünlüğüne ve her türlü pis işe bulaşmasına karşın, hayatındaki en temiz şey olarak nitelendirdiği karısına olan saygısını yitirmemesidir.

Şiddetin en acı tarafı, şiddet uygulayanın karşısındakinin acizliğinden güç alması ve daha da güçlenmesidir. Gidilecek yerin, sığınılacak kimsenin yokluğu, şiddeti adeta kaçınılmaz kılmaktadır. Tomris Uyar'ın *Ömür Biter Yol Biter* öyküsünde, kimsesizliğin çaresizliğe dönüşen hikâyesi dile getirilir. Bir yaşında öz annesi tarafından terk edilen Müzeyyen, okumak istediği halde babası ve cadı diye nitelendirdiği üvey annesi tarafından çalışmaya zorlanır. Başından evlilik dışı birkaç macera geçen kadın, sonunda kızına babalık edecek birisiyle yaşamaya başlar ama o da içip içip dayak atmaktadır. Koca için, karısının kendisinden başka sığınacak kimsesinin olmadığını bilmesi, ona şiddet uygulaması için yeterlidir.¹⁹⁸

Tomris Uyar'ın *Gündöndü* öyküsündeki Nigâr karakteri ilk kocasının dayacağına, aldatmasına, hor görmesine on üç yıl katlanır ama sonunda bir gece Erzincan'dan İstanbul'a babasının evine döner. Ona kucak açacak bir ailenin varlığı, kocasının fiziksel ve psikolojik şiddetine daha fazla maruz kalmasını önler.¹⁹⁹

Koca şiddetinin bir diğer nedeni de baba tarafından ezilmiş, sindirilmiş, kendisini ifade edememiş olan oğulun ezikliğini yok etmek istemesidir. Karşısındakine şiddet uygulayarak, onu ezerek kendi 'ben'ini var eder. Ayşe Kilimci'nin *Küçük Kentin Küçükleri* öyküsünde, hikâye kahramanı çocuğun gözünden babası, dedesi ve annesinin ilişkileri irdelenir. Küçük bir taşra şehrinin en zengininin oğlu olan baba, babasının baskın karakteri

¹⁹⁶ İnci Aral, *Ağda Zamani*, İstanbul, Turkuvaaz Kitap, 2008, s. 103-108.

¹⁹⁷ Selçuk Baran, *Ceviz Ağacına Kar Yağdı*, İstanbul, YKY, 2008, s. 127-242.

¹⁹⁸ Tomris Uyar, *Dizboyu Papatyalar*, İstanbul, YKY, 2004, s. 56-61.

¹⁹⁹ Tomris Uyar, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005, s. 52-56.

altında ezilmektedir. O da ilk fırsatta karısını döverek, metres tutarak ve bunu aleni olarak karısına ve çocuklarına söyleyerek, örselenmiş kişiliğini tamir etmeye çalışır. Maddi gücü elinde bulunduran babasının yanında ise, sesini bile çıkaramaz. Bu durumu iyi kavrayan torun, büyüyünce para kazanıp babasına vermeyi ve bunun karşılığında annesine babasını dövdürtmeyi düşler. Çünkü babasının paraya bağlı maddi güç karşısındaki zayıflığını iyi gözlemlemiştir.²⁰⁰

Şiddetin başlıca sebeplerinden biri de yoksulluk olarak çizilmektedir. Ailesinin geçimini sağlayamayan ve bundan dolayı kendini suçlayan koca, hıncını karısını döverek almayı yeğler. Ayşe Kilimci'nin *Ekmek Yetimi* öyküsünde ele alınan Orta Anadolu ailenin çocuklarını hileyle yetimhaneye vermeye kadar varan geçim derdi, karı koca kavgalarının da yegâne sebebidir. Bu kavgaların neticesinde kadın kocasının ağır şiddetine maruz kalır.²⁰¹

Şiddetin nedensiz uygulandığı durumlar da vardır. Adam sırf içinin sıkıntısının gitmesi için ya da biraz oyalanmak için de karısını dövebilir. Bu durum ailenin diğer fertleri/çocukları tarafından normal karşılandığı gibi, onlara göre yeri geldiğinde atılmayan dayak için hayıflanılır.²⁰²

Şiddetin ebeveyn tarafından uygulanmasının türlü nedenleri vardır. Bunlardan en sık rastlanana çocuğu terbiye etmektir. Çocukla iletişimi dayaktan ibaret olan babaların yanı sıra, dövmedikleri çocukların terbiyesinde noksanlık olacağına dair katî görüşe sahip anneler de mevcuttur. Nazlı Eray'ın *Geceyarısı İnsanları* öyküsündeki Amasralı Ulubay, oğullarını döverek eğitmektedir. Bu dayak birkaç tokattan ibaret olmayıp, çocukların yüzü gözü morarana dek sürer. Ulubay'ın şiddet uygulamaları, on altı yaşındaki oğlu Metin'i cezalandırmak için karyolaya ipe bağlamaya kadar uzanabilir. Burada gözden kaçırılmaması gereken diğer bir husus da annenin uygulanan bu şiddete ortak olmasıdır.²⁰³ Oğullarının

²⁰⁰ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1976, s. 43-54.

²⁰¹ A. g. e., s. 79-86.

²⁰² A. g. e., s. 79-103.

²⁰³ Şiddetin en tahripkâr sonucu, üzerinde şiddet uygulanan bireyin bunu bir müddet sonra normal olarak algılamaya başlamasıdır. Eva Lundgren, şiddete maruz kalmış insanlar üzerine yaptığı araştırmada bu sürecin üç aşamada ilerlediğini görür:

- “Şiddetin gündelik hayatta kadınlar tarafından sıradan ve normal bir şey olarak yaşanması: normalleştirme
- Kadınların, yavaş yavaş, şiddet hareketlerine ve kadın imgesine dair erkeklerin bakış açısını benimsemeleri: içselleştirme
- Erkeklerin şiddete dair ürettiği açıklamaların bu süreçte önemli olduğu, fakat işlevlerinin zaman içinde değiştiği: dışsallaştırma”

Lundgren, şiddetin cinsiyetli bir süreç olduğunu söyler. Bunun nedeni erkeğin şiddet uygularken erkek olduğunu vurgulamasıdır:

“Kültürümüzde, toplumsal cinsiyeti, kadınlık ve erkeklik kavramları ile erkeklik ve iktidar kavramlarının nasıl ilişkilendiğine bakmadan anlayamayız; bu ilişki şiddet uygulayan erkeklerin söylemlerinde kendini açık eder. Bir başka deyişle, şiddet sarmalındaki kişiler için şiddet, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve iktidar sıkı sıkıya birbirine geçmiştir. Ve bu kişiler bir fanus içinde yaşamaktadırlar; anlatım, açıklama ve kavrama çabalarında toplumda kök salmış toplumsal cinsiyet

dayak yemesine, adeta esir gibi tutsak ve işkence edilmesine sessiz kalarak, edilgen de olsa kocasının tarafında durmakta ve kocasına destek vermiş olmaktadır.²⁰⁴

İntikam aracı olarak kullanılan şiddet, her zaman hedefe doğrudan yönelmez. Yön değiştirerek, üçüncü bir kişiye uygulanabilir. Füzûzan'ın *Parasız Yaz Geldi* isimli öyküsünde, karısı başka birine kaçınca, hıncını çocuktan alan baba, çocuğu duvarlara çarpa çarpa döver. Karısını dövmeyen adam hiç değilse çocuğunu döverek rahatlamayı dener.²⁰⁵

Aile ilişkilerinde önemli bir yer tutan namus meselesi, yöreden yöreye, aileden aileye değişiklik gösterse de şiddetin en önemli nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Karısının/kızının namusundan sorumlu babalar, namusu bazen riyakârlığa varan bir esneklikte yorumlasalar da onu korumak için sıkça şiddete başvururlar. Füzûzan'ın *Benim Sinemalarım* öyküsünde, kızının eve para getirmesi için yaşlılarla düşüp kalkmasına göz yuman baba, yaşıtı bir sevgili edinmesini namussuzluk olarak görebilmektedir. Anne de babayı bu konuda destekleyince, kız babasından ağzından burnundan kan gelene değin hunharca dayak yer.²⁰⁶

Namus sebebiyle kız çocuğuna uygulanan şiddet, genelde ters teperek kızın evden kaçmasına sebep olur. Bazen intihar gibi daha ağır neticeler de doğurabilir. Gülten Dayıoğlu'nun *Elif Kızın Öyküsü*'nde, genç yaşta dul kalan anne, dengi birini bulamadığından adı namusluya çıkınca bununla yetinmeyi yeğler. Kızı büyüyüp de birini sevince, annenin içindeki cinsellik ve cinsel arzuları su yüzüne çıkar ve kızına karşı bir kıskançlığa dönüşür. Kendisi için ebediyen haram olan arzuları kızının yaşamasını hazmedemez ve ona hem psikolojik hem de en ağırından fizyolojik şiddet uygular. Daha kendisini, duygularını, bedenini tanımayan küçük Elif, annesinin bu davranışlarına karşı sadece inat olsun diye sevdiğiyle birlikte olur ve sonrasında da intihar eder. Kızının intiharı bile annenin öfkesini azaltmaz, hatta kızını intihara sürükleyen şiddetini görmezden gelerek, kızının namuslu olup olmadığını, cinselliğini yaşayıp yaşamadığını irdeleyerek, kızının ölü bedeni üzerinde şiddeti devam ettirir.²⁰⁷

Namus kisvesi altında uygulanan şiddetin, sadece ebeveynlerin kız çocuklarına uyguladığı bir şiddet olduğunu söyleyemeyiz. Mesele namus olduğunda, bu, ailenin diğer fertlerini hatta akraba ve mahalleliyi de ilgilendiren bir konu halini alır. Leyla Erbil'in *Bunak*

ve şiddet gibi kavramlardan yararlanırlar.” Bkz. Eva Lundgren, *Şiddetin Normalleştirilme Süreci*, Çev. Berna Ekal, İstanbul, Rengahenk Sanatevi, 2009, s. 11-23.

²⁰⁴ Nazlı Eray, *Ah Bayım Ah*, İstanbul, Can Yayınları, 1994, s. 163-174.

²⁰⁵ Füzûzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 108-120.

²⁰⁶ Füzûzan, *Benim Sinemalarım*, İstanbul, YKY, 2001, s. 7-40.

²⁰⁷ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 126-152.

adlı öyküsünde, namus meselesini karı-koca arasındaki şiddetin sebebi olarak karşımıza çıkar. Karısının kendisinden önce başka birisiyle beraber olduğunu düşünen koca, ilk çocuklarını benimseyip evladı saymaz. Mütemadiyen küçük kızının yanında şüphelerini dillendirerek, çocuğu sindirmeye çalışır. Karısını da, oğlan çocuk doğurana kadar nikâh kıymayarak cezalandırır. Kız bebekken hastalanıp ağlayınca, pencereden fırlatmaya kadar varan şiddet, bazen anneyi, kızı ve oğlunu, bir diğer deyişle tüm aileyi palaskayla, kanatana dek dövmeyle sonuçlanır.²⁰⁸

Taşralı geniş ailelerde yaşanan başka bir şiddet de kayınpederin geline uyguladığı şiddettir. Evin tek reisi olan kayınpeder, karısı üzerinde nasıl hak sahibiyse, gelini üzerinde de hak sahibidir. Zaten gelinler, baba evinden bir daha dönmemek üzere çıktıklarından, başlarına geleni çekmek zorunda kalırlar. Dayıoğlu'nun *Sık Dışını* adlı öyküsünde, kayınpeder gelini döverken, kayınvalide sebebini bilmediği halde kocasına arka çıkar. Kadınların çektiklerine katlanmalarının bir yolu da acı hiyerarşisi kurarak yaşadıklarını hafifletmeleridir. Burada da kayınvalide, gelinin yediği dayağı azımsayarak kendisinin gençliğinde çok daha şiddetlisine maruz kaldığını söyleyerek kendince gelini teselli etmeye çalışır.²⁰⁹

İncelenen öykülerde fizyolojik şiddete maruz kalanlar çocuklar ve kadınlardır. Çocuklar anne ve babasının her ikisinden birden şiddet görürlerken, kadınlar, kocalarından, babalarından, kayınpederlerinden ve kayınvalidelerinden şiddet görmektedirler. Psikolojik şiddet, bir öykü hariç yine erkeğin kadına uyguladığı bir şiddet biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öykülerde ele alınan şiddetin çoğunluğunun erkek şiddeti olması, toplumsal cinsiyet kalıplarına göre erkek olmanın göstergesi, sert olmaktan ve gerektiğinde şiddet uygulayabilmekten geçtiğinin göstergesidir. Bu bağlamda şiddet uygulayan erkeklerin bundan pişmanlık duymamaları, yaptıklarının normal olduğuna inandıklarını ortaya koymaktadır.

²⁰⁸ Leyla Erbil, *Eski Sevgili*, İstanbul, Kanat Kitap, 2007, s. 67-78.

²⁰⁹ Gülten Dayıoğlu, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006, s. 29-54.

2.7. Parçalanmış ve Dışlanmış Aileler

Parçalanmış ve toplum tarafından dışlanmış aileler, tüm değerlerin aileyle açıklandığı, ahlâki normların aile üzerinden işletildiği bir toplumda ‘aile dışı’ olarak nitelendirilen ve kabul görülmeyen ‘yetersiz’ ailelerdir. Aile, sosyal ilişkilerin yürütmesinde, ‘kolaylaştırıcı’ ve belirleyici bir rol oynarken, norm dışı olan ya da belli kıstasları tam olarak sağlayamayan aile üyeleri için çok dışlayıcı olabilmektedir. Aile bir kurum olarak, yazılı (hukukî) ya da yazılı olmayan (örfi) bir sürü şartın sağlanmasıyla oluşan/kurulan bir yapıdır. Aile olmanın konforundan ve sosyal ilişkilerin yürütmesinde sağladığı imkân ve kolaylaştırıcılıktan faydalanamamanın en önemli ve geçerli sebebi, gayri meşru ilişki ve bu ilişkiden doğan çocuklardır. Aile olmanın temel şartı –Türkiye’de ve birçok ülkede- kadın ve erkeğin nikâh akdiyle bir araya gelmiş olmasıdır. Bu sebeple hukuki olarak ilk dışlananlar, nikâhsız beraberliklerdir. Aile dışı olma her zaman gayri meşru bir ilişkiyi ve bundan meydana gelen çocukları kapsamaz. Anne-baba ve çocuk ‘çekirdeği’nden birinin eksikliği de buna sebep olabilir. Babasızlık ya da annesizlik, bunlara sahip olanların hayatta elde ettikleri ayrıcalık ve statülerin birçoğundan mahrum olmayı beraberinde getirebilir. Üvey anne veya üvey baba da çoğu zaman bu eksikliği gideremez. Hatta bazen olmaması daha tercih edilesi bir durum olduğu da gözlenir.

İncelememize konu olan öykülerde en sık rastlanan dışlanma/ezilme, babasızlık ve annesizlik üzerinden yaşanandır. Özellikle Fûruzan’ın öykülerinde üvey baba ve babasızlık derinlemesine işlenen konulardır. Fûruzan’ın *Özgürlük Atları* öyküsünde üvey kızını masraf kapısı olarak görmekten öteye gitmeyen bir baba(lık) konu edilir.²¹⁰ Küçük bir kızın kazandığı sınavın sevincini bile yaşayamadan, tedirginlik ve güvensizlik içinde kalmasına neden olan üvey baba, keskin net hatlarla çizilmese de, karakteristik unsurlarla anlatılır ki bu da yeterince açıklayıcıdır. Yine kitapla aynı adı taşıyan *Parasız Yatılı* adlı öyküde, babasızlık sorunsalı hem sosyal yönüyle hem de maddi yönleriyle ele alınır.²¹¹ Öyküye göre toplum, ‘eksik’ olarak gördüklerinin üzerine daha çok gider. Babası olmayan bir çocuk, diğer çocuklara tanınan haklardan yararlanamaz. Zaten istese de bunu yapacak ortamı bulamaz. Burada incelenen ailenin alt sınıfa mensup, geçim derdindeki bir aile olduğunu söylemek gerekir. Anne, evin geçimini sağlamak için çalışmak zorunda kalınca, evin işlerinin bir kısmı, mecburen sekiz yaşındaki küçük kıza kalır. Anne ve kızı arasında mecburiyetin getirdiği

²¹⁰ Fûruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s.14-18.

²¹¹ A. g. e., s.101-107

sessiz bir iş bölümü yapılmıştır. Sorumluluk almak, çocuğun erken yaşta olgunlaşmasına, bir diğer deyişle çocuk olamamasına sebep olur: “Sanki o, çocuk olmamıştır”²¹²

Aynı öyküde ele alınan diğer bir konu, ‘dulluk’ meselesidir. Babasızlık çocuklar için nasıl bir eksikliğe yol açıyorsa, dulluk da kadınlar için benzer bir eksiklik yaratmaktadır. Dul bir kadın -tıpkı yetim çocukların hak kaybına uğraması gibi- kocası olan kadınlara göre statü kaybetmiştir. Genç güzel bir kadının dul kalması, dikkatleri üzerine çekmesi için yeterlidir ama bunun ahlaki sorumluluğu sadece kadına yüklenir.²¹³ “Malum, kancık köpek kuyruk sallamadıkça hikâyesi”²¹⁴ dul bir kadına otoriter bir üslupla hatırlatılır. Burada, dikkate değer bir husus, dulluk, negatif anlamıyla, sadece kadınlar için geçerlidir. Öykülerde dul erkeklerin ahlaki normlara hemcinslerinden daha fazla dikkat etmeleri gerektiğine dair en ufak bir imaya rastlanmadığı gibi, bilakis, ‘çapkınlık’ onların kabul görülen hakkıdır. Kadınlar için ise durum tam tersidir.

Babasızlık ve bunun beraberinde getirdiği fakirlik, çoğu zaman kız çocuklarını ahlak dışı yollara sevk eder. Fûruzan’ın *Kuşatma* öyküsünde, anne ve babası tarafından geleceği güvence altına alınmış Yahudi kızı Raşel’e karşın, Raşel’in annesi Madam Sara’nın yanında çalışan Nazan yoksulluktan kurtulmanın yolunu yaşlı bir adamla birlikte olmakta bulur.²¹⁵ Öte yandan, drahoması hazır olan arkadaşı tatlı evlilik hayalleri kurmaya devam eder. Yine Fûruzan’ın *Ah Güzel İstanbul* adlı öyküsünde, üvey annenin dayağından kaçıp kötü yola düşen Cevahir için, hayat pek fazla seçenek sunmamıştır.²¹⁶

Çemberin dışında kalan, bir başka aile olamama durumu, evlatlık meselesidir. Onların durumu da diğer dışarıdakilerden hiç aşağı kalmaz hatta zaman zaman daha da kötü olabilir.²¹⁷ Fûruzan *Haraç* adlı öyküsünde, konakların ve imparatorluk kalıntısı adetlerin bitmeye yüz tuttuğu İstanbul’da, evlatlığın dramatik varoluşunu konu eder. Çok çocuklu Erzincanlı bir ailenin kızı olan Servet, İstanbul’da bir konağa evlatlık verildiğinde yedi sekiz

²¹² A. g. e., s. 105.

²¹³ A. g. e., s. 102.

²¹⁴ A. g. e., s. 102.

²¹⁵ Fûruzan, *Kuşatma*, İstanbul, YKY, 2001, s. 78.

²¹⁶ A. g. e., s. 106.

²¹⁷ Ferhunde Özbay, cariyeye ve köleliğin kalkmasından sonra ortaya çıkan boşluğu evlatlıkların doldurduğunu söyler. Evlatlığın, cariyeliğin zaman içinde cinsel içerik kazanan anlamından daha masum bir anlamı olduğunu iddia eder. Evlatlık uygulaması 1964 yılında çıkarılan “Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılması Kanunu” çıkana kadar sürmüş, hatta devlet eliyle teşvik edilmiştir:

“Savaş yıllarında devlet eliyle evlere kimsesiz kız çocuklarının dağıtımının iki önemli sonucu olduğu ileri sürülebilir. Birincisi, evlatlık uygulaması ile “hizmetçi” kullanmak, üst sınıfların yanı sıra orta sınıf ailelerin de bir âdeti haline gelmiştir. İkincisi bu yaygın uygulama ile evlatlıkların evlerdeki konumları belki daha da düşmüş ve hizmetçi olarak evlatlık alma kurumsallaşmıştır. Böylece, yalnız kimsesiz kalanlar değil, fakir köylü kızları da babaları ya da erkek yakınları tarafından kent orta sınıf ailelerine satılmışlardır.” Bkz. Ferhunde Özbay, *Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi Evlat mı?*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 10-29.

yaşlarındadır. Nereli olduğunu bile evlenirken kocasının çıkardığı nüfus cüzdanından öğrenen evlatlık için aile, uzak bir bahçede, bir kadının çocuklarını emzirmesinden ibarettir. Önceleri hasretle daha sonraları da belli belirsiz bir öfke ve kırgınlıkla hatırlar bu ânı. “Bir ana çocuğunu otuz yıl aramaz mı?” sorusu hayır demeyi bilmeyen, her şeye boyun eğen, bunu da kimsesizliğine bağlayan Servet’in yegâne başkaldırışıdır.²¹⁸ Ailesi olmayan, dolayısıyla çocuk da olamayan evlatlık için, evin beyefendisinin cinsel oyuncağı olmak da kaçınılmaz sondur. Bunu sadece günah ekseninde değerlendiren öykü kahramanı, çocuk olamadığı gibi kadın da olamamıştır.²¹⁹ ‘Çırak çıkarılıp’ evlendirildiğinde, kocası tarafından da makbul bir kadın sayılmaz. Hem çirkindir, hem biraz saftır, hem de bakire değildir. Burada dikkate değer bir husus da nüfus cüzdanının babası tarafından evin beyine verilmesinden sonra, evlenirken de kocasına verilmesidir. Kadın, nüfusa kayıtlı olduğunu bile yıllar sonra öğrenir. Babanın zimmetinden evlatlık verildiği konağa, oradan da kocanın zimmetine geçmiştir. Evlatlık kadın, kendi hayatı hakkında hiçbir zaman söz sahibi olamamıştır. Bu hakkı daha çocukken kaybetmiştir. Çocukken edinmek zorunda kaldığı alışkanlıklar hayatı boyunca devam ettirmek zorunda olduğu yükümlülüklerle dönüşür. Kocasının aşağılamalarına, ilgisizliğine, ‘beyefendi’nin her türlü isteğine evet dediği gibi, tabii bir kayıtsızlıkla katlanır. Hayatta gördüğü tek şefkat oğlunun ona çay ısmarlamasıdır.²²⁰

Yetimhanedeki çocuklar, öykülerde ele alınan diğer aile dışı unsurdur. Ayşe Kilimci’nin *Yapma Çiçek Ustaları* adlı öyküsünde, yetimhanede kalan, annesi düşkün, babası alkolik Gülderen, tam da bulunduğu noktadan aile olamamanın getirdiği sıkıntıları açıklıkla ortaya koyar:

“Yakışksız işler, çirkin sıfatlar neden bana, Şafağa, bizim yakınlarımıza, ortada görünmeyen ana babalarımıza? Yanlışlık, kötülük hep bizden mi geliyor? Suçlu olan daha başkaları -kimler ya da neler olduklarını tam bilmiyorum ama bu başkalarının- yok mu sanki? Biz hep bizim yüzümüzden mi böyle olduk? Hayatın dışına itilmiş gibi... Etraftakilerin bizim için neler dediklerini bilmiyor muyuz? ‘Yurt kızı işte, ev adabı bilmez, aile töresi görmemiş, soylu oğullarımıza karı diye almayız. ‘Hafize’yi de o yüzden almıyor sevgilisi. Yurt kızı ya, yararlanacak yararlanacak sonra da bırakacak.’”²²¹

Anne babanın erken ölümü bazı durumlarda, büyük çocukların kardeşleri için adeta bir anne/baba olmasına sebep olur. Bunu konu edinen öykülerin tamamında sonuç iki taraf için de hüsrandır. Ya kardeş hayırsız çıkıp emekler boşa gider, ya da çeşitli felaketler hayata

²¹⁸ A. g. e., s. 149.

²¹⁹ A. g. e., s. 137.

²²⁰ A. g. e., s. 140.

²²¹ Ayşe Kilimci, *Yapma Çiçek Ustaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 25-26.

yenik başlayan bu insanların yakasını bir türlü bırakmaz. Adalet Ağaoğlu'nun *Yüksek Gerilim* öyküsünde vinç operatörü Kadir Çiçek, kardeşlerine sahip çıkar, onları yanına alır. Karısı da onlara kendi çocukları gibi bakar ama maddi sıkıntı yüzünden çalışmak isteyen ortanca kardeş abisinin sebep olduğu bir iş kazasıyla hayatını kaybeder.²²² Füzuran, *Kış Gelmeden*' adlı öyküsünde, aynı konuyu ablasının yanına sığınan kardeşler olarak çaprazından ele alır. *Yüksek Gerilim*'de yengenin gösterdiği şefkat ve ilgiyi, bu öyküde eniştede bulmak mümkün değildir. Abla dikiş dikip evi geçindirdiği halde, kardeşlerini evine aldığı için kocasına karşı daimi bir minnet duygusu içindedir. Enişte karısının kardeşlerini sevmediği gibi, hoşnutsuzluğunu ve onları istemediğini her fırsatta dile getirmekten geri durmaz. Öte yandan enişte, baldızına karşı ilgi duymaktadır, ama ilgisini gene o bilindik 'namus' perdesi altına gizleyerek yansıtır.²²³

Yukarıda ele alınan öykülerin 'aileleşmemiş' kişileri, genel bir 'tutunamama' halinin resmini yansıtır. Öykü kişilerinin tamamı, yeterli bir aileyle hayata başlamamanın sıkıntısını bir ömür boyu üzerlerinde taşırlar. Tabii bu kişilerin bir kısmı, bunun sonucu olarak hayata erken veda eder. Aile, toplumda ahlaki, vicdani değerleri üretirken, bunların dışında kalanlara karşı öyle pek hoşgörülü ve yardımsever değildir. Sadece maddi yönden değil, psikolojik olarak da eksik ve yetersiz hissettirilen bireyler için hayata tutunmak ya da hayatın üstesinden gelmek pek kolay olmaz. Aile normları, belli oranda içindekilerin rahatını ve güvenliğini temin etse de, dışında kalanlar için bir o kadar güvensiz ve zor bir hayatı dayatır. Yine dikkate değer bir başka husus da ailevi meselelerde öne çıkan cinsiyet ayrımıdır. Namus, kadının/kızın sahip olması gereken bir moral değer olarak dillendirilir. Ya da erkek ve kadın için ayrı namus kavramları tanımlanır. Erkek için olabildiğince esnek olan bu kavram, kadın için inadına sert ve katı bir tanımla ve uygulamayla hayata geçirilir. Bir başka çifte standart da evli/dul ayrımında dikkati çeker. Evli kadınların kaçamakları, eğer fazla dile düşmemiş ve kocası tarafından göz yumulmuşsa toplum tarafından da sorun edilmez, hatta hoşgörüyü bahsedilirken, dul bir kadının en ufak hareketleri bile sıkı gözetim altında tutulur.²²⁴ Burada namusun kocaya ait olduğu, koca olmadığı zaman toplumun denetiminde olduğu görüşünün benimsendiğini söyleyebiliriz. Aile, kendi içinde duruma göre esneyen, şekil alan, normlarını yeniden üreten ve belirleyen bir yapıdır esasında. Esnekliğini kaybettiği yegâne durum 'aile dışı' olmaktır. İş bu noktaya gelince hatlar daha keskin ve net bir şekilde çizilir.

²²² Adalet Ağaoğlu, *Yüksek Gerilim*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s. 1-20.

²²³ Füzuran, *Benim Sinemalarım*, İstanbul, YKY, 2001, s. 146-196.

²²⁴ Füzuran, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009, s. 123-169.

SONUÇ

1970-1980 yılları arasında yayınlanmış otuz sekiz öykü kitabı üzerinde yapılan bu çalışma, o dönem içerisinde Türkiye’de aile yapısına ve işleyişine ilişkin çeşitli ipuçları vermektedir. İncelenen öykülerde ailenin temel meseleleri ahlâki ve maddi olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ahlâki meseleler daha çok namus etrafında şekillenirken, maddi meseleler, yoksulluk ve aile içi rol dağılımı ekseninde ele alınmaktadır.

Bu çalışma göstermiştir ki 70’ler Türkiye’inde aile çok güçlü bir kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Veritabanını oluşturan öykülerin büyük çoğunluğunda etkisi kuvvetli, sıkı aile ilişkileri konu edilmektedir. Aileye eleştirel yaklaşan öyküler, ailenin bireyi kuşatan, özgürlüğünü kısıtlayan yapısını öne çıkarmaktadır. İncelenen öykülerde aile genel olarak birey üzerinde baskı kuran, onu her yönüyle şekillendiren bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle başta söylediğimiz ailenin kader olduğu tezi öykülerde ele alınan aileler için doğrudur. Bireyin ailesinin yapısı, onun meslek seçiminden toplumsal statüsüne kadar yaşamının her adımında etkisini göstermektedir.

İncelenen öykülerde ortaya çıkan diğer bir sonuç, modernleşme projesi çerçevesinde ailenin yapısı değişikliklere uğrasa da rol dağılımında genellikle hiç değişiklik olmadığıdır. Ailelerin yaşam biçimleri göstergesel olarak değişmiş ama aileler, içerik olarak geçmişten çok farklı bir yapı oluşturmamışlardır. Veritabanını oluşturan öykülerin hemen hemen hepsinde ailede rol dağılımı “cinsiyetçi”dir. Ailede baba evin reisi, anne ev işlerinden sorumlu kişi olmaktadır. Babanın olmadığı durumlarda aile reisliği görevi erkek çocuğa verilir. Hatta bu taşralı aileler için değil, İstanbullu aileler için de geçerlidir. Kadının görevi evin tüm işlerini görmek, kocasının ve çocuklarının konforunu sağlamaktır. Çalışan kadın için de durum farklı değildir. O hem çalışıp hem de evin işlerini görmek zorundadır. Bu bağlamda incelenen aileler, 1950’li yılların klasik Amerikan sosyolojisinin tarif ettiği aile modeline uygun bir yapıya sahiptir denebilir.

İncelenen öykülerde ev işlerini kendi işi olarak benimseyen ya da en azından kendi kişisel bakımını kendi üstlenen erkek/koca modeline rastlanmamıştır. Erkeklerin tamamı hiç sorgulamadan, ev işlerini kadının üzerine yıkmışlardır. Kadınlar da pek azı hariç bu durumu sorgulamaz.

Cinsiyetçi yaklaşımın görünürlük kazandığı diğer bir husus, namus meselesidir. Namusun içerdiği ahlâki normlar kadınlar için bağlayıcı olurken erkekler için böyle bir

sınırlama yoktur. Öykülerde namus yüzünden şiddet gören, baskılanan kadın bedenidir. Bu bağlamda incelenen ailelerde ataerkil ahlâk anlayışının hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Ailelerin pek azı hariç çoğunluğu, kadın bedeninin sahibinin, erkek olduğu noktasında ortak bir görüşü paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda girişte iddia edilen ailenin baskıcı ve olumsuz yapısından en çok kadının zarar gördüğü tezi doğrulanmaktadır. Öykülerde konu edilen kadınların çoğu, rol dağılımı ve namus yönünden cinsiyetçi baskıya maruz kalmaktadırlar.

Çalışmanın ikinci bölümünde aile bireylerinin birbirleri ile ilişkileri incelenmiştir. Öykülere yansıyan en şiddetli gerilim anne-kız ilişkisinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun çeşitli sebepleri, adı geçen başlıkta incelenmiştir. Diğer ilişki biçimlerinin değil de anne-kız ilişkilerinin bu kadar gerilimli ele alınmasının nedeni, yazarların kadın olmasına bağlanabilir. Bu bağlamda yazarların anneleriyle meselelerini yazarak çözdüklerini söyleyebiliriz.

İncelenen öykülerde baba-oğul ilişkileri daha çok iktidar merkezli çatışmalarla ele alınmıştır. Babalarının devamı olmak istemeyen oğullarla babaların çatışması, genelde uzlaşma olmadan gerginliklerle yürümektedir.

Anne-kız, baba-oğul ilişkisinde ortaya çıkan sorunun bir nedeni de kuşak çatışmasıdır. Buna eski-yeni çatışması da denebilir. Kuşaklar arası, değer farklılaşmasının ebeveynlerle çocuklar arasında iletişim kopukluğuna sebep olduğu söylenebilir.

İncelenen öykülerden çıkan şaşırtıcı bir sonuç, kayınvalide-gelin ilişkilerindeki çatışmanın diğerlerine oranla düşük yoğunlukta olmasıdır. Kayınvalide-gelin ilişkileri, nadiren sorunsuz ilişkiler olmakla birlikte genelde çatışma üzerine kuruludur ama buradaki çatışma, anne-kız, baba-oğul çatışması gibi derin değildir.

İncelenen öykülerde karı-koca ilişkilerindeki çatışma sebepleri çok çeşitlidir. Bu sebepleri maddi ve duygusal sebepler olarak iki kategoriye ayırabiliriz. Maddi sebepleri, geçim sıkıntısı, göçle değişen düzen, sınıfsal farklar, emeklilikle aynı mekânı kullanma vs, sayabiliriz. Duygusal sebepleri ise, ilgisizlik, karşılıklı anlayış eksikliği, kültür farkı, entelektüel uyuşmazlık, mizaç uyuşmazlığı olarak sıralamak mümkündür.

İncelenen öykülerde öne çıkan meselelerden bir diğeri, aile içi şiddettir. Öykülerde ele alınan şiddet olaylarında, fizyolojik şiddete maruz kalanlar çocuklar ve kadınlardır. Çocuklar anne ve babasının her ikisinden birden şiddet görürlerken, kadınlar, kocalarından, babalarından, kayınpederlerinden ve kayınvalidelerinden şiddet görmektedirler. Psikolojik şiddet, bir öykü hariç yine erkeğin kadına uyguladığı bir şiddet biçimi olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Öykülerde ele alınan şiddetin çoğunluğunun erkek şiddeti olması, toplumsal cinsiyet kalıplarına göre erkek olmanın göstergesi, sert olmaktan ve gerektiğinde şiddet uygulayabilmekten geçtiğinin göstergesidir. Bu bağlamda şiddet uygulayan erkeklerin bundan pişmanlık duymamaları, yaptıklarının normal olduğuna inandıklarını ortaya koymaktadır.

İncelenen öykülerde ortaya çıkan önemli bir husus, parçalanmış ve toplum tarafından makbul sayılmayan bir aileye mensup olmanın bireyler için hayatı çok zorlaştırdığıdır. Bunu oluşturan sebepler, annesizlik, babasızlık, dulluk, gayri meşru ilişki olarak sıralanabilir. İncelenen öykülerde, toplumun, ‘eksik’ olarak nitelendirdiği bireyler üzerinde baskı kurduğu görülmüştür. Bu baskı maddi ve ahlâki olmak üzere iki yönlüdür. Bu bağlamda ahlâki normların sınıflar arasında hiyerarşik ilişkileri belirlemede bir araç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Alt sınıfa mensup birinin yaptığı bir davranış, ahlâksızlık olarak nitelendirilirken üst sınıfa mensup birinin benzer davranışı hoşgörüyle karşılanmaktadır.

İncelenen öykülerden çıkan ortak sonuç, ailenin Türkiye’de çok güçlü bir kurum olmasıdır. Aile değişime açık bir kurumdur ama öykülerde ele alınana ailelerdeki değişim yüzeyseldir. Genel olarak aileler ataerkil bir yapıya sahiptir. Bunun sonucu olarak kadın aile içinde ve dışında yeterli özgürlüğe sahip değildir. Ailede erkeklerin baskısına, dışarıda ise toplumun baskısına maruz kalmaktadır. Şiddet yaygın olarak ele alınan bir temadır. Güçlü aile yapısı, aile dışı kalanlar için bir ötekileştirme sebebi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altınay, Ayşe Gül, *Vatan, Millet, Kadınlar*, İstanbul, İletişim, 2000.
- Antmen, Ahu, *Sanat Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*, İstanbul, İletişim, 2008.
- Arendt, Hannah, *Şiddet Üzerine*, Çev. Bülent Peker, İstanbul, İletişim, 2009.
- Aslan, Şükrü, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul, İletişim, 2004.
- Barthes, Roland, *S/Z*, Çev. Sündüz Öztürk Kasar, İstanbul, YKY, 2006.
- Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul, Metis Yayınları, 2006.
- Berktaş, Fatmagül, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
- Bora, Aksu, *Kadınların Sınıfı*, İstanbul, İletişim yayınları, 2008.
- Butler, Judith, *Cinsiyet Belası*, Çev. Başak Ertür, İstanbul, Metis Yayınları, 2008.
- Connell, R. W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- Çakır, Serpil, *Osmanlıda Kadın Hareketleri*, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.
- Davidoff, Leonore, *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, Çev. Zerrin Ateş, Selda Somuncuoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Direk, Zeynep, *Cinsiyetli Olmak*, İstanbul, YKY, 2007.
- Donnovan, Josephine, *Feminist Teori*, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.
- Duben, Alen, Behar, Cem, *İstanbul Haneleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, İstanbul, Çev. Esen Tarım, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Ekici, Aslı, “1980-1990 Arası Türk Sinemasında Kentsel Ailede Kadının Konumu”, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Engels, Friedrich, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev. Kenan Somer, Ankara, Sol, 1998.

Ergiydiren, Sevinç, *Eleştiride Fenomenolojik Yaklaşımlar*, Ankara, Hece Yayınları, 2007.

Freud, Sigmund, *Dinin Kökenleri: Totem ve Tabu, Musa Tektanrıcılık ve Diğer Çalışmalar*, Çev. Selçuk Budak, Ankara, Öteki Yayınevi, 1995.

Freud, Sigmund, *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Ankara, Öteki Yayınevi, 1997,

Gökçe, Birsen, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile.Yazıları 1 Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*, Der., Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Basbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990.

İrızık, Sibel, Parla, Jale, *Kadınlar Dile Düşünce*, İstanbul : İletişim Yayınları, 2005.

Jameson, Fredric, *Marksizim ve Biçim*, Çev. Mehmet Doğan, İstanbul, YKY, 2006.

Kadınların Tarihi IV, Dizi Editörleri: Georges Duby, Michelle Perrot, Cilt Editörleri: Genevieve Fraisse, Michelle Perrot, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Kadınların Tarihi V, Dizi Editörleri: Georges Duby, Michelle Perrot, Cilt Editörü: Françoise Thébaud, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul, YKY, 1998.

Kandiyoti, Deniz, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler*, Yay. Haz.: Türköz Erder, Necat Erder v.d., Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984.

Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

Kemal, Namık, *İntibah*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1969.

Kongar, Emre, 21.Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, İstanbul, Remzi, 1998.

Kristeva, Julia, *Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme*, Çev. Nilgün Tural, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Kristeva, Julia, *Ruhun Yeni Hastalıkları*, Çev. Nilgün Tural, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2007.

Lacan, Jacques, *Fallus’un Anlamı*, Çev. Saffet Murat Tura, İstanbul, Afa Yayınları, 1994.

Lekesiz, Ömer, *Kuramdan Yoruma*, İstanbul, Selis Yayınları, 2006.

Lekesiz, Ömer, “Yeni Türk Edebiyatında Kadın Öykücüler”, *Hece: Türk Öykücülüğü Özel Sayısı*, Ankara, Hece Yayınları, 2003.

Lundgren, Eva, *Şiddetin Normalleştirilme Süreci*, Çev. Berna Ekal, İstanbul, Rengahenk Sanatevi, 2009.

Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük, Ankara, MEB, 1995.

Phillips, Anne, *Demokrasinin Cinsiyeti*, Çev. Alev Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.

Radikal Gazetesi, 29 Aralık 2006.

Sayın, Önal, “Aile İçi İlişkilerin Toplum Ve Birey Boyutunda Çözümlemesi” *Aile Yazıları 1 Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç, Bilim Serisi 5/1*, Der., Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990.

Sirman, Nükhet, “Kadınların Milliyeti”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, Editör: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Haz.: Zeynep Kerman İstanbul, Dergâh Yayınları, 2000.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Yaşadığım Gibi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1996.

Tekeli, Şirin, “1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar”, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, Der: Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

Todorov, Tzvetan, *Yazın Kuramı*, Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul, YKY, 2005.

Tura, Saffet Murat, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1989.

Tolan, Barlas, “Geleneksel Aileden Çağdaş Aile Yapısına Doğru: Dünyada ve “Türkiye’de Aile Yapısının Evrimi”, *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Bilim Serisi 5/2, Der.: Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990.

Vergin, Nur, “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”, *Aile Yazıları 2 Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme*, Bilim Serisi 5/2, Der.: Beylül Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1990.

Yıldırım, Temizarabacı, Yasemin, *Ütopyaların Kadınları Kadınların Ütopyası*, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2005.

Wright, Elizabeth, *Lacan ve Postfeminizm*, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Everest Yayınları, 2002.

Öykü Kitapları

Ağaoğlu, Adalet, *Sessizliğin İlk Sesi*, İstanbul, Alkım, 2004.

Ağaoğlu, Adalet, *Yüksek Gerilim*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.

Aral, İnci, *Ağda Zamanı* İstanbul, Turkuvaz Kitap, 2008.

Baran, Selçuk, *Ceviz Ağacına Kar Yağdı*, İstanbul, YKY, 2008.

Başaran, Pakize, *Günahkâr Adam*, İstanbul, Yeni Türk - Eli, 1973.

Batuhan, Remziye, *Pencerede Üç Çocuk*, İstanbul, 1974.

Bozfirat, Ayhan, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Oğlak Yayınları, 1999.

- Çokum, Sevinç, *Eğik Ağaçlar*, İstanbul, Haşmet Matbaası, 1972.
- Çokum, Sevinç, *Makine*, Ankara, Töre-Devlet Yayınları, 1976.
- Dayıoğlu, Gülten, *Döl*, İstanbul, Oğuz Yayınları, 1970.
- Dayıoğlu, Gülten, *Geride Kalanlar*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2006.
- Emir, Sabahat, *Geceyle Gelen*, İstanbul, Emir Yayınları, 1977.
- Eray, Nazlı, *Ah Bayım Ah*, İstanbul, Can Yayınları, 1994.
- Eray, Nazlı, *Geceyi Tanıdım*, İstanbul, Can Yayınları, 1991.
- Erbil, Leyla, *Eski Sevgili*, İstanbul, Kanat Kitap, 2007.
- Füruzan, *Benim Sinemalarım*, İstanbul, YKY, 2001.
- Füruzan, *Gül Mevsimidir*, İstanbul, Can Yayınları, 1987.
- Füruzan, *Kuşatma*, İstanbul, YKY, 2001.
- Füruzan, *Parasız Yatılı*, İstanbul, YKY, 2009.
- Gürel, Ferzan, *Kara Tutku*, Güney Yayınları, 1971.
- Gürel, Ferzan, *Ölü Gözünden Yaş*, Kardeşler Matbaası, 1979.
- Ilgaz, Afet, *Çeribaşı Abdullah'la İdamlık İsmail*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2004.
- Ilgaz, Afet, *Halk Hikâyeleri*, İstanbul, Sınıf Yayınları, 1972.
- İncesu, Yıldız, *Bir Saat On Üç Dakikalık Seçim Konuşması*, İstanbul, İnkılâp ve Aka, 1970.
- İncesu, Yıldız, *Saygılarımı Sunarım*, İstanbul, Ararat Yayınevi, 1971.
- Karas, Nursen, *Türkü Olan Kadın*, İstanbul, Dilek-İş Matbaası, 1972.
- Kilimci, Ayşe, *Yapma Çiçek Ustaları*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976.
- Meriç, Nezihe, *Toplu Öyküleri II*, İstanbul, YKY, 2005.
- Özakın, Aysel, *Sessiz Bir Dayanışma*, Ankara, E Yayınları, 1976.

Soysal, Sevgi, *Barış Adlı Çocuk*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

Şahin, Ulufer, *Umut*, İstanbul, Milliyet Dağıtım, 1974.

Uyar, Tomris, *Dizboyu Papatyalar*, İstanbul, YKY, 2004.

Uyar, Tomris, *İpek ve Bakır*, İstanbul, YKY, 2005.

Uyar, Tomris, *Ödeşmeler*, Can Yayınları, İstanbul, 1991.

Uyar, Tomris, *Yürekte Bukağı*, İstanbul, YKY, 2004.

Yılmaz, Erkök, Şiir, *Hop Eden Şey*, İstanbul, YKY, 2004.